Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Město Lanškroun ve světle archeologie

Diplomová práce

Autor: Bc. Lucie Žáková

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Šlézar, Ph.D.

Olomouc 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci nazvanou *Město Lanškroun ve světle archeologie* vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne: …….. Podpis:…….

Bc. Lucie Žáková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat PhDr. Pavlu Šlézarovi, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné rady a připomínky a také trpělivost a vstřícný přístup. Děkuji také PhDr. Martině Bekové a PhDr. Davidu Víchovi za poskytnutí nálezových zpráv a informací k archeologickým výzkumům, které ve městě Lanškrouně realizovali. Dále děkuji pracovníkům Městského muzea Lanškroun, tedy paní ředitelce PaedDr. Marii Borkovcové a panu Karlu Uhlířovi za poskytnutí archeologického souboru i potřebných informací. Za podporu musím poděkovat také své rodině. Mé poděkování v neposlední řadě patří mému kolegovi Mgr. Tomáši Thunovi za cenné rady a především podporu.

Anotace

Cílem práce je především zhodnocení výsledků archeologických výzkumů realizovaných ve městě Lanškrouně, shrnutí jejich průběhu a výsledků, a doplnění o nově zjištěné poznatky. Výsledky archeologických výzkumů byly komparovány s historickými skutečnostmi a zrevidovány. Jednotlivé lokality byly zaznamenány přehledně do tabulky a zaneseny do mapy. Dále byl autorkou práce zpracován a vyhodnocen archeologický materiál deponovaný v Městském muzeu Lanškroun.

Klíčová slova: archeologie – středověk – novověk – město – Lanškroun – areály aktivit - keramika

Annotation

The aim of this thesis is mainly to assess the results of archaeological excavations realized in town Lanškroun, to summarize their process and results, and addition of new findings. Results of the archeological excavations were compared to the historical facts and were checked. All individual locations were listed into charts and marked on map. The author also utilized and evaluated the archeological material consigned in Museum of Lanškroun.

Key words: archaeology – medieval period – postmedieval period – town – Lanškroun – areas of activity - pottery

Obsah

Úvod 7

1 Geografické vymezení 9

2 Přírodní podmínky a geologické podloží 9

3 Historie osídlení regionu 10

4 Středověké město v českých zemích 12

5 Název města 15

6 Historický vývoj města Lanškrouna do roku 1945 16

7 Historie Městského muzea Lanškroun a přehled dosavadní badatelské činnosti 24

8 Archeologické výzkumy realizované na území města Lanškrouna 26

8. 1 Archeologický výzkum realizovaný v roce 1940 v areálu bývalého augustiniánského kláštera a zámku 27

8. 2 Archeologické výzkumy realizované pod vedením Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou 65

8. 3 Archeologické výzkumy realizované pod vedením Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě 78

8. 4 Zhodnocení archeologických výzkumů realizovaných ve městě Lanškrouně 85

9 Zpracování a vyhodnocení archeologického materiálu deponovaného v Městském muzeu Lanškroun 88

9. 1 Kamnářská keramika 89

9. 2 Kuchyňská keramika 102

Závěr 113

Seznam pramenů a literatury 117

Obrazová příloha 125

Úvod

Lanškroun je město, ve kterém žiji od dětství, je mým domovem. Proto jsem si také jako téma své diplomové práce zvolila *Město Lanškroun ve světle archeologie.*

Archeologické výzkumy historických jader měst na našem území začaly být poprvé realizovány v 50. letech minulého století, od 70. let jejich četnost narůstala. Většina měst u nás nebyla zničena během druhé světové války, a tak zde oproti jiným evropským zemím nebylo zapotřebí provádět rekonstrukce, jimž by předcházely archeologické výzkumy. Nárůst počtu výzkumů v českých a moravských městech je možné zaznamenat od roku 1989. Zdaleka ne všechny archeologické výzkumy historických městských jader jsou zpracovány, publikovány a vyhodnoceny. Celkový nástin vývoje či podoby středověkých měst na našem území je tedy značně neúplný (Klápště 2012, 287-288; Kibic – Vošahlík 2011, 17-79). Vývoji situace, tedy stavu výzkumů v rámci historických měst, jejich památkové ochraně a regeneraci a problémy s tím spojenými se věnovali např. Karel Kibic a Aleš Vošahlík (Kibic – Vošahlík 2011).

Cílem práce je především zhodnocení výsledků archeologických výzkumů realizovaných ve městě Lanškrouně, shrnutí jejich průběhu a výsledků, a doplnění o nově zjištěné poznatky. Výsledky archeologických výzkumů byly komparovány s historickými skutečnostmi a zrevidovány. Jednotlivé lokality byly zaznamenány přehledně do tabulky a zaneseny do mapy. Dále byl autorkou práce zpracován a vyhodnocen archeologický materiál deponovaný v Městském muzeu Lanškroun. Jedná se o nálezy z archeologických výzkumů realizovaných pod vedením PhDr. Martiny Bekové z Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, dále pak o zlomky kamnových kachlů, které jsou však většinou nestratifikované, což značně snižuje jejich výpovědní hodnotu. V Městském muzeu Lanškroun se ve sbírkách nacházejí i artefakty pravěkého stáří (např. eneolitický sekeromlat či zlomek ploché eneolitické sekery), ovšem bez uvedení lokality a nálezových okolností (Vích 2010, 2-4). Těmito pravěkými nástroji se již zabýval Mgr. Bohumír Dragoun (Dragoun 2002, 56), PhDr. David Vích (Vích 2010, 2-4; Vích 2010a, 60) a doc. Radomír Tichý (Tichý 1997, 5-11).

Archeologický materiál z lanškrounského muzea byl roztříděn, očištěn a přiřazen k jednotlivým lokalitám. Jednotlivé keramické fragmenty se v některých případech podařilo slepit, zkompletovat a zrekonstruovat celé tvary nádob. Rekonstrukce nádob, které se nepodařilo celé slepit a doplnit, byla provedena alespoň kresebně. Nálezy byly

rovněž vhodněji zabaleny do sáčků označených lokalitou a nálezovými okolnostmi. Soubor je tvořen převážně keramickými zlomky, obsahuje také osteologický materiál, sklo a kovy. Vytvořena byla databáze v programu Microsoft Access, která obsahuje morfologické a technologické znaky potřebné pro analýzu materiálu. Databáze se nachází na přiloženém CD. V rámci analýzy byla provedena deskripce souboru, vyčleněny keramické třídy a tvary nádob.

Při psaní diplomové práce byl shledáván velký nedostatek v absenci publikování zpracovaného archeologického materiálu z regionu, který by mohl být využit jako srovnávací materiál. Pro tento účel byla využita zejména zavedená deskripce v nepublikované diplomové práci Mgr. Jany Němcové s názvem *Středověké osídlení Moravskotřebovska ve světle archeologických pramenů* (Němcová 2006), tedy archeologický materiál deponovaný v Městském muzeu v Moravské Třebové.

1 Geografické vymezení

Město Lanškroun leží ve východních Čechách, v Pardubickém kraji. Nachází se v lanškrounském regionu, v podhůří Orlických hor, jeho nejvyšším bodem je se svými 958 metry nad mořem Buková hora. Lanškrounsko dnes zahrnuje celkem 22 obcí, jimiž jsou Albrechtice, Anenská Studánka, Cotkytle, Čenkovice, Damníkov, Dolní Čermná, Horní Čermná, Horní Heřmanice, Horní Třešňovec, Krasíkov, Lubník, Luková, Ostrov, Petrovice, Rudoltice, Sázava, Strážná, Tatenice, Trpík, Výprachtice a Žichlínek. Město Lanškroun je pak správním centrem regionu (Gilar 2002, 507-541).

2 Přírodní podmínky a geologické podloží

Nadmořská výška, kvalita půdy, hydrologické i klimatické podmínky hrály klíčovou roli při osídlování území v minulosti. Proto všechny zmíněné faktory není možné opomenout.

Město Lanškroun se rozkládá v Lanškrounské kotlině, což je severovýchodní část Moravskotřebovské pahorkatiny. Lanškrounská kotlina vznikla tektonickou činností, na severu v povodí Moravské Sázavy a na jihu řeky Třebůvky. Toto území je málo zalesněno smrkovými porosty a ostrůvkovitě porosty bukovými (Demek 1987, 315; Musil 2002, 27-33).

Nejvyšším vrcholem regionu Lanškrounsko je Buková hora (958 m n. m.). Mezi další významné vrcholy patří Palice (613 m n. m.) v Třebovských stěnách, Mariánská hora (502 m n. m.) a Lázek (714 m n. m.). Na Bukové hoře pramení řeka Moravská Sázava, hlavní vodní tok Lanškrounské kotliny. Na svém horním toku má charakter horské bystřiny. Lanškrounskem prochází hlavní evropské rozvodí Severního a Černého moře (Štafen 2002, 11-16). Přítoky Moravské Sázavy tvoří Ostrovský potok, který se v Lanškrouně spojuje s potokem Třešňoveckým (Musil 2002, 29).

Geologické podloží Lanškrounské kotliny tvoří slínovce, spongility a pískovce středního turonu, svrchního turonu až koniaku a neogenní mořské slíny a písky. Jedná se o členitý pahorkatinný reliéf v prostoru tzv. kyšperské synklinály se soliflukčními zbytky neogenních říčních sedimentů a pleistocenními říčními terasami. Ojediněle se zde objevují sprašové pokryvy a závěje, které jsou však nevýrazné. Pro Lanškrounsko jsou typické hnědé lesní půdy a podzoly (Musil 2002, 31-32; Štafen 2002, 17-19). V souvislosti

s Tereziánským katastrem v polovině 18. století bylo vytvořeno osm bonitních kategorií, přičemž 1. kategorie značí půdy nejúrodnější, do 8. kategorie naopak spadají půdy neúrodné. Lanškrounská pánev byla zařazena do 4. kategorie, tedy s půdami se střední úrodností (Musil 2002, 32).

František Hoffmann upozornil na fakt, že velké množství městských půdorysů reagovalo na přírodní podmínky, zejména na terén a hydrologické poměry. Tyto faktory také ovlivnily rozmístění ulic i náměstí v rámci města (Hoffmann 1992, 102).

„Při hodnocení vlivu přírodních podmínek na průběh osídlovacího procesu však musíme přihlížet i k tomu, že vedle přírodních podmínek hrály roli i další faktory geografického charakteru, jako byla vzdálenost od politických či hospodářských center a komunikační dosažitelnost. Zkoumáme-li mapy zachycující výše rozebírané přírodní podmínky ovlivňující průběh osídlování, vidíme, že např. přírodní podmínky některých hornatých oblastí středních Čech (např. na střední Vltavě) se příliš neodlišují od podmínek v okolí Lanškrouna, přesto jsou středočeské oblasti osídlovány již v rané kolonizaci, neboť zde sehrála roli blízkost politického centra – Prahy – a komunikační dostupnost, výrazně se lišící od situace v okrajových územích státu.“ (Musil 2002, 34).

3 Historie osídlení regionu

O nejstarším osídlení Lanškrounské kotliny nemáme bohužel mnoho informací. Příčinou je jednak slabé osídlení tohoto území v období pravěku, zároveň však i nedostatečný archeologický průzkum. Hlavní příčinou slabého prehistorického osídlení Lanškrouna jsou pravděpodobně přírodní podmínky, zejména podmínky pedologické. Na Lanškrounsku je totiž absence kvalitní sprašové půdy a jen velmi málo půdy, která by se spraši alespoň trochu blížila. V regionu tak najdeme sice pár dokladů lovečsko-sběračských kultur, avšak doklady zemědělských kultur jsou vzácností (Vích 2010, 2-4).

Z Tatenic pochází např. nález paleolitické a mezolitické štípané industrie učiněný p. Vincentem Dubinským, místním občanem. Mezolitická štípaná industrie pak byla v letech 2001, 2003 a 2004 nalezena v Damníkově archeologem Davidem Víchem z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě (Vích 2010, 2-4). Z obce Damníkov také pochází zmínka o objevení neolitické kamenné sekery datované do období kultury s vypíchanou keramikou (Mackerle 1948, 9; Musil 2002, 41).

Pravěké sídliště je doloženo v Lukové. Zde však chybějí nálezy keramiky pro bližší datování. Pravěké sídliště zemědělského charakteru objevila v roce 2004 PhDr. Martina

Beková na staveništi supermarketu Lidl v Lanškrouně. Zde byla zjištěna přítomnost objektu se sytě červenou výplní a s kousky mazanice. Absence keramiky však opět znemožnila přesnější a spolehlivější dataci (Vích 2010, 2-4; Beková 2005a). Možné doklady pravěkého osídlení pak pocházejí z lanškrounské ulice Petra Bezruče, kde archeologický výzkum v srpnu roku 2012 realizoval PhDr. David Vích. Ani z této lokality ovšem nebyly získány žádné movité artefakty (Vích 2013, 189). Jediné zlomky pravěké keramiky nalezl PhDr. David Vích v Damníkově (Vích 2010, 2-4). V roce 2009 byla v Rudolticích objevena měděná sekera datovaná do období eneolitu. Archeolog David Vích tento artefakt řadí k typu Boljun, variantě Szakálhát (Vích 2010, 4; Vích 2010a, 59-61).

V Městském muzeu v Lanškrouně sice ve sbírkách najdeme např. eneolitický sekeromlat, zlomek ploché eneolitické sekery či fragment mladoeneolitického sekeromlatu se zbytkem provrtu, ale u všech těchto předmětů chybí základní nálezové okolnosti. Proto je zde také jistá pravděpodobnost, že se může jednat o nálezy z jiných regionů. Může jít také např. o tzv. „hromové klíny“ a mohly se do lanškrounského regionu dostat druhotně z jiného území (Vích 2010, 2-4). Na základě těchto izolovaných archeologických nálezů bez bližších nálezových okolností nemůžeme vynášet závěry o pravěkém osídlení regionu.

Region Lanškrounsko je poměrně bohatý na archeologické doklady středověkého a raně novověkého osídlení. Největší množství středověkých artefaktů nalezených na Lanškrounsku spadá do období vrcholného středověku a raného novověku. Archeologické doklady středověkého a raně novověkého osídlení jsou zmíněny podrobně v kapitole pojednávající o archeologických výzkumech, jejich výsledcích a nalezených artefaktech vztahujících se přímo k městu Lanškrounu (kapitola 8).

Ve 13. a 14. století proběhla v regionu převážně německá kolonizace. Zdejší vsi však svou podobou nepřipomínají tradiční středověkou kolonizační ves, ale spíše ves slovanského rázu, které byly zmíněnou kolonizační činností převrstvené (Dragoun 2002, 56). Pojmenování místních vsí svědčí jak o kolonizaci německé, tak české. Obce Damníkov a Luková byly např. německými kolonisty pozměněny na podobu lesních lánových vsí (Musil 2002, 144-145).

Z písemných pramenů můžeme rozpoznat minimálně tři zaniklé středověké osady – Pertoltsdorf, Voitdorf a Krotenful (Dragoun 2002, 56; Severin 2003, 187-188). Posledně zmíněnou ves František Musil označil za tzv. kolonizační provizorium (Musil 2002, 145). Z tohoto centra pak kolonisté zřejmě pronikali na území neosídleného Lanškrounska.

Největší význam mělo založení města Lanškrouna, pro které bylo vybráno mírné návrší při soutoku Ostrovského a Třešňoveckého potoka. Na tomto místě se měly střetávat dva kolonizační proudy – z již zmíněného kolonizačního provizoria Krotenfulu a z údolí Tiché Orlice. Lanškroun vznikl „na zeleném drnu“ zakladatelskou činností Oldřicha a Heřmana z Drnholce a měl pravděpodobně plnit funkci hlavního hospodářského centra celého královského panství. Na význam města upozorňuje jeho název, půdorys i označení jako „civitas“ v nejstarších dochovaných písemných záznamech. Z listiny datované rokem 1356 je patrné, že Lanškroun byl jediným opevněným městem již od doby založení na panství. Je možné vyslovit domněnku, že Lanškroun dosahoval již při svém vzniku svým významem či půdorysu podobné úrovně jako královská města dané doby (Musil 2002, 147; Severin 2003, 186-189).

4 Středověké město v českých zemích

Zatímco v zemích jižní, západní a východní Evropy je ve vývoji středověkých měst patrná kontinuita od období antiky, v českých zemích středověká města prokazatelně vždy nenavazují na starší sídelní areály (Hoffmann 1992, 5-6). Jisté přiblížení sídlištních areálů úrovni pozdějších měst lze na našem území zaznamenat v případě keltských oppid. *„Název oppidum je latinského původu a znamenal původně vyvýšené, případně opevněné místo. Později byl přenesen i na všechna menší opevněná města. Obdobně se ho užívalo ve středověku, od 13. století též pro městečka neopevněná.“* (Hoffmann 1992, 18). Středověké město se u nás tradičně vymezuje 13. až 15. stoletím (Hoffmann 1992, 5-6).

František Hoffmann definuje středověké město jako *„druh lidských sídlišť, a to vyššího typu“* (Hoffmann 1992, 10). Středověké město také charakterizuje městské právo (Hoffmann 1992, 10; Kejř 1998, 28-34). V souvislosti s městským právem je nutné zmínit pojem institucionální město, který Jiří Kejř přisuzuje těm středověkým sídlům, které disponovaly městským právem (Kejř 1998, 28-34). Již výše jsou zmíněny základní funkce středověkého města – funkce ekonomická, sociální a kulturní, ke kterým musíme přidat i funkci geografickou, stavební, vojenskou, politickou a právní (Hoffmann 1992, 10-13; Horská – Maur – Musil 2002, 54-58). Jiří Kejř připisuje středověkým městům funkci vojenskou, politicko-administrativní, ideologickou, kulturní, směnnou a produkční (Kejř

1998, 29). Města ve středověku pak členíme na královská, poddanská, církevní a s dominantní funkcí - např. horní nebo lázeňská města (Hoffmann 1992, 10-13).

Vznik prvních měst je na našem území kladen na počátek 13. století. Nejstarším písemně doloženým městem u nás je Bruntál, který byl prokazatelně založen již před rokem 1213 (Hoffmann 1992, 39; Klápště 2012, 357, 366). Na konci 13. století již existovala základní síť větších měst (Hoffmann 1992, 36; Žemlička 1986, 88-90; Žemlička 2014, 70-76; Klápště 2012, 287-288). Zakládání prvních středověkých měst bylo téměř vždy zásluhou panovníka, který poskytl budoucímu areálu půdu a pověřil lokátora k řízení celé akce. Lokátor musel být schopným podnikatelem s dostatkem finančních prostředků. Po založení města se lokátor zpravidla stával městským rychtářem (Hoffmann 1992, 36-39; Žemlička 1986, 88-90; Žemlička 2014, 70-74).

Vývoj měst v českých zemích v podstatě koresponduje s hlavním dějinným vývojem. První období vývoje zahrnuje 13. století a počátky měst a jejich stabilizaci. Jedná se o období vlády posledních Přemyslovců. Druhé období spadá do doby vlády Lucemburků, tedy od počátku 14. století až do počátku 15. století. V této době vznikala řada nových poddanských měst. Třetí období je dobou husitské revoluce, která některá města posílila v ohledu ideovém a politickém, zároveň ale v jejím důsledku řada měst ekonomicky upadala. Husitské bouře vedly k úbytku počtu obyvatel, ke stagnaci výroby a obchodu či stavební činnosti a kulturního života. Čtvrté období zahrnuje konec vlády Jiřího z Poděbrad a dobu vlády Vladislava II., kdy vyvrcholily spory mezi městy a šlechtou (Hoffmann 1992, 43).

Při založení města byl brán zřetel na přírodní podmínky, síť důležitých obchodních cest a další faktory. To se mimo jiné odráží v půdorysu města. Ve středověku neměla žádná dvě města shodný půdorys, ovšem i přesto lze v jednotlivých půdorysech (tvaru, vnitřním členění) shledat některé shodné znaky (Hoffmann 1992, 102-119; Žemlička 2014, 236-252). Podle nich rozčlenil František Hoffmann půdorysy středověkých měst na čtyři kategorie: půdorys rostlý (zpravidla paprskovitý), plánovitý (normový), smíšený rostlý a plánovitý, a nepravidelný. Půdorys plánovitý se pak dále dělí na pravidelný pravoúhlý a pravidelný narušený, přičemž lze v pravidelném pravoúhlém půdorysu ještě nalézat varianty s ústředním náměstím a s dominantní ulicí (typ žebrový, žebříkový a návesní). V půdorysech se zároveň projevuje jistá orientace dle světových stran, kdy presbytáře kostelů bývaly většinou orientovány směrem k východu. Tento fakt měl zároveň vliv na orientaci náměstí, ulic a městských bran (Hoffmann 1992, 104, 114).

Co se týče vnitřního členění středověkého města, centrem byl rynk, tedy náměstí. Typ a uspořádání zástavby byly faktory, které odlišovaly město od vesnice (Hoffmann 1992, 115; Žemlička 2014, 236). Na náměstí se konaly trhy, a toto místo tak tedy zajišťovalo jednu ze základních funkcí středověkého města. Náměstí se stávalo stavebním, politickým a sociálním jádrem každého středověkého města (Hoffmann 1992, 115; Žemlička 2014, 236; Klápště 2012, 378-385). Kolem náměstí byly soustředěny nejvýznamnější budovy ve městě – kostel, rychta, radnice, kupecké domy. Náměstí nebývala zpočátku opatřena dlažbou, dláždění se objevovalo až od 14. a 15. století (Hoffmann 1992, 118-119).

Domovní zástavba středověkého města se také řídila určitými pravidly. Jak již bylo zmíněno, nejdůležitější budovy byly situovány na náměstí. Velmi významnou funkci plnily tzv. branské ulice, které vedly od náměstí k městským branám. U těchto ulic byly umístěny další významné domy. V bezprostřední blízkosti hradeb se nacházely malé a skromné příbytky řemeslníků, chudiny či marginalizovaných skupin městského obyvatelstva (Hoffmann 1992, 118-119; Žemlička 2014, 236-252). Městské domy procházely během středověku a raného novověku proměnou, stavební zásahy však zpravidla navazovaly na původní gotickou zástavbu. Základní půdorys domů zůstával zachován, většinou i se sklepními prostorami a přízemím (Hoffmann 1992, 124). Podobu zástavby středověkého města ovlivňovaly také požáry, které se snad žádnému městu ve středověku nevyhnuly (Hoffmann 1992, 130).

Funkci vojenskou a obrannou plnila v případě středověkého města hradba (Hoffmann 1992, 154-156). Josef Žemlička v tomto případě upozorňuje i na fakt, že hradba neměla pouze funkci obrannou, ale i symbolickou - vymezovala prostor, kde platí určité městské právo a oddělovala ho od prostoru okolního (Žemlička 2014, 243). Na hradby coby právní hranici, tedy vymezující určitý právní prostor upozornil již Jiří Kejř (Kejř 1998, 124) či Vladislav Razím (Razím 2000, 43). Hradby však nemůžeme spolehlivě považovat za charakteristický znak středověkého města. Známá jsou opevněná sídla mnohem dříve, než získala statut města či dokonce opevněná venkovská sídla, která se nikdy v města netransformovala (Kejř 1998, 25). Ve 13. století bylo městské opevnění tvořeno hradební zdí, parkánem, příkopem a valy, a věžemi nad branami. Během husitských válek byla města nucena provést inovace v opevnění – např. vybavení baštami pro využití palných zbraní atd. (Hoffmann 1992, 154-156).

Středověká města bývala také církevním prostorem, kdy na jejich území vznikaly kláštery. (Hoffmann 1992, 318; Kejř 1998, 266-270; Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 10-13). František Hoffmann v tomto případě připisuje největší význam pro města řeholním kanovníkům sv. Augustina (Hoffmann 1992, 318). Ve městě Lanškrouně se nacházel klášter augustiniánů, o kterém bude pojednáno na jiných místech této práce.

Na vývoj středověkých měst navazují města dnešní. Některé složky a jevy středověkého města se zachovaly dodnes – např. doklady parcelace, stavební činnosti nebo obranné či duchovní funkce (Hoffmann 1992, 387-391). Odhalit zaniklé pozůstatky středověkého města nám pomáhá mimo jiné archeologie. Z odborníků věnujících se této problematice lze jmenovat Jana Klápště nebo Rudolfa Procházku (např. Klápště 2015, Klápště 2017, Klápště – Velímský 1997, Procházka 2007).

5 Název města

Významným pramenem poznání osídlování daného regionu jsou místní názvy. Ty nám mohou pomoci *„upřesnit postup osídlování, stanovit etnickou charakteristiku jednotlivých sídlišť, případně i původ kolonistů, a zjistit i některé další okolnosti průběhu osídlovacího procesu“* (Musil 2002, 49).

Původní německé označení města Lanškrouna – „Landeskrone“ („koruna země“) – odkazuje na založení německými kolonisty a také upozorňuje na zvláštní význam místa nacházejícího se při zemské hranici. Město Lanškroun leželo na hranici s Moravou a Kladskem (Profous 1949, 481; Musil 2002, 65; Lutterer – Majtán – Šrámek 1982, 170; Hoffmann 1992, 41-42). V písemných pramenech se objevují tyto varianty názvu města: Lanczkruna (1381), Lansskrun (1464), Lansskraunu (1507) a Lanškroun (1854) (Profous 1949, 481-482; Lutterer – Majtán – Šrámek 1982, 170). František Musil upozorňuje na fakt, že stejná místní jména jsou doložena i ze Štýrska (bývalé území arcibiskupství Trevírského), a je tedy možné, že název mohl být převzatý právě z této oblasti (Musil 2002, 65).

6 Historický vývoj města Lanškrouna do roku 1945

První písemnou zmínku o městě bychom našli v listině datované do roku 1285, ve které je Lanškroun zmiňován jako „civitas“ (tedy město), což svědčí o značném významu tohoto místa. Město roku 1285 získal od Václava II. Záviš z Falkenštejna (SOA Třeboň, Cizí statky Třeboň, sign. 400 – viz obr. 1). Město Lanškroun tedy zřejmě vzniklo v rámci druhé vlny kolonizace, jako jeho zakladatelé jsou uváděni příslušníci moravského šlechtického rodu, Heřman a Oldřich z Drnholce (Lehmann 1920, 23; Cibulka – Sokol 1935, 9; Kuča 1996, 328; Sekotová 1997, 537; Borkovcová – Šplíchal 1999, 78; Sekotová 2002, 66; Musil 2002, 120-121, 147). Ve zmíněné listině z roku 1285 se píše, že město Lanškroun v minulosti patřilo Heřmanovi a Oldřichovi z Drnholce (SOA Třeboň, Cizí statky Třeboň, sign. 400; Musil 2002, 120). V listině z roku 1332 jsou Heřman a Oldřich z Drnholce zmíněni jako zakladatelé lanškrounské rychty (RDB III, č. 1916, s. 746; Lehmann 1920, 26; Musil 2002, 121; Severin 2003, 186).

Lanškroun byl jako jediné město na panství již od svého počátku městem opevněným, což je zmíněno v listině z roku 1356, kde tento fakt zmiňoval pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic papeži (RDB VI, č. 356, s. 235; Musil 2002, 147; Sekotová 2002, 66). Tato skutečnost naznačuje tehdejší značný význam Lanškrouna. Přemysl Kokeš a Mikuláš Medlík v této souvislosti zmiňují myšlenku o existenci hradu v areálu města: *„Nejzajímavější a zároveň vývojově nejasný je prostor nynějšího náměstí A. Jiráska. Zde stál od založení města farní kostel Panny Marie, dnes sv. Václava. Kostel je mírně pootočen, ale jeho presbytář není směřován k východu, je situován v podstatě na hradby města a v poměrně velké vzdálenosti od náměstí, které je vzhledem k těžišti oválu města posunuto více k Dolní bráně, ačkoliv horní část města je méně svažitá. Všechny tyto nezvyklosti v založení města mohou být vysvětleny pouze existencí nebo zamýšlenou výstavbou specifického areálu pro lokaci města, tedy lanškrounského hradu. Kostel samotný na sobě skutečně nese známky tří gotických přestaveb, přičemž nejstarší pochází pravděpodobně z doby před stavbou nebo při stavbě hradeb. Nejmladší gotická přestavba kostela pochází z doby výstavby kláštera augustiniánů po roce 1393, který zaujal místo patnácti vyhořelých měšťanských domů. Klášter byl vůči síti městských ulic pootočen stejně jako kostel a v současnosti i zámek. Výstavba kláštera tak zcela uzavřela možnost přístupu k možné třetí lanškrounské bráně, která mohla kontrolovat přístup z Michaldorfského (Ostrovského) předměstí a která mohla být na nejvyšší ostrožně buď hradem kontrolována, nebo do něj mohla přímo ústit. Vybudování a orientace kostela by*

tak dostala smysl, ať už by byl postaven v areálu hradu, nebo vytvořen z jeho budov." (Kokeš – Medlík 2002, 284). Profesor Tomáš Durdík spojuje hrady s názvem počínajícím na „Land" skutečně s královským založením, např. hrad Landštejn a Lanšperk (Durdík 2009, 318-321). Pokud by hrad ve městě splňoval jistě podmínky, mohlo by se jednat o středoevropský kastel, tedy o typ hradů stavěných ve městech. Charakterizuje je pravidelný, čtyřúhelníkový půdorys, nejčastěji se čtyřmi věžemi a obvodovou zástavbou (Durdík 2009, 523-524; Musil 2006, 220-225). Vznik tohoto hradního typu je na našem území spojován s působením posledních Přemyslovců, a to *„v důsledku nutnosti řešení zcela nové situace, kterou představovala symbióza nově zakládaného královského hradu se současně lokovaným městem rozměřeným do systému pravoúhlých parcel"* (Durdík 2009, 523). V dochovaných písemných pramenech však nenajdeme zmínku o hradu v Lanškrouně. Profesor František Musil s výše zmíněným názorem Přemysla Kokeše a Mikuláše Medlíka nesouhlasí (E-mailová korespondence s prof. Musilem [online], 18. 2. 2020). Domněnky o existenci lanškrounského hradu na místě dnešního náměstí Aloise Jiráska nepodporují ani výsledky archeologických výzkumů realizovaných v této části města (viz kapitola Archeologické výzkumy realizované na území města Lanškrouna).

Po smrti Záviše z Falkenštejna v roce 1304 připadl Lanškroun Zbraslavskému klášteru, a proto o městu můžeme z daného období čerpat informace především ze Zbraslavské kroniky (Sedláček 1908, 497; Lehmann 1920, 25; Cibulka – Sokol 1935, 9; Borkovcová – Šplíchal 1999, 78). Další významná kapitola města se začala psát v roce 1356, kdy se město stalo majetkem litomyšlského biskupství (Sedláček 1908, 497; Lehmann 1920, 60; Cibulka – Sokol 1935, 9; Borkovcová – Šplíchal 1999, 78; Sekotová 2002, 66). V roce 1371 byl založen klášter řeholních kanovníků sv. Augustina (Sedláček 1908, 497; Lehmann 1920, 60-61; Cibulka – Sokol 1935, 11-12; Sekotová 2002, 72; Krafl - Musil 2008, 5), a to na místě za městskými hradbami, kde dnes stojí empírový kostel sv. Máří Magdalény (Lehmann 1920, 60-61; Cibulka – Sokol 1935, 12; Sekotová 2002, 72; Krafl – Musil 2008, 5; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 9). Klášter augustiniánů je badateli uváděn jako opuštěný k roku 1421, v souvislosti s husitskými válkami (Lehmann 1920, 68; Borkovcová – Šplíchal 1999, 78; Sekotová 2002, 76). Pavel Krafl a František Musil se však domnívají, že augustiniáni mohli z Lanškrouna odejít již v roce 1420 (Krafl – Musil 2008, 9; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 87). O dějinách kláštera bude podrobněji pojednáno v jiné kapitole této diplomové práce (kapitola 8. 1. 1).

Roku 1436 se město Lanškroun stalo majetkem Viléma Kostky z Postupic, v roce 1451 Zdeňka Kostky z Postupic, který podporoval krále Jiřího z Poděbrad. Bohuš Kostka z Postupic nechal zřejmě na konci 15. století upravit dřívější augustiniánský klášter na zámek, který je poprvé zmíněn v listině Viléma z Pernštejna datované do roku 1507 (Sedláček 1908, 497; Lehmann 1920, 72-75; Cibulka – Sokol 1935, 12-13; Musil 1995, 49; Sekotová 2002, 76-77). Za Kostků z Postupic obdrželo město Lanškroun jistá práva a výsady. Roku 1464 bylo povoleno konání výročního trhu a vybírání mýta. Na panství Kostků z Postupic také mohli pobývat přívrženci Jednoty bratrské (Lehmann 1920, 71-75; Cibulka – Sokol 1935, 13; Sekotová 1997, 537; Sekotová 2002, 76). Do období Kostků z Postupic také spadá založení nejstarší dochované městské knihy z roku 1487. *„Kniha městská k zapisování všelikých věcí potřebných, které při právě Lanškrounském na budoucí a věčné časy trvati mají“* obsahuje zápisy od roku 1487 až do druhé poloviny 17. století (Sekotová 2002, 77).

Od roku 1507 přešlo sňatkem Markéty Kostkové z Postupic s Vojtěchem z Pernštejna lanšperské panství a město Lanškroun do držení Pernštejnů, kteří tehdy patřili k nejvýznamnějším a nejmajetnějším rodům (Lehmann 1920, 75; Cibulka – Sokol 1935, 14; Sekotová 1997, 538; Sekotová 2002, 77; Musil 1995, 49; Vorel 2012, 100-101). Panství nejprve spravoval Vojtěch z Pernštejna, v roce 1534 jeho bratr Jan z Pernštejna, který byl kvůli dluhům nucen část lanšperského panství i s městem Lanškrounem zastavit Václavovi z Boskovic. Od jeho nástupce Albrechta Černohorského z Boskovic získal zastavené panství zpět roku 1561 Vratislav z Pernštejna, nejvyšší kancléř Království českého (Lehmann 1920, 75-81; Cibulka – Sokol 1935, 14-15; Sekotová 1997, 538; Sekotová 2002, 77-80; Musil 1995, 49; Vorel 2012, 169, 247-261). Jeho manželkou byla španělská katolická šlechtična Marie Manrique de Lara, manželé spolu prosazovali ortodoxní katolicismus, což se projevilo i záporným vztahem k lanškrounským stoupencům Jednoty bratrské. Činnost Jednoty bratrské byla zakázána na lanšperském panství v roce 1579 a následně roku 1582 (Lehmann 1920, 81-82; Sekotová 2002, 80-81). Roku 1568 město Lanškroun zachvátil ničivý požár, ve kterém zaniklo více než 70 domů. Záhy se začalo s obnovou města a mezi lety 1581 až 1582 byla uprostřed náměstí vybudována radnice v renesančním stylu (Sedláček 1908, 497; Lehmann 1920, 82-83; Cibulka – Sokol 1935, 134-140; Sekotová 2002, 83-84). Letopočty jsou uvedeny na východním a západním portálu, doplněny jsou českými texty. Ke stavebním úpravám radnice došlo roku 1653, kdy byla věž poškozena úderem blesku. V přízemí radniční

budovy se nacházely dvě světnice, komora a šenk, v patře zasedací místnost, komora a místnost pro písaře. Další stavební úpravy radniční budovy jsou doloženy z let 1792 a 1830, kdy se uskutečnila její rozsáhlá přestavba (Cibulka – Sokol 1935, 134-140; Sekotová 2002, 83-84).

V roce 1588 bylo lanšperské panství prodáno Janem z Pernštejna Adamovi Hrzánovi z Harasova, který začal s renesanční přestavbou lanškrounského zámku. Přistavěno bylo jižní dvoupatrové křídlo, nově vznikl vstupní portál a průjezd do dvora. Z přestavby se dodnes dochovala okenní a dveřní ostění nebo nápis s erbem Adama Hrzána a jeho manželky Anny ze Sulevic s letopočtem 1601, který upozorňuje na konec stavebních prací (Lehmann 1920, 84; Cibulka – Sokol 1935, 130-132; Musil 1995, 49). Adam Hrzán z Harasova neměl dobré vztahy se svými lanškrounskými poddanými. Roku 1591 nechal uvěznit lanškrounské konšely, vesnické rychtáře a několik lanškrounských poddaných. Spory se vlekly až do roku 1620, kdy byli poddaní poraženi. O dva roky později prodal Zdeslav Hrzán z Harasova panství Karlovi z Lichtenštejna (Sedláček 1908, 497-498; Musil 1995, 49; Sekotová 1997, 539; Sekotová 2002, 87-89).

Počátek vlády Lichtenštejnů se v Lanškrouně nesl ve znamení hospodářského i náboženského omezování, některé výsady byly zrušeny (Sekotová 1997, 540; Sekotová 2002, 90). Lichtenštejnové své panství považovali za ekonomickou jednotku zaměřenou na výrobu. Po smrti Karla z Lichtenštejna spravoval od roku 1628 do roku 1630 jeho bratr Maxmilián (Sekotová 1997, 541; Sekotová 2002, 90; Musil 1995, 45). V roce 1629 byla v Lanškrouně postavena budova knížecího pivovaru. Městský pivovar tehdy stával v dolní části náměstí, kde je dnes situována budova základní školy Aloise Jiráska, a nebyl schopný svou kapacitou knížecímu pivovaru konkurovat (Sekotová 2002, 101).

Syn Karla z Lichtenštejna, Karel Eusebius, se ujal správy panství v roce 1631 (Sekotová 1997, 541; Sekotová 2002, 90; Musil 1995, 45). Za jeho panování bylo v roce 1633 sjednoceno město s předměstím pod jednu správu a v témže roce došlo k potvrzení privilegií a artikulí cechů ve městě (Sekotová 1997, 541). Za Karla Eusebia se také města výrazně dotkla třicetiletá válka. Zpustošeny byly měšťanské domy ve středu města, radnice, zámek i kostely. Švédové obléhali a drancovali město v roce 1639, v červnu roku 1643 a roku 1647 (Sedláček 1908, 498; Lehmann 1920, 89-95; Cibulka – Sokol 1935, 17-18; Musil 1995, 49-50; Sekotová 2002, 91). Švédští vojáci také lanškrounským sebrali zásoby jídla a kostelní zvony. Podle dobových zpráv bylo několik obyvatel města zabito a umučeno (Lehmann 1920, 89-95; Sekotová 2002, 91). S průchodem Švédů městem v roce

1645 souvisí rozsáhlý požár města (Lehmann 1920, 94; Sedláček 1908, 498; Cibulka – Sokol 1935, 18; Musil 1995, 50; Sekotová 2002, 91). Tomu podlehla budova zámku, třináct domů a kostel se svým vybavením, mezi které patřily tři oltáře zdobené malováním a zlacením, dřevěné vyřezávané a malované epitafy, obrazy, hodiny a tři zvony (Lehmann 1920, 94; Cibulka – Sokol 1935, 18). V 50. letech 17. století začal s obnovou lanškrounského zámku a kostela ještě Karel Eusebius. Stavební úpravy zámku byly dokončeny roku 1716, což dokládal lichtenštejnský erb spolu s letopočtem, který se původně nacházel nad vstupní branou a dnes je součástí sbírky Městského muzea v Lanškrouně (Musil 1995, 50). Lanškrounský zámek se stal sídlem správy panství a obydlím úředníků a farářů. Od roku 1686 byl správcem panství Jan Adam Ondřej z Lichtenštejna, který se rozhodl vybudovat sídlo nové (Cibulka – Sokol 1935, 18; Musil 1995, 50).

Janu Adamu Ondřeji z Lichtenštejna bývá připisována významná stavební činnost a založení lichtenštejnské obrazárny ve Vídni (Cibulka – Sokol 1935, 18). Mezi Lanškrounem a Rudolticemi nechal na mírném návrší vybudovat barokní zámek – Nový zámek u Rudoltic. Tato stavba byla dílem italských architektů Domenica Martinelliho a Antonia Sally a vznikala v letech 1698 až 1712. Podle stavebních plánů měl být zámek třípatrový o půdorysu ve tvaru písmene H. Každé patro pak zahrnovalo 14 sálů s barokní výzdobou. Již dva roky po dostavbě budova vyhořela, následovala provizorní oprava zámku. V roce 1756 nechal stavbu Josef Václav z Lichtenštejna zbourat. Z původní zámecké budovy se dodnes dochovala pouze třípatrová věž se zaobleným nárožím na jihozápadní straně, rozsáhlé sklepení a skromné pozůstatky základového zdiva. Věž prošla roku 1802 stavební úpravou v hostinec, sklepy sloužily jako sklad lichtenštejnského pivovaru v Lanškrouně (Lehmann 1920, 101-102; Cibulka – Sokol 1935, 18-19; Musil 1995, 72-73). V rukou Lichtenštejnů byl pozůstatek zámku do roku 1945, dokdy také plnil funkci hostince (Musil 1995, 72-73).

Současně se stavbou Nového zámku u Rudoltic vznikal lanškrounský kostel sv. Anny. Lze se domnívat, že stavební mistři Nového zámku se podíleli také na výstavbě tohoto kostela, který se nacházel mimo obvod města Lanškrouna. Stavba kostela byla realizována v letech 1700 až 1705 a financována z pozůstalosti děkana Václava Františka Zimpricha. Kostel je obklopen hřbitovem s náhrobními pískovcovými deskami zdobenými rokokovými a empírovými detaily, z nichž některé jsou prací lanškrounské sochařské

rodiny Hahnů (Lehmann 1920, 104-105; Cibulka – Sokol 1935, 140-151; Sekotová 2002, 95-96).

V letech 1715 až 1716 město Lanškroun zasáhla vlna morové epidemie. Není známo, kolik obyvatel města tomuto onemocnění podlehlo, odhady však hovoří o čtvrtině populace Lanškrouna. Lanškrounští ještě před propuknutím nákazy nechali zhotovit sochu sv. Jana Nepomuckého na mostě při dolní městské bráně, kam směřovala procesí s prosbou na ochranu před chorobou. V roce 1722 byla na druhou stranu mostu přidána socha Jana Sarkandera coby vděk za konec morové epidemie. Jedná se o vůbec nejstarší dochovanou sochu tohoto světce v daném regionu. Další ukázkou vděku lanškrounských měšťanů bylo zhotovení stříbrného kalicha zdobeného zlacením pro kostel sv. Václava v roce 1715 (Sekotová 2002, 104). Stavební památkou na předchozí morovou epidemii v letech 1679 až 1680 je mariánský sloup umístěny na lanškrounském náměstí. Vyhotovením díla byl pověřen italský kameník Andreas Casteli, sochař Adam Bayernhof a kameník Karl Wölfl. Kámen byl dovezen z panství Moravská Třebová. Roku 1825 proběhla oprava mariánského sloupu, o čemž svědčí dochovaný letopočet na spodním stupni sochy (Lehmann 1920, 106; Cibulka – Sokol 1935, 166-168; Sekotová 2002, 98).

Jako další významnou stavební památku na vládu Lichtenštejnů lze zmínit kostel sv. Máří Magdalény. Na místě dnešního kostela sv. Máří Magdalény původně stál kostel klášterní zasvěcený sv. Mikuláši a sv. Kateřině. Tento starý dřevěný kostel byl zbourán a na jeho místě dostavěn roku 1827 kostel nový v empírovém stylu. Letopočet dokončení stavby je umístěn nad hlavním vstupem. Kostel byl obklopen hřbitovem (Cibulka – Sokol 1935, 151-155; Sekotová 2002, 97-98).

Za Aloise I. Josefa z Lichtenštejna se Lanškroun stal municipálním ochranným městem dne 10. března 1791. V první polovině 19. století byla správa panství prakticky v rukou vrchnostenských úředníků, z nichž lze z Lanškrouna jmenovat např. Johanna Blummenwitze, Franze Johanna Riedera, Josefa Karla Peschla, Josefa Sultzika, Ignáce Müllera, Johanna Jessera nebo Antona Riedera (Lehmann 1920, 111-118; Macková 2002, 121). Změny v samosprávě města nastaly po revolučním roce 1848. Tehdy došlo ke zrušení výsad patrimoniální správy a města se stala samosprávnou jednotkou. *„Mezi nejzákladnější práva každé obce měla nadále patřit především svobodná volba zástupců, správa obecního jmění, veřejnost výsledků obecního hospodářství a veřejnost jednání. Byla rozlišena přirozená a přenesená působnost obce. Přirozenou působností se rozuměla správa vlastních záležitostí obce, přenesenou pak věci veřejné, jejichž obstarávání obci*

přikazoval delegační cestou stát. Za výkon přenesených pravomocí byl vždy osobně zodpovědný starosta, který měl i výkonnou moc. Územně byla nadále rozlišována politická obec a katastrální obec, které sice mohly být shodné, ale nebylo to nevyhnutelné. Katastrální obec byla stanovena jako území náležející k jediné obci na základě vyměřování stabilního katastru, které probíhalo v první polovině 19. století." (Macková 2002, 135). K tomu v Lanškrouně došlo na podzim roku 1838. Lanškroun byl jedna katastrální obec, nadále však formálně dělená na vnitřní město, Žichlínské a Ostrovské předměstí (Macková 2002, 136).

Od roku 1850 se město Lanškroun stalo sídlem politického, soudního a berního okresu (Macková 2002, 137). Alois II. Josef z Lichtenštejna přenechal v roce 1858 městu budovu zámku a ve stejném roce došlo k demolici některých zámeckých částí a ke vzniku náměstí na jejich místě (Musil 1995, 50; Macková 2002, 138). Válečné události roku 1866 se dotkly města Lanškrouna poměrně značně. V budově školy byl umístěn vojenský špitál, vojáci znehodnotili zaseté obilí, nedaleko města u obce Rudoltice došlo k přímému vojenskému střetu, město značně ekonomicky utrpělo. Prusové v červenci roku 1866 v čele s generálem Steinmetzem připravili město o veškeré zásoby. V souvislosti s válkou (a s havarijním stavem městského vodovodu a kanalizace) se ve městě v srpnu 1866 objevila cholera. Vodovod a veřejné kašny procházely pozvolna od roku 1867 rekonstrukcí (Lehmann 1920, 125; Macková 2002, 146-149).

Dne 9. října 1872 bylo otevřeno gymnázium s německým vyučovacím jazykem. V témže roce byla v Lanškrouně zřízena také tkalcovská škola (Lehmann 1920, 126-128; Macková 2002, 150). Mezi lety 1884 a 1885 byla vybudována lokální železnice z Lanškrouna do Rudoltic, ke slavnostnímu zahájení provozu došlo dne 1. června 1885 (Macková 2002, 140).

Dalším válečným konfliktem, který zasáhl výrazně město Lanškroun, byla první světová válka. Město velmi finančně vyčerpal provoz špitálu i péče o uprchlíky, kteří sem z rakouské Haliče přišli již koncem února roku 1914. Obyvatelstvu byl omezen přísun některých potravin, např. brambor, obilí, cukru, kávy, mléka a másla, později také petroleje, tabáku nebo soli. V letech 1916 a 1917 byly pro válečné účely roztaveny radniční a kostelní zvony. S koncem válečného konfliktu ve městě nadále vzrůstalo napětí, když lanškrounští vyslovili nesouhlas se vznikem samostatného československého státu (Macková 2002, 174-176).

„Lanškrounští obyvatelé se ve své většině v té době necítili být součástí „českého národa“ a vznik nového státu pro ně nebyl vhodným řešením poválečné situace. V souladu s deklarací německých politických stran z 27. října 1918 se špičky města přihlásily k iniciativě zformování provincie Deutschböhmen jako součásti nového Německorakouského státu.“ (Macková 2002, 207). Napjatá situace ve městě si vyžádala zásah vojska československé armády o 300 mužích, které velel nadporučík Vaňous a která na pořádek ve městě dohlížela od 27. listopadu 1918. V prvních komunálních volbách ve městě zvítězila německá sociální demokracie, za ní se umístila Německá volební skupina vedená Leo Winterem, následovaná DNSAP, Deutsche nazionalsocialistische Arbeitpartei v čele s dr. Emilem Lehmannem (profesorem lanškrounského gymnázia). Starostou města se stal Leo Winter. V zastupitelstvu města se vůbec poprvé objevily ženy – za Německou sociální demokracii Emilie Nicklová a za Českou volební skupinu Anna Raková. V říjnu roku 1933 zákon na ochranu republiky zrušil činnost DNSAP kvůli souvislosti s Hitlerovou NSDAP. Členové DNSAP se nově zformovali v SdP, Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmeckou stranu). Tato strana byla v Lanškrouně na nejsilnější pozici v roce 1935 (Macková 2002, 208-211).

Po podepsání Mnichovské dohody dne 30. září 1938 bylo město Lanškroun začleněno do říšské župy Sudety. Starostu města Rudolfa Zoffla vystřídal Leopold Mach a posléze nově zvolený starosta Franz Nagl. Za tohoto vedení byla ve městě slavnostně uvítána německá armáda, v ulicích se objevily nacistické propagandistické nápisy. Roku 1942 se lanškrounským starostou stal Karl Franz. V Lanškrouně sídlil prvoinstanční soud landráta, Amtsgericht. Vedení NSDAP se nacházelo v nedalekých Králíkách. Lanškroun se také stal sídlem venkovské služebny gestapa. Druhá světová válka mimo jiné v Lanškrouně přerušila proces vzniku městského muzea a archivu, ale pochopitelně i veškerý všední život obyvatel města byl podřízen válečným potřebám, což se projevilo např. zřízením zbrojních podniků (Macková 2002, 248-251).

Konec druhé světové války si v Lanškrouně vyžádal několik obětí během tzv. lidového soudu, který se ve městě uskutečnil ve dnech 17. a 18. května 1945. Tehdy byl k trestu smrti odsouzen dnes již neznámý počet Němců, nezjistitelný počet lidí byl také krutě mučen (Staněk 1996, 83-84; Trojan 2001, 259; Macková 2002, 251; Glotz 2006, 163-165). Zjistit přesný počet obětí je prakticky nemožné, a to z důvodu absence písemných pramenů či jejich tendenčnosti. S jistotou je možné jenom tvrdit, že lanškrounský lidový soud 17. a 18. května 1945 si vyžádal minimálně 27 obětí (Trojan

2001, 259). Tuto událost je možné klást do souvislosti s archeologickým výzkumem realizovaným pod vedením PhDr. Martiny Bekové v roce 2010 u kostela sv. Máří Magdalény (viz kapitola 8. 2. 18).

7 Historie Městského muzea Lanškroun a přehled dosavadní badatelské činnosti

První zmínka o muzeu v Lanškrouně pochází ze dne 27. října 1905, kdy městské zastupitelstvo rozhodlo o jeho založení. Městské muzeum mělo sídlit ve dvou místnostech na tehdejším Josefském náměstí (dnešní Náměstí Aloise Jiráska) v domě čp. 3, kde se rovněž nacházelo sídlo knihovny a čítárny. U počátku muzea v Lanškrouně stál starosta Berthold A. Schmeiser, lékárník Eduard Norbert Erxleben, Julius Heider, archivář a kronikář Norbert Riess, sázavský nadučitel Emanuel Portele, předseda lanškrounského Tovaryšského spolku Robert Hoffmann a Anton Müller. O rok později, dne 21. ledna 1906, vznikl podpůrný spolek lanškrounského muzea. Sídlo muzea se několikrát měnilo (např. budova radnice, zámku nebo Dělnického konzumu), nakonec bylo rozhodnuto o jeho umístění do budovy zámku, kde se Městské muzeum nachází dodnes (Borkovcová 2002, 357; Borkovcová 2005, 2-3). Od roku 1934 se v zámeckém objektu nacházely muzejní sbírky a městský archiv. V roce 1951 došlo k rozšíření prostor muzea a k jeho zpřístupnění veřejnosti. Na počátku 70. let minulého století muzeum sídlilo v jižním křídle zámeckého areálu, které bylo od konce 70. let do roku 1992 rekonstruováno (Musil 1995, 50).

Z vedoucích lanškrounského muzea stojí za zmínku učitel, kronikář a archivář Julius Friedel-Jaschensky. Po skončení druhé světové války (která přerušila proces vzniku městského muzea a archivu) vedl muzeum až do roku 1970 městský kronikář, matrikář a tajemník MěNV Jindřich Chládek, který se věnoval dějinám či osobnostem města Lanškrouna a je autorem celé řady článků či brožur (Borkovcová 2002, 357). V muzeu povznesl především výstavní činnost, ovšem *„za jeho působení byla stálá expozice otevřeným depozitářem s přeplněnými vitrínami a vtěsnána do tří místností na zámku (dle slov samotného správce, který marně usiloval o adaptaci muzea).“* (Borkovcová 2005, 3).

V 80. letech muzeum vedla Mgr. Jarmila Kovaříková, v letech 1985 až 1992 procházela budova rekonstrukcí a muzeum adaptací. Dne 5. září 1992 se začala psát nová

historie muzea. V této době vznikla nová stálá expozice věnovaná historii města Lanškrouna a regionu, včetně významných osobností. O čtyři roky později byla otevřena galerie v prostoru bývalé zámecké konírny, která nabízí plochu pro sezónní výstavy. V roce 1997 byla vytvořena expozice Kabinet mincí a medailí akademického sochaře a medailéra Zdeňka Kolářského, roku 1999 expozice s názvem Sklářství na pomezí Čech a Moravy. Od roku 2002 je přístupná Pamětní síň hudebního skladatele Jindřicha Pravečka (Borkovcová 2002, 359; Borkovcová 2005, 3).

Ve sbírce Městského muzea Lanškroun se nacházejí např. mince a medaile, umělecké či historické předměty vztahující se k dějinám města a regionu (jako jsou obrazy, betlémy, plastiky, díla současných umělců atd.), archiválie (partitury Jindřicha Pravečka, originály knih Jana Marka Marci), fotografie, oděv a textil, nábytek, militaria nebo archeologické nálezy (Borkovcová 2002, 359; Borkovcová 2005, 3). K některým archeologickým nálezům deponovaným v lanškrounském muzeu (např. eneolitický sekeromlat, zlomek ploché eneolitické sekerky, fragment mladoneolitického sekeromlatu) však postrádáme nálezové okolnosti, a tak není vyloučeno, že postrádají i regionální charakter (Vích 2010, 2-4). Součástí původní sbírky Městského muzea Lanškroun bylo i poměrně velké množství přírodnin, které byly převedeny do Městského muzea v Králíkách. Část této sbírky se kvůli nevyhovujícím podmínkám nedochovala. V lanškrounském muzeu se také nacházelo vybavení Erxlebenovy lékárny z 19. století, které bylo předáno Městskému muzeu v Žamberku. Odcizením přišlo lanškrounské muzeum v 80. letech minulého století o významnou sbírku palných zbraní (Borkovcová 2002, 359; Borkovcová 2005, 3). V současné době naplňuje Městské muzeum v Lanškrouně činnost sbírkotvornou (akvizice formou daru či koupě), publikační a vědeckou (vydávání sborníku a publikací), výstavní či badatelskou. Také pořádá kulturní akce ve městě (Borkovcová 2002, 359; Borkovcová 2005, 3).

Do 40. let 20. století nebyla v Lanškrouně vyvíjena odborná archeologická činnost, nebo se o ní nedochovaly žádné zprávy. V roce 1940 prováděl v areálu lanškrounského zámku (dnešní Náměstí Aloise Jiráska) archeologický výzkum Úřad pro pravěk (Amt für Vorgeschichte). Vedl ho Dr. Hermann Schroller s Annou-Marií Hoβnerovou. Cílem výzkumu bylo odkrytí nejstaršího lanškrounského hřbitova, zejména pak na základě detailního zkoumání kosterních pozůstatků prokázání nordického původu pohřbených jedinců. Tyto předpoklady se nepodařilo spolehlivě prokázat, a proto byly terénní práce

předčasně ukončeny (Hossner 1941/1942, 89-124; Krafl – Musil 2008, 5-10). O tomto výzkumu bude podrobněji pojednáno v jiné kapitole této práce (kapitola 8. 1. 2).

Některé ojedinělé archeologické nálezy z regionu Lanškrounska popsal ve své práci, dnes přístupné pouze ve formě rukopisu, roku 1957 Jaroslav Mackerle (Vích 2010, 2-4). Ing. arch. Jaroslav Mackerle (1913-1964), architekt a ilustrátor, pocházel z Jevíčka a věnoval se regionálním dějinám a amatérským archeologickým výzkumům (Sklenář 2005, 353). Později archeologickým nálezům z Lanškrounska věnoval pozornost Gustav Korkisch v roce 1966. První a zároveň poslední specializovaná studie zaměřená na předneolitické období regionu je dílem Slavomíra Vencla z roku 1996. Ve zmíněných pracích jsou však bohužel některé informace nepřesné (Vích 2010, 2-4). Pravěkými nástroji deponovanými v lanškrounském muzeu se zabýval doc. Radomír Tichý (Tichý 1997, 5-11), Mgr. Bohumír Dragoun (Dragoun 2002, 56) a PhDr. David Vích (Vích 2010, 2-4; Vích 2010a, 60).

Od devadesátých let minulého století, konkrétně od roku 1995, realizovalo archeologické výzkumy na Lanškrounsku Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou. Vedoucí výzkumu byla PhDr. Martina Beková, na některých z nich se podílel Mgr. Bohumír Dragoun. Ten se také v roce 2002 zabýval souhrnně nejstaršími dějinami regionu s důrazem na archeologické objevy z období vrcholného středověku (Dragoun 2002, 55-57). Později prováděl archeologické výzkumy a povrchové sběry na Lanškrounsku PhDr. David Vích z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě. Archeologické pracoviště Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě se dodnes zaměřuje na archeologické výzkumy v oblasti Lanškrounska.

8 Archeologické výzkumy realizované na území města Lanškrouna

Předmětem této části práce jsou archeologické výzkumy realizované ve městě Lanškrouně, shrnutí jejich průběhu a výsledků, a zhodnocení výpovědní hodnoty archeologických nálezů a doplnění o nově zjištěné poznatky. Výsledky archeologických výzkumů byly komparovány s historickými skutečnostmi a zrevidovány autorkou diplomové práce. Archeologicky byly zkoumány různé areály aktivit – sídliště, pohřebiště nebo výrobní areály. Jednotlivé lokality byly zaznamenány do tabulky a zaneseny do mapy.

8. 1 Archeologický výzkum realizovaný v roce 1940 v areálu bývalého augustiniánského kláštera a zámku

8. 1. 1 Historie bývalého klášterního obvodu

Roku 1371 byl v Lanškrouně založen klášter řeholních kanovníků sv. Augustina na místě za městskými hradbami, kde se dnes nachází empírový kostel sv. Máří Magdalény (Lehmann 1920, 60-61; Cibulka – Sokol 1935, 11-12; Sekotová 2002, 72; Krafl – Musil 2008, 5; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 9).

Vznik řádu řeholních kanovníků sv. Augustina je spojován s rokem 1059, kdy došlo na Lateránské synodě k reformaci řeholního života kanovníků (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 103; Buben 2003, 17). Kanovníci se řídí řeholí sv. Augustina, ten pocházel z oblasti dnešního Alžírska. Jeho otec byl pohanem, jeho matka sv. Monika ho však vychovávala křesťansky. V dubnu roku 387 ho v Miláně pokřtil biskup sv. Ambrož. Následně se vrátil do své rodné země, kde šířil křesťanskou víru a roku 391 v Hippo Regiu nechal založit první klášter. V roce 396 se stal biskupem. V sepsané řeholi sv. Augustina je kladen důraz na pokoru, zpěv žalmů, soukromou modlitbu, četbu, slib čistoty, půst, poslušnost, chudobu či manuální práci. Sv. Augustin zemřel roku 430 a jeho ostatky jsou umístěny v bazilice sv. Petra v Pavii (Buben 2003, 11-13). Zaměřením řádu jsou společné modlitby, pastorační práce v duchovní správě, práce manuální, charitativní či vzdělávací (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 104; Buben 2003, 13).

V českých zemích se řád řeholních kanovníků sv. Augustina rozšířil díky pražskému biskupovi Janu IV. z Dražic, který mezi členy této řehole pronikl v avignonském klášteře sv. Rufa. Po návratu do Prahy zde chtěl zřídit augustiniánský klášter po vzoru navštíveného, což mu však nebylo dovoleno. První kanonii tak založil v roce 1333 v Roudnici nad Labem. Další kláštery řádu řeholních kanovníků sv. Augustina vznikly později na Novém Městě pražském, v Jaroměři, Rokycanech, Lanškrouně, Šternberku, Prostějově, Borovanech nebo Třeboni. Následkem husitských válek zanikly některé augustiniánské kanonie, některé kláštery byly přemístěny či obnoveny (např. v Roudnici). Císař Josef II. většinu klášterů zrušil, k obnovení činnosti řádu řeholních kanovníků sv. Augustina došlo až roku 1980 (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 105-107; Buben 2003, 11-58).

Dějinami konventu řeholních kanovníků sv. Augustina v Lanškrouně se podrobně zabýval profesor Pavel Krafl spolu s profesorem Františkem Musilem (Krafl – Musil 2008). V roce 2010 vyšla rozsáhlá publikace *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně. Dějiny a diplomatář kláštera* věnující se historii lanškrounského augustiniánského kláštera. Zároveň je kniha edicí listin vztahujících se k tomuto konventu (Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010). Publikaci tvoří pět částí, z nichž je možné vyzdvihnout monografické zpracování historie kláštera, jehož autorem je profesor Pavel Krafl, a také diplomatář, který zahrnuje celkem 53 listin (uložené z většiny v Moravském zemském archivu v Brně), který zpracovaly spolu s profesorem Kraflem docentky Petra Mutlová a Dana Stehlíková.

Zakládací listina kláštera řeholních kanovníků sv. Augustina pochází ze dne 8. srpna roku 1371 a jedná se o dodatečné vyhotovení (Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 41-42 – Diplomatář č. 2, ř. 15a-16a). V této zakládací listině najdeme mimo jiné zmínku o tom, že klášter zahrnoval dvanáct řeholních kanovníků (Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 66 – Diplomatář č. 22, ř. 20a). Zakladatelem kláštera byl litomyšlský biskup Petr Jelito. Od dob baroka se v lanškrounském povědomí udržela tradice, kdy bylo založení kláštera v Lanškrouně dáváno do souvislosti s narozením biskupa Jelita v nedalekém Dolním Třešňovci - biskup tak chtěl údajně vystavět klášter ve svém rodném kraji. Tato domněnka pronikla i do regionální literatury, nověji byla však badateli vyvrácena a byl objeven původ Petra Jelita v Brně (Elbel 2002, 67-72; Krafl – Musil 2008, 5; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 41). Petr Jelito byl také zakladatelem konventu řeholních kanovníků sv. Augustina v Olomouci, kam se později přemístili lanškrounští řeholníci. V letech 1368 až 1371 působil jako litomyšlský biskup, od roku 1371 jako arcibiskup magdeburský a v roce 1381 se stal biskupem v Olomouci, kde působil až do své smrti v roce 1387 (Elbel 2002, 67-72; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 41).

Jak již bylo zmíněno, založení lanškrounského konventu se uskutečnilo za městskými hradbami, v místě dnešního kostela sv. Máří Magdalény (Lehmann 1920, 60-61; Cibulka – Sokol 1935, 11-12; Sekotová 2002, 72; Krafl – Musil 2008, 5; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 9, 41), kde tehdy stál kostel zasvěcený sv. Kateřině a sv. Mikuláši (Krafl – Musil 2008, 5; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 41). V srpnu roku 1377 byl klášteru inkorporován městský farní kostel Panny Marie, tato inkorporace znamenala první krok pro pozdější přesunutí areálu kláštera do města, právě do těsné blízkosti kostela Panny Marie (Krafl – Musil 2008, 7; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010,

9, 45). Listina papeže Bonifáce IX. ze dne 21. září roku 1390 dokládá povolení přesunu kláštera do města Lanškrouna. Je zde také uveden důvod přemístění, a to nevhodná lokace za městskými hradbami na vlhkém a podmáčeném terénu, kde byl rovněž klášter ohrožován drobnými válečnými konflikty nebo jinými projevy nepokoje (Krafl – Musil 2008, 7; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 49 – Diplomatář č. 23, ř. 9b-14b).

Klášter byl tedy přenesen do města ke kostelu Panny Marie a při kostele sv. Kateřiny a sv. Mikuláše vznikl špitál, čehož je dokladem listina z roku 1393 (Krafl – Musil 2008, 7; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 50 – Diplomatář č. 24). Ve městě byli kanovníci omezováni skromnými farními prostorami, v listině z roku 1396 se píše o rozhodnutí rozšíření klášterního areálu. Ten měl být vybudován v těsné blízkosti farního kostela, kde se nacházelo sedm měšťanských domů a hřbitov (Krafl – Musil 2008, 7; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 50 – Diplomatář č. 26). Listinu z roku 1396 následně obnovila listina ze dne 7. ledna 1399, kde původní text doplnilo rozhodnutí o zbourání dalších osmi domů v blízkosti klášterního areálu, a to z důvodu zabránění šíření případného požáru (Krafl – Musil 2008, 7; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 52 – Diplomatář č. 33). Podobu kláštera řeholních kanovníků sv. Augustina v Lanškrouně nám mohou nastínit výsledky archeologického výzkumu probíhajícího v jeho bývalém areálu v roce 1940, jehož revize bude předložena v následující části této práce.

Klášter řeholních kanovníků sv. Augustina v Lanškrouně býval badateli uváděn jako opuštěný k roku 1421 v důsledku husitských válek (Lehmann 1920, 60-61; Borkovcová – Šplíchal 1999, 78; Sekotová 2002, 76). Profesoři Pavel Krafl a František Musil se ale domnívají, že augustiniáni mohli z Lanškrouna odejít již v roce 1420 (Krafl – Musil 2008, 9; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 87). Lanškrounští kanovníci se následně přesunuli do Olomouce, kde jsou doloženi písemnými prameny k roku 1434 v Židovské ulici. V roce 1490 pobývali při olomoucké kapli Všech svatých. Přemístění kláštera řádu řeholních kanovníků sv. Augustina z Lanškrouna do Olomouce je potvrzeno v listině papeže Alexandra VI. z roku 1500. V papežské listině Julia II. z roku 1516 je klášter augustiniánů v Olomouci nadále nazýván lanškrounským. Zánik kláštera v Olomouci je kladen do roku 1784 v souvislosti s reformami Josefa II. (Krafl – Musil 2008, 9-10).

Na místě zbořeného augustiniánského kláštera v Lanškrouně byl vybudován zámek, který je poprvé zmiňován v listině Viléma z Pernštejna s letopočtem 1507 (Sedláček 1908, 497; Lehmann 1920, 72-75; Cibulka – Sokol 1935, 12-13; Musil 1995, 49; Sekotová 2002,

76-77). V roce 1588 se stal majitelem panství Adam Hrzán z Harasova, který začal s přestavbou zámku. Původní částečně kamenná a částečně dřevěná stavba byla přestavěna v renesančním stylu a rozšířena o nové jižní dvoupatrové křídlo, nový vstupní portál a průjezd do dvora. Z období této přestavby se dodnes dochovalo okenní a dveřní ostění nebo nápis s erbem Adama Hrzána z Harasova a jeho manželky Anny ze Sulevic nesoucí letopočet 1601, tedy datování ukončení stavebních prací (Sedláček 1883, 107-108; Lehmann 1920, 84; Cibulka – Sokol 1935, 130-132; Musil 1995, 49). Za panování Karla Eusebia z Lichtenštejna byl v důsledku nepokojů třicetileté války zámecký areál značně poničen, v roce 1645 podlehla budova zámku rozsáhlému požáru. Ještě Karel Eusebius započal v 50. letech 17. století s obnovou budovy zámku. Ta byla dokončena roku 1716 (Sedláček 1883, 110-111; Sedláček 1908, 498; Cibulka – Sokol 1935; 17-18; Musil 1995, 49-50), dokladem této přestavby je lichtenštejnský erb s letopočtem 1716, který je dnes součástí sbírky Městského muzea v Lanškrouně a původně se nacházel nad vstupní branou. Během zmíněných stavebních úprav byla obě zámecká křídla upravena na stejnou výšku, přidána byla valbová střecha, došlo k rozšíření areálu – k východnímu křídlu se připojila jednopatrová barokní stavba, v těsné blízkosti městských hradeb vznikly nové hospodářské budovy (Musil 1995, 50). Za Aloise II. Josefa z Lichtenštejna došlo roku 1858 k demolici některých budov lanškrounského zámku a ke vzniku náměstí na jejich místě. Část zámku, která původně tvořila západní křídlo kláštera řeholních kanovníků sv. Augustina, byla nahrazena budovou dnešní základní školy (Musil 1995, 50).

Od roku 1928 je zámecký objekt majetkem města Lanškrouna. Od 40. let minulého století do roku 1992 byla budova zámku v několika etapách rekonstruována, dnes v ní sídlí Městské muzeum a je využívána pro kulturní účely. Dochovány jsou některé gotické a renesanční architektonické prvky, renesanční vstupní portál, okenní renesanční ostění v jižním křídle nebo gotické oblouky z původních klášterních arkád. Z interiéru stojí za zmínku dvě místnosti s dochovanými gotickými křížovými a žebrovými klenbami, rovněž ze starého kláštera (o těchto místnostech bude ještě zmínka v souvislosti s výzkumem realizovaným v roce 1940), z nichž jedna je pozůstatkem klášterní kapitulní místnosti (Musil 1995, 50).

Na severní straně je k budově lanškrounského zámku připojen kostel sv. Václava, který stojí v místě původního městského farního kostela Panny Marie. V roce 1393, kdy k němu byl přemístěn klášter řeholních kanovníků sv. Augustina, prošel gotickou stavební úpravou, ze které se dodnes dochoval presbytář s žebrovou klenbou a čtyři okna. Další

stavební práce se uskutečnily v roce 1629, kdy měly napravit ničivé drancování vojáků. V červenci roku 1645 byl požárem poničen interiér a mobiliář kostela. V roce 1653 proběhly další opravy budovy a doplnění o vedlejší loď. Mezi lety 1765 až 1768 došlo k rozsáhlým stavebním úpravám, k dalším pak na konci 19. století (Cibulka – Sokol 1935, 119-130; Sekotová 2002, 74-75).

8. 1. 2 Archeologický výzkum

Předmětem této části práce je archeologický výzkum realizovaný v srpnu roku 1940 v areálu bývalého kláštera řeholních kanovníků sv. Augustina v Lanškrouně. Archeologický výzkum pod vedením instituce Amt für Vorgeschichte (Úřad pro pravěk) byl proveden velmi pečlivě a v dobovém kontextu moderně, navíc byl obsáhle publikován v periodiku *Sudeta, Neue Folge* (Hoβner 1941/1942), což nabízí možnost k dalšímu studiu. Doposud byla věnována tomuto výzkumu jen minimální badatelská pozornost v rámci prací obecnějšího tematického zaměření (např. Sommer 1997, 340; Krafl – Musil 2008, 10; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 55). Autorkou této diplomové práce byl tedy nejprve proveden překlad textu publikovaného Annou-Marií Hoβnerovou (Hoβner 1941/1942) z německého jazyka do češtiny, poté následovala jeho revize, shrnutí průběhu a výsledků výzkumu, a doplnění o nově zjištěné poznatky. Následující text tedy obsahuje analýzu movitých archeologických nálezů, dochovaných stavebních fází a prvků, dřev a makrozbytků a antropologického materiálu (zejména antropometrické měření lebek). Původní kresebná a fotografická dokumentace je součástí obrazové přílohy této práce. Z důvodu absence movitých nálezů nemohla být revize provedena v plném rozsahu.

Archeologický výzkum byl vyvolán stavebními pracemi v rámci rekonstrukce lanškrounského zámku, při kterých došlo k objevení lidských kosterních pozůstatků pod dvěma původně gotickými místnostmi. Výzkum započal v srpnu roku 1940 pod vedením Dr. Hermanna Schrollera s pomocí Anny-Marie Hoβnerové z Úřadu pro pravěk (Amt für Vorgeschichte). Anna-Marie Hoβnerová následně výsledky výzkumu publikovala (Hoβner 1941/1942).

O samotné instituci nenajdeme v české literatuře mnoho zmínek (např. Blažek 2000, 138-140; Sklenář 2005, 28; Sklenář 2011, 53-54; Hlava 2017; Hlava 2019). Vznikla v létě roku 1939 v Liberci a měla za úkol v Říšské župě Sudety *„zavést principy archeologické památkové péče podle modelu osvědčeného v několika zemích Německé říše.*

(…) Již během jediného roku se podařilo položit funkční základy centrálně řízené záchrany archeologických památek a ochrany archeologických nalezišť – vznikla pravidla-standardy pro archeologické výzkumy, byla vytvořena síť spolupracovníků v jednotlivých regionech (tzv. okresních konzervátorů pro pravěk – Kreispfleger für Vorgeschichte) a byly stanoveny závazné postupy, mezi něž patřilo např. neprodlené informování ústředí o jakékoliv provedené terénní akci či zpracování nálezové zprávy z každého výzkumu." (Hlava 2017, 443). *„Úřad pro pravěk na území Říšské župy Sudety byl nepochybně profesionálně fungující archeologickou institucí, se standardními úředními postupy, systematickým shromažďováním údajů o archeologických nalezištích a terénních akcích, cíleně budovanou odbornou knihovnou, kartotékami či fotoarchivem, při provádění terénních výzkumů byly uplatňovány moderní metody dokumentace i způsobu odkryvu."* (Hlava 2017, 454). Úřad fakticky zanikl v roce 1946, už od července roku předcházejícího byla však jeho činnost cíleně omezována (Hlava 2017, 455).

Informace o osobě vedoucího výzkumu Dr. Hermanna Schrollera můžeme čerpat z německé literatury (Bodenbach 2005) či z prací M. Hlavy (Hlava 2017, Hlava 2019), stručné heslo najdeme v *Biografickém slovníku českých, moravských a slezských archeologů* (Sklenář 2005, 502). Dr. Hermann Schroller byl lékárník a archeolog, v Berlíně absolvoval studium prehistorie. V roce 1929 začal pracovat jako archeolog v Zemském muzeu v Hannoveru, kde stál v čele redakční rady periodika *Die Kunde*. Od roku 1939 působil ve funkci zemského konzervátora (Landespfleger) archeologické památkové péče v Říšské župě Sudety, později zastával post vedoucího a ředitele Úřadu pro pravěk (Sklenář 2005, 502; Bodenbach 2005, 191-218; Hlava 2017, 444-445; Hlava 2019, 73-74). *„Schrollerovým prvořadým úkolem v jeho novém působišti bylo vytvoření funkčního systému archeologické památkové péče, a to v intencích (…) Henleinova výnosu z 23. ledna 1939 – v prehistorii patřilo mezi stanovené hlavní úkoly mj. založení nálezového archivu, v němž by byly shromážděny informace o veškerých archeologických nálezech z území Říšské župy Sudety, Schrollerovi bylo přisouzeno právo provádět systematické terénní výzkumy a dohled nad veškerými archeologickými sbírkami. Při konstituování nové instituce patrně dostal volnou ruku, postupoval ovšem podle vzoru osvědčeného v některých zemích Německé říše. Základní principy archeologické památkové péče – s vymezením povinností a postupů při provádění archeologických výzkumů – Schroller vytvořil již v květnu 1939 a oběžníkem byla informována všechna muzea, jež měla být páteří plánované struktury. Bez svolení zemského konzervátora pro terénní památky bylo*

nyní možné provádět pouze záchranné terénní akce, ovšem Schroller musel být o jejich uskutečnění informován do 24 hodin. Byla také stanovena elementární pravidla pro zpracování nálezové zprávy z výzkumu.“ (Hlava 2017, 445). V červnu roku 1941 musel Schroller nastoupit povinnou vojenskou službu, a v Úřadu pro pravěk tak působil už jenom sporadicky (Sklenář 2005, 502; Hlava 2017, 449; Hlava 2019, 73-74). Po skončení druhé světové války se vrátil k profesi lékárníka (Sklenář 2005, 502).

Méně je známo o Anně-Marii Hoβnerové. V Úřadu pro pravěk měla zastávat především pozici dokumentátorky a fotografky. Narodila se v Mostě, v roce 1943 začala studovat v Lipsku prehistorii (Hlava 2017, 443-444; Hlava 2019, 172-173). Jako pracovnice Úřadu pro pravěk se aktivně zapojila do několika archeologických výzkumů. V srpnu roku 1940 pracovala nejenom na výzkumu v Lanškrouně, ale také u Brníčka s Karlem Schirmeisenem a Mizzi Manethovou: *„Plošný výzkum u Brníčka – první vskutku moderně provedený výzkum na Uničovsku – probíhal až do počátku září 1940 pod vedením Karla Schirmeisena. Ve dnech 26. až 29. srpna 1940 se ho zúčastnili Hermann Schroller a Anna-Marie Hoβnerová – do Uničova přijeli z Lanškrouna, kde tehdy prováděli záchranný výzkum.“* (Hlava 2019, 90). Dokladem toho je skupinová fotografie pracovníků na lokalitě i kresebná dokumentace zhotovená Hoβnerovou (Hlava 2019, 90-91). S Mizzi Manethovou nadále udržovala kontakty, několikrát ji navštívila v muzeu v Uničově, kde také fotograficky zdokumentovala některé deponované archeologické nálezy. *„Její vztah s Mizzi Manethovou se ovšem postupně zhoršoval, až se na straně slečny Mizzi změnil ve špatně skrývanou averzi. Měla zřejmě pocit, že Hoβnerová za jejími zády intrikuje u uničovského starosty.“* (Hlava 2019, 177). Vyšší pravomoci připadly Hoβnerové v Úřadu pro pravěk poté, co musel Hermann Schroller nastoupit povinnou vojenskou službu (Hlava 2019, 172-173).

Jak již bylo zmíněno, výzkum v areálu bývalého kláštera řeholních kanovníků sv. Augustina v Lanškrouně byl realizován v srpnu roku 1940, jednalo se o výzkum záchranný. Pracovníci Úřadu pro pravěk v tomto případě postupovali profesionálně a s využitím moderních metod a postupů, což např. dokládá způsob dokumentace nebo interdisciplinární přístup. Terénní práce prováděli Dr. Hermann Schroller a Anna-Marie Hoβnerová, která je autorkou fotografické a kresebné dokumentace. Univerzitní profesor Euler z Vratislavi provedl vyšetření chrupu a rentgenové snímky u nalezených lidských koster. Profesor von Stokar z univerzity v Kolíně nad Rýnem analyzoval vzorky půdy a dřev, profesor Reche z univerzity v Lipsku vyhodnotil antropologický materiál, k preparaci

koster došlo v Říšském župním muzeu v Opavě preparátorem Königem, zde bylo uskutečněno také laboratorní zpracování keramiky a kovů. Profesor Kretschmar z univerzity v Lipsku pomohl s analýzou nalezeného keramického materiálu (Hoβner 1941/1942, 89).

V článku v periodiku *Sudeta, Neue Folge* s názvem *Ein mittelalterlicher Skelettfriedhof in Landskron* je uvedeno, že všechen nalezený materiál byl převeden do muzea v Lanškrouně (Hoβner 1941/1942, 89), dle informací poskytnutých autorce této diplomové práce pracovníkem lanškrounského muzea Karlem Uhlířem byly archeologické nálezy získané při výzkumu v roce 1940 uloženy v Říšském župním muzeu v Opavě a během leteckých útoků na toto město v průběhu druhé světové války měl být materiál zničen požárem. Ve staré evidenci lanškrounského muzea také nejsou žádné zmínky o akvizici zmíněného archeologického materiálu (E-mailová korespondence s Karlem Uhlířem [online], 9. 4. 2020). Je pravdou, že budova Říšského župního muzea v Opavě byla v závěru druhé světové války zachvácena požárem, který nenávratně zničil sbírkové předměty, zda však této zkáze podlehl také archeologický materiál z Lanškrouna, to se nepodařilo autorce diplomové práce ani Karlu Uhlířovi v dostupných zdrojích dohledat, lze to však předpokládat.

Během archeologického výzkumu roku 1940 bylo odkryto historické zdivo a architektonické prvky, které nám mohou podat informace o stavebním vývoji augustiniánského kláštera a pozdějšího zámku. Rozpoznány byly čtyři historické epochy – starší gotický komplex z druhé poloviny 14. století, mladší gotický komplex, rozsáhlé stavební zásahy v renesančním období (16. století) a doklady přestavby v barokním a následujícím období. Tyto objevené doklady různých stavebních fází byly přehledně zakresleny do plánu, který je součástí obrazové přílohy této diplomové práce (obr. 2). Ze starého kláštera výzkum odhalil např. základy patrové křížové chodby při západní straně zámeckého areálu, na kterou navazovala kapitulní síň s klenutím soustředěným na jeden centrální sloup. V přední části západní strany zámku byla odkryta tři dveřní ostění, která svou profilací spadají do raně gotického období. V této oblasti byly také objeveny tmavé keramické střepy se značnou příměsí grafitu datované do 14. století, spodní část šedé tenkostěnné perforované nádoby rovněž ze 14. století, výduť mísy zdobená „bílou hadovitou linií“ z období 17. až 18. století, fragment kamnového kachle s motivem lidské hlavy datované do 15. století, několik červených keramických střepů a fragment bíle glazovaného kamnového kachle zdobeného třemi žaludy z období baroka (17. století).

Vzhledem k rozmanitosti nalezeného materiálu by se na tomto místě mohlo jednat o navážku. V příkopu podél zdiva v přední části západní strany zámku bylo nalezeno značné množství fragmentů kamnových kachlů vyrobených z keramické hmoty červeně cihlové barvy, zdobených liliovitými ornamenty a gotickými písmeny. Rámcově byly tyto nálezy zařazeny do 15. až 16. století. Rozpoznán byl také kamnový kachel s motivem mužské hlavy s turbanem datován do 15. století (Hoβner 1941/1942, 89-93). S turbanem na hlavě bývali na kamnových kachlích zobrazováni starozákonní proroci, často např. prorok Daniel. Tyto ikonografické motivy jsou nejčastěji datovány do období kolem roku 1500 nebo do počátku 16. století (Hazlbauer 1998, 71-82; Pavlík – Vitanovský 2004, 34-36; Pavlík 2017, 18-19). Z příkopu byly dále získány okraje hrnce z přelomu 13. a 14. století (tedy starší než klášter), zlomky loštické keramiky a v nejhlubších vrstvách se nacházela lidská kostra. Lidské kosti a fragmenty lebky v neatonomické poloze se nacházely také v příkopu u kostela, kde došlo k odkrytí původní dlažby bývalého klášterního nádvoří. Příkop byl vyplněný velkým množstvím suti se zlomky kuchyňské keramiky, gotických a renesančních kachlů (jeden exemplář s dobře zachovaným heraldickým motivem, blíže nepopsaným štítem), železnými kováními dveří, noži a hřebíky, která nesla stopy požáru, což bylo interpretováno jako doklad vyhoření kláštera během husitských válek (Hoβner 1941/1942, 91-93). Někdejší kronikář města Lanškrouna, správce muzea a okresního archivu Jindřich Chládek vyhoření kláštera zmiňuje: *„V době husitské bylo Lanškrounsko v držení biskupa Jana Železného, který byl odpůrcem Husovým v Kostnici. Když pak husité r. 1421 přepadli jeho biskupské sídlo v Litomyšli, přitáhli i do Lanškrouna a zde klášter vypálili.“* (Chládek 1982, 2). Profesoři Pavel Krafl a František Musil však uvádějí: *„Ani bližší osudy budov opuštěného lanškrounského kláštera po odchodu konventu nejsou známy. Údaje o jeho vypálení či zboření obyvateli Lanškrouna nejsou prokazatelně doloženy.“* (Krafl – Musil 2008, 10).

V patře zmíněné křížové chodby byly nalezeny gotické architektonické prvky z původního západního zdiva zámku. Ve východní části zámeckého areálu došlo k odkrytí presbytáře kapitulní síně, který byl datován do období po roce 1400. Presbytář byl pětiboký se dvěma křížovými klenbami, nalezeny byly pozůstatky hruškovitě profilovaných žeber. Klášterní kostel byl původně zřejmě dvoulodní. Nejníže se gotické stavební pozůstatky bývalého augustiniánského kláštera nacházely v hloubce zhruba dvou metrů pod současným povrchem. Odkrytá situace se všemi sondami byla fotograficky

zdokumentována z ptačí perspektivy pomocí hasičského žebříku (Hoβner 1941/1942, 89-93).

Nejvíce pozornosti bylo zaměřeno na tzv. místnost II, tedy objevenou klášterní kapitulní síň v místech někdejšího zámeckého nádvoří (dnes se zde nachází obřadní síň). Zde byly pod základy nejstarších částí kláštera nalezeny lidské kostry v anatomické poloze, které byly časově zařazeny do období před vznikem kláštera řeholních kanovníků sv. Augustina. Vzhledem k předpokladu, že budovy nemohly být postaveny na právě používaném hřbitově, byl učiněn závěr, že mezi posledním pohřbením a stavbou kláštera uplynula doba alespoň jedné lidské generace. Došlo tedy k objevení hřbitova kolem původního farního kostela (Hoβner 1941/1942, 92). Jednalo se o kostel Panny Marie. Dokladem existence hřbitova v jeho těsné blízkosti je listina z roku 1396 o rozhodnutí rozšíření kláštera na místo sedmi měšťanských domů a hřbitova (Krafl – Musil 2008, 7; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 50 – Diplomatář č. 26). Archeologickým výzkumem v roce 1940 bylo odkryto několik pohřebních horizontů, což naznačuje, že zde docházelo k pohřbívání po dlouhou dobu, snad už od doby krátce po založení města. Nalezený antropologický materiál tedy pracovníci Úřadu pro pravěk využili pro analýzu fyzického stavu kolonistů města Lanškrouna (Hoβner 1941/1942, 98-123).

V nalezené místnosti II došlo nejprve k odkrytí novodobé podlahy, pod kterou se nacházela slepá podlaha a dvě cihlové dlažby. Pod nimi došlo k vybrání 140 cm silné výplně stavebního odpadu, suti. Pod touto vrstvou byla zaznamenána 10 cm silná vápencová vrstva, pod ní vrstva složená z písku a štěrku o mocnosti 30 až 40 cm. Poté byla patrná vrstva se stopami ohně. V hloubce 60 až 70 cm se narazilo na první kostru, a to v blízkosti centrálního sloupu místnosti. Další kosterní pozůstatky byly objeveny v 60 cm širokém průzkumném výkopu probíhajícím paralelně s východní stěnou místnosti. O nálezech antropologického materiálu byl v této fázi informován Úřad pro pravěk a následně bylo cíleně pokračováno ve vyhledávání dalších kosterních pozůstatků. V rámci prací došlo k vylomení zazděného okna ve východní zdi a v důsledku toho k objevení stříbrných mincí z roku 1626 a keramických střepů, v severním rohu zbytku nádoby a strusky. Odebrána byla také výplň v místnosti I, kde byly také objeveny lidské kostry. V místnosti I byl zjištěn přímý přístup do kostela a těsně na ní navazovala také místnost II. V obou místnostech byla zaznamenána hruškovitě profilovaná žebra, a byly tak zařazeny do jedné stavební fáze, stejně jako presbytář (Hoβner 1941/1942, 93).

Archeologické situace byly odkrývány po mechanických vrstvách (3 až 10 cm). Veškerý nalezený materiál byl pečlivě vyzvednut za použití špachtlí a štětců. Nálezy a antropologický materiál byly po vyzvednutí označeny číslem a uloženy jednotlivě v označených sáčcích. Anna-Marie Hoβnerová v článku *Ein mittelalterlicher Skelettfriedhof in Landskron* zdůraznila, že pečlivost při označování materiálu je obzvlášť potřebná, protože každý nález může být důležitý při interpretaci a hodnocení výsledků výzkumu. Hoβnerová zároveň upozorňovala na značný význam kresebné a fotografické dokumentace (Hoβner 1941/1942, 93-94). Doprovodná dokumentace výzkumu je součástí přílohy této diplomové práce.

Jako základ pro měření hloubky sloužila odkrytá základová deska sloupu kapitulní síně, která byla považována za úroveň podlahy v gotickém období. Později se ukázalo, že úroveň podlahy se nacházela o 15,5 cm výše než deska sloupu. Tato hodnota byla zjištěna výpočtem rozdílu mezi základnami devíti stěnových sloupů a základnou středního nosného sloupu. Pod gotickou podlahou byl objeven základ podlahy z maletínského pískovce, v hloubce od 13 do 25 cm se táhla 2 až 6 cm silná požárová vrstva, což bylo interpretováno jako doklad požáru dřevěných domů, které zde stály před vznikem kláštera. Požárová vrstva skutečně obsahovala zbytky dřev (viz níže), tedy možný stavební materiál domů. V severozápadní části místnosti byly odkryty základy domu (Hoβner 1941/1942, 93-94).

Ze zmíněné požárové vrstvy byly odebrány vzorky, jejichž analýzu provedl profesor von Stokar z univerzity v Kolíně nad Rýnem. Pozornost se soustředila zejména na dřeva, jiné rostlinné makrozbytky nebyly rozpoznány. Vzorek A byl získán v jihozápadní části výkopu v hloubce 15 cm a byl určen jako zuhelnatělé habrové a bukové dřevo. Vzorek B byl odebrán z jihovýchodní části výkopu z hloubky 13 cm a jednalo se o habrové dřevo. Vzorek C pocházel s bezprostřední blízkosti sloupové desky z hloubky 25 cm a byl interpretován jako bukové dřevo. Vzorek D ze severovýchodní části výkopu z hloubky 24,5 cm se skládal ze dřeva bukového, habrového a lipového. Pod posledně zmíněným vzorkem se nacházel ještě kus dutého dřeva, který nemohl být spolehlivě určen, pravděpodobně se však jednalo o habr nebo lísku (Hoβner 1941/1942, 95).

V hloubce do 23 cm pod podlahou se nacházela štěrková výplň, ze které byly získány následující nálezy: malá hlinitá struska, blíže neurčitelný kus olova, drobné středověké keramické střepy z výdutě nádoby, dno malé nádoby datované do 15. až 16. století a větší keramický střep z výdutě nádoby. Větší pozornost byla věnována těmto nálezům: fragmentu gotického kamnového kachle datovanému do 2. poloviny 15. století,

dlažební cihle z původní podlahy, kostem (10 kusů), zlomkům keramiky (11 kusů) a noži se silnou vrstvou koroze. Odebrán byl také vzorek půdy ze sloupové jamky hluboké 25 cm, ve kterém bylo rozpoznáno borovicové dřevo. Vrstva byla narušena, a proto byla vyslovena domněnka, že se jedná o navážku vzniklou po požáru domů v důsledku renovačních prací (Hoβner 1941/1942, 95-96). Z nálezů je zajímavý zejména zmíněný fragment kamnového kachle ze 2. poloviny 15. století, jehož fotografie je součástí článku *Ein mittelalterlicher Skelettfriedhof in Landskron* (Hoβner 1941/1942, 110). Díky dochované fotografii bylo možné určit ikonografický motiv na čelní vyhřívací stěně a dohledat analogii. Jedná se o vyobrazení orlice ve čtvercovém poli, s širokým obvodovým pásem s blíže neurčitelným nápisem. *„Orlice či orel jsou považováni za krále ptáků a symbolizují vládu nad světem, moc, statečnost, vítězství. Významná role orlici (orlu) náleží i v náboženské symbolice. Orlice je velmi rozšířená heraldická figura. Kromě Moravy a Slezska symbolizuje přemyslovskou dynastii (opavští Přemyslovci), jagellonskou dynastii, vratislavské a svídnické knížectví, německého krále, saskou Falc atd. Orlici u nás přijalo do znaku i několik převážně českých panských a vladyckých rodů – např. Janovici, Kolovratové (půlená orlice), Žirotínové či z Adlar, a také několik měst – např. Olomouc nebo Znojmo. Pohlaví této figury rozlišuje česká heraldika podle počtu hlav. Orlice má jednu a orel dvě (toto rozlišení nemá univerzální platnost). Heraldická orlice se zobrazuje jako rozkřídlená a zpravidla hledí vpravo.“* (Pavlík 2017, 64). Dle heraldického vývojového schématu se v tomto případě jedná o nejmladší způsob vyobrazení orlice (Schwarzenberg 1992, 61; Pohanka 2013, 167). Analogie pochází z Velkých Losin a je datována do počátku 16. století. Rozdílná je však úprava povrchu – zatímco fragment kachle z Lanškrouna je režný, kachel z Velkých Losin obsahuje barevnou glazuru (Pavlík 2017, 65, 285, kat. č. 1101). Autorkou této diplomové práce byla provedena obrazová rekonstrukce pravděpodobné podoby celého kachlového reliéfu, která je součástí obrazové přílohy (obr. 3).

V místnosti II se nacházelo celkem 9 sloupových jamek o průměru 5 až 22 cm a sahajících do hloubky 48,5 až 75 cm. Výplň těchto jamek měla červenohnědou až tmavohnědou barvu. Z pěti jamek bylo možné odebrat vzorky, jejichž analýza byla provedena na univerzitě v Kolíně nad Rýnem profesorem von Stokarem. Stav zachování některých uhlíků umožnil určit druh dřeva. Popis jednotlivých sloupků je následující:

Sloupek I – průměr 6 cm, hloubka 48,5 cm, půlkruhový tvar na povrchu, barva výplně tmavě hnědá, jehličnaté dřevo

Sloupek II – průměr 22 cm, hloubka 37 cm, kruhový tvar na povrchu, barva výplně červenohnědá, jehličnaté dřevo (pravděpodobně borovice)

Sloupek III – průměr 6 cm, hloubka 60 cm, dva nepatrné zlomky jehličnatého dřeva

Sloupek IV – průměr 6 cm, hloubka 72,5 cm, bukové a borovicové dřevo (borovicové převládá)

Sloupek V – průměr 3 až 6 cm, hloubka 60 cm, oválný tvar na povrchu, jehličnaté dřevo

Vzorkování sloupků VI až IX nebylo možné, protože se jednalo o půlkruhové útvary ve svisle profilovaných stěnách výkopu. Jejich průměry jsou následující: sloupek VI 8 cm, sloupek VII 5 cm, sloupek VIII 11 cm a sloupek IX 13 cm. Vzhledem k rozmístění zmíněných sloupků v kontextu místnosti II se nemohlo jednat o pozůstatky hrobových křížů, ale byly interpretovány jako zbytky dřevěného lešení nebo částí vyhořelých domů (Hoβner 1941/1942, 96).

Z vrstvy situované pod požární vrstvou o mocnosti zhruba jeden metr bylo získáno několik nálezů – blíže neurčitelné kusy železa se silnou korozní vrstvou, zlomky kostí, 24 fragmentů keramiky z červeného těsta (z toho jeden střep z pokličky a čtyři okrajové střepy), velký železný rezavý hřebík, v jihozápadní části výkopu zuhelnatělá dřevěná větev (v hloubce 50 cm, druh dřeva určen jako topol nebo vrba), knoflík pokličky s matnou červenou glazurou (v hloubce 85 cm), železný kroužek (v hloubce 60 cm), knoflík pokličky (v hloubce 80 cm) a plochý pozůstatek dřeva ve fragmentárním stavu o celkové délce 14 cm a šířce 4 cm (určený jako jehličnaté dřevo, bližší určení nebylo vzhledem ke zlomkovitosti možné). Celá vrstva obsahovala vápenné krusty (Hoβner 1941/1942, 97-98).

Analýza koster

Lidské kosterní pozůstatky se nacházely v hloubce od 76 do 105 cm v několika následných pohřbech. Kostry byly orientovány ve směru jihozápad-severovýchod. Z devatenácti odkrytých koster nebo pouze lebek jich bylo získáno pouze deset (č. 1, 2, 4, 6, 8, 10, 11, 16), zbytek se z důvodu velmi špatného stavu zachování nepodařilo v pořádku vyzvednout. Číslování koster bylo provedeno také na fotografické dokumentaci situace

(viz obr. 5 a obr. 6). Při odkrývání kosterních pozůstatků nebyly zaznamenány žádné stopy po dřevěných rakvích. V případě devíti koster byly odebrány vzorky půdy z oblasti břicha a pánve, které byly poslány na chemický rozbor za účelem zjištění příčiny úmrtí, konzumované stravy či posouzení zdravotního stavu těchto jedinců. Chemické rozbory vzorků půdy provedené na univerzitě v Kolíně nad Rýnem však žádné takové poznatky nepřinesly (Hoβner 1941/1942, 98).

Stav dochování antropologického materiálu závisí na nejrůznějších faktorech. Tzv. vnitřní faktory vznikly ještě před pohřbem jedince, jedná se např. o hustotu kostí, hmotnost a morfologii kostí, patologické jevy či zranění. Vnější faktory pak působí po uložení mrtvého do země, patří mezi ně např. působení slunečních paprsků či vody, vlhkost, pH prostředí, zásah zvěře nebo hmyzu, působení tlaku nadloží atd. (Jurda 2008, 35-36).

Kostra 1 byla objevena v hloubce 81 cm a identifikována jako stařec. Lebka byla v obličejové oblasti částečně poškozena, dolní končetiny úplně chyběly. V blízkosti pánve se nacházely dvě železné prstencové spony. U lebky na levé straně se nalézaly zbytky uhlíků, které však nebyly podrobněji analyzovány. Pohřeb obsahoval několik velkých kamenů situovaných vlevo nad hlavou, na hrudi, na levém předloktí a těsně vedle něj. Protože kameny tohoto typu nebyly nalezeny v okolí a nenavazovaly na sebe v jedné linii, byl stanoven závěr, že musely nějakým způsobem souviset s pohřbem. Hoβnerová uvedla, že by se mohlo jednat např. o doklad uctívání (srovnala se židovským zvykem nošení kamenů k hrobu), nebo naopak o opovržení (Hoβner 1941/1942, 98). Obecně může být umístění kamenů v hrobě interpretováno několika způsoby. Kameny mohou být dokladem úpravy hrobové jámy, kdy se vlivem sesunutí půdy dostaly na tělo pohřbeného jedince. Nelze opominout ani domněnky Anny-Marie Hoβnerové o symbolickém významu. Umístění kamenů na lidských kosterních pozůstatcích však bývá někdy skutečně interpretováno jako projev jakéhosi opovržení, tzv. protivampyrické opatření. Problémem těchto interpretací je především nejednoznačnost, kdy může připadat v úvahu i jiné vysvětlení, než je doklad vampyrismu. I přesto je vhodné zde věnovat této problematice pozornost.

„Zvláštnosti pohřebního ritu, se kterými se setkáváme na středohradištních a mladohradištních pohřebištích v Čechách, jsou pro nás určitým a někdy i dosti významným pramenem poznatků o tehdejší společnosti. Po kritickém zvážení o rozboru mohou přinést důležité poznatky chronologické a v neposlední řadě i společenské. Odrážejí se v nich na různém stupni vývoje představy jednotlivce a celé společnosti o lidském těle a duši,

vycházející z předpokladu, že i po smrti je mezi nimi určité spojení. Většina defektních hrobů bývá často spojována a interpretována s představami lidové víry, pro níž nejčastěji používáme názvu vampyrismus. Základním prvkem této představy je, že mrtvý může vycházet ze svého hrobu a škodit nejrůznějším způsobem na zdraví i životě nebo majetku svým bližním, příbuzným nebo celé společnosti. U Slovanů bývá někdy tato představa spojována s kultem předků." (Nechvátal 1967, 478). Počátky vampyrismu je možné hledat již v pravěku v animistických představách lidí, jsou úzce spjaty s obavou z mrtvých. Vampyrismus jako lidová víra vznikal po celém světě, a to v souladu s místními podmínkami (Krumphanzlová 1964, 178).

Protivampyrická opatření dokládají písemné historické i etnografické prameny. Nejstarší písemné zmínky o upírech nám podává Homiliář opatovický. O dvou případech včetně popisu protivampyrických opatření, se zmiňuje kronikář Neplach. První zpráva pochází z roku 1333, za upíra je zde označen pastýř jménem Myslata, který po smrti vstával z hrobu a dusil lidi ve vesnici. Druhý případ se udál v roce 1340, jeho aktérkou je žena, která opět opouštěla svůj hrob a dusila lidi. Oba případy později (sice s drobnými nepřesnostmi) převzal kronikář Václav Hájek z Libočan (Navrátilová 2004, 304). Protivampyrické zásahy se objevovaly již v pravěku, prokazatelně je možné je prokázat od doby stěhování národů do 18. století (Unger 2006, 102). Zmínky o těchto opatřeních pocházejí také z poměrně nedávné doby. Z roku 1911 je doložena zpráva z východního Slovenska o hrobu posypaném mákem. Má se jednat o mírnější protivampyrickou praktiku. Mrtvý musel před opuštěním hrobu spočítat maková zrnka. Etnografové také zaznamenali případ, kdy byly mrtvému do hrobu přidány noviny. Toto preventivní opatření bylo praktikováno ve venkovském prostředí a bylo založeno na myšlence, že nevzdělaný člověk noviny nepřečte, a tudíž neopustí hrob (Lutovský 1996, 145).

Jako protivampyrická opatření doložitelná na českých pohřebištích uvádí Zdeňka Krumphanzlová polohu na břiše či skrčenou polohu na boku, zatížení těla kameny, ucpání úst (kamenem, hlínou nebo železem), probodení těla kůlem, násilné hanobení mrtvých těl, pohřbení samostatných hlav, střílení šípů do hrobové jámy, zapalování ohňů na hrobech nebo přímo v nich, svazování těla a jeho částí (Krumphanzlová 1961, 545-546).

V případě odkryté kostry 1 během archeologického výzkumu roku 1940 v Lanškrouně je možné zaznamenat narušení kosterních pozůstatků (lebka, chybějící dolní končetiny), ovšem nelze jednoznačně určit, zda se jedná o důsledek přirozeného procesu (např. nedbalé uložení těla, stav rozkladu či pohyb půdy) nebo záměrný zásah. Rovněž

umístění kamenů na těle může mít jiné vysvětlení než protivampyrický zásah, které je vzhledem k malé velikosti kamenů pravděpodobnější.

Kameny umístěné na kostrách se nacházely také v případě jedinců 4, 10, 11 a 16 (Hoβner 1941/1942, 98), kterým bude věnována pozornost níže. Kameny mají většinou malé rozměry, a proto se pravděpodobně nejedná o doklad protivampyrického opatření.

Kostra 2 se nacházela v hloubce 91 cm (95 cm od základny středového sloupu) a jednalo se o staršího jedince neurčitelného pohlaví. Stav dochování těchto lidských kosterních pozůstatků byl horší než v případě kostry 1; u kostry 2 chyběly dolní končetiny od kolen dolů a části horních končetin. V levé části hrudníku se nacházely zbytky dřeva, které nebyly podrobeny bližší analýze (Hoβner 1941/1942, 100). Pokud bychom tento pohřeb hodnotili z hlediska výše nastíněných protivampyrických zásahů, mohl by zbytek dřeva naznačovat probodnutí těla kůlem, v případě levé strany hrudníku tedy srdce. Tuto domněnku však musíme brát s rezervou, protože daný pozůstatek dřeva neumožňuje jednoznačnou interpretaci. Podobně by mohl být interpretován případ kostry 3 se stopami dřeva v oblasti obratlů, která se navíc vyznačovala značně poničenou lebkou a hrudníkem. Jednalo se o skelet starší ženy odkrytý v hloubce 88 cm (Hoβner 1941/1942, 100).

Kostra 4 byla odkryta v hloubce 105 cm a byla přisouzena osmnáctiletému jedinci neurčitelného pohlaví. V hrobě se vyskytovaly dva velké kameny, a to na levém rameni a vedle levého kolene. Vpravo od chodidel se nacházely dva okrajové keramické střepy. Kostra byla velmi dobře zachována s výjimkou levé paže, lopatek a kloubní hlavice levé stehenní kosti (Hoβner 1941/1942, 100-104). Otázce interpretace kamenů v hrobě byla věnována pozornost výše. Bližší popis okrajových keramických střepů není v článku uveden (např. složení keramického těsta, výpal, typ okraje atd.), a tak bohužel není možná jejich datace.

Z kostry 5 se v hloubce 95 cm dochovala pouze lebka, která se však během preparace zcela rozpadla. Kostra 6 z hloubky 89 cm patřila starší ženě. Obličejová část lebky nesla výrazné poškození, paže a pánevní oblast chyběly zcela, pravá dolní končetina zasahovala pod kostru 4. V blízkosti páteře byly zaznamenány rozsáhlé kumulace hnijících červů a stopy plísní (Hoβner 1941/1942, 104).

Lebka se dochovala v případě kostry 6, a to pouze mozková část, obličejová část chyběla. Zlomek této lebky se nacházel v hloubce 86 cm a její stav neumožňoval vyzvednutí. Kostra 8 patřila pětiletému chlapci a kostra 9 chlapci osmiletému; oba skelety byly zachyceny v hloubce 89 cm. K pohřbu chlapců zřejmě došlo současně, Hoβnerová

v článku zmiňovala, že oba zemřeli na stejnou nemoc, rozbor odebraných vzorků půdy z oblasti pánve a břicha však v tomto ohledu nepřinesl žádné výsledky. Stav dochování drobných kostí byl v případě koster 8 a 9 špatný – skeletu 8 chyběly lopatky, paže a části dolních končetin, skeletu 9 chyběla levá noha a měl poškozenou lebku v obličejové části. U levé stehenní kosti kostry 8 se nacházela velice tenká lebeční kost skeletu 13, rovněž v hloubce 89 cm, která byla přisouzena dítěti. Při pokusu o preparaci se část lebky zcela rozpadla (Hoβner 1941/1942, 104).

Kostra 10 byla objevena v hloubce 82 cm a patřila staršímu muži. Stav dochování byl velmi dobrý – pouze pravé chodidlo a holenní část s chodidlem levé dolní končetiny ležely v profilové stěně. Na kostře v oblasti těsně nad pánví byl velký kámen. Mezi hrudníkem a levým ramenem byl nalezen střep z ucha nádoby (Hoβner 1941/1942, 104-106).

Kostra 11 spočívala v hloubce 105 cm pod kostrou 3. Dle hloubky, ve které byla nelezena, byla určena jako nejstarší pohřeb na lokalitě. Jednalo se o starého muže s nápadně robustní kostrou a vysokou postavou. Lebka byla výrazně zakloněna s úplně zničenou obličejovou částí. Toto umístění vyvolalo na první pohled dojem velmi výrazných nadočnicových oblouků, a proto byla kostra vtipně pojmenována jako „neandrtálský muž ze hřbitova“. Většina žeber, pánev a obratle již nebyly zachovány. V oblasti hrudníku v úrovni lopatek a také pod levým chodidlem byly nalezeny hrubé podlouhlé kusy železa, které však nebylo možné blíže interpretovat z důvodu špatného stavu zachování. Na pravém rameni a na lebce byly umístěny velké kameny, které opět nabízejí celou řadu možností interpretace (Hoβner 1941/1942, 106).

Z kostry 12 (v hloubce 72 cm), kostry 14 (v hloubce 96 cm) a kostry 15 (v hloubce 92 cm) byly zachovány pouze zlomky, které nebyly vyzvednuty. Z kostry 16 byla v hloubce 102cm zachována jenom lebka ve značně fragmentárním stavu, podařilo se ji však složit dohromady. Pod touto lebkou ležely tři velké kameny, tedy v oblasti nedochovaného hrudníku (Hoβner 1941/1942, 106). Význam těchto kamenů nebyl objasněn. Z kostry 17 (v hloubce 72 cm), kostry 14 (v hloubce 96 cm) a kostry 19 (v hloubce 98 cm) se dochovaly rovněž pouze zcela rozpadlé lebky, které se nepodařilo vyzvednout (Hoβner 1941/1942, 106).

Při východním pokračování místnosti II byly objeveny základové zdi apsidy, přičemž došlo také k nálezu kostry prořízнuté základovými stěnami. To vyvolalo vyhloubení zkušební sondy rovnoběžné s východní stěnou místnosti II, kde byly nalezeny

další čtyři kostry, rovněž protnuté základnami. Nejlépe z nich byla zachována kostra 20 a kostra 21 v hloubce 95 cm. Získána byla také silnostěnná keramika z červeného těsta a střepy zdobené dvojitým rýhováním (obojí datováno do 14. století) a starší zlomky z keramického těsta se značnou příměsí štěrku (Hoβner 1941/1942, 106-108).

Analýza lebek

Značný prostor je ve článku *Ein mittelalterlicher Skelettfriedhof in Landskron* věnován analýze lebek.

Lidská lebka je nositelem celé řady znaků, které nám mohou prozradit důležité informace o zemřelém jedinci. Na základě jejího studia je možné stanovit pohlaví. *„Lebka je nejsledovanějším kosteným objektem ve fyzické antropologii a je pochopitelné, že na ní bylo objeveno množství znaků, ve kterých se obě pohlaví liší. Ač první pozorování pohlavních rozdílů na skeletu pocházejí z 18. století, základem formulací sexuálních diferencí na lebce se staly Brocovy práce z let 1868 až 1875. Pro pohlavní diagnózu Broca používal dvě skupiny znaků, skupinu znaků hlavních a skupinu znaků vedlejších. Je tedy zřejmé, že již Broca si uvědomoval váhu znaku. K hlavním znakům podle Brocy patří rozvoj glabely, profil čela (tzv. Eckerova známka), rozvoj nadobočních oblouků a zevního týlního hrbolu; k vedlejším počítá velikost čelních a temenních hrbolů, proc. styloideus, incisura mastoidea digastrica, crista supramatoidea, hloubku fossa canina, kraj dolního okraje lícní kosti, rozvoj proc. alveolaris, sílu těla a šířku větví dolních čelistí a vývoj proc. coronoideus. Je samozřejmé, že počet sledovaných znaků byl od Brocovy doby rozšířen a v průběhu let byly upraveny i Brocou uváděné preference, ale Brocův výčet bývá stále součástí většiny publikovaných prací zabývajících se pohlavním dimorfismem lebky.“* (Kuželka 1999, 171).[1]

Kromě určení pohlaví je možné díky dochované lebce přiblížit věk zemřelého, posuzováno je především vývojové stádium jednotlivých lebečních kostí nebo stupeň

[1] Pierre-Paul Broca (1824-1880) byl chirurg a antropolog francouzského původu. Je považován za zakladatele moderní kraniometrie, věnoval se lidským rasám či pohlavnímu dimorfismu na základě studia lebek. Pro potřeby kraniometrie navrhl specializované přístroje. Jako první anatomicky lokalizoval centrum artikulované řeči, tzv. Brocovo centrum (Vokurka 2015, 137). Z Brocových prací bylo čerpáno při vyhodnocování antropologického materiálu získaného během archeologického výzkumu v Lanškrouně v roce 1940.

srůstání lebečních švů (Dobisíková 1999, 270-281). Také stav chrupu je využíván pro odhad věku jedince, kdy je posuzována zubní abraze nebo morfologické změny (Dobisíková 1999, 325-337). Na základě studia lebek byly vyčleněny antropologické typy, tedy příslušnost k jednotlivým lidským rasám. *„Kraniologická typologie se dostala do zcela jiné situace, když se vyhranila a v podstatě sjednotila systematika typů živých populací. Do literatury přišly a brzy se rozšířily typy nordický, mediteránský, alpínský, baltický a dinárský. Důležité je, že tyto typy u živých lidí byly charakterizovány především barevnou komplexí, tedy barvou očí a vlasů. Teprve jako druhotné tu byly popsány tvary lebek a další znaky, jako např. výška těla a robusticita."* (Stloukal 1999, 374-375). Právě zmíněná kraniologická typologie byla předmětem zájmu antropologické analýzy lebek nalezených v Lanškrouně roku 1940. Cílem bylo přinést důkaz, že první kolonizátoři města patřili k nordickému typu, tedy dle dobové ideologie k „vyšší rase". To nebylo prokazatelně dokázáno (viz níže).

Nabízí se otázka, zda je možné měřené hodnoty na lebce spolehlivě využít pro zařazení jedinců k různým rasám. Již roku 1919 vyšel článek Sorena Hansena, kde *„se autor kriticky zamýšlí nad používáním délkových měr lebky pro výzkum a rozdělování historických populací do různých etnik. Podle něj není možné míry lebky ke zmíněnému účelu používat, protože jejich hodnota je dána z velké části tím, jak byla lebka v hrobu uložena a jak byla deformována vahou hrobového zásypu. (...) Závěry o příbuznosti a vztahu populací vycházející z lebečních měr pak podle Hansena neodrážejí skutečné biologické vztahy, ale spíše příbuznost pohřebního ritu sledovaných skupin."* (Jurda 2008, 9). Je nutné při interpretaci výsledků analýz brát v úvahu faktor deformace kostí vlivem tlaku nadloží. *„Jak vyplývá z výzkumů zabývajících se mechanickými vlastnostmi kostí, může být kost v důsledku přílišného zatížení trvale deformována. Že k tomu může dojít i posmrtně, potvrzují příslušné tafonomické výzkumy i antropologická praxe, ve které se s viditelně deformovanými kostmi nezřídka setkáváme. Tlak hrobového zásypu není jediným faktorem způsobujícím posmrtnou deformaci kosti, jako jeden z mála však může vyvolat odchylky v celém jejím tvaru, které jsou při malé míře deformace jen těžko odhalitelné. Citlivost široce používaných morfometrických analýz je přitom natolik vysoká, že jejich výsledky mohou ovlivnit i minimální změny tvaru zkoumaných kostí, které nemusíme okem vůbec postřehnout."* (Jurda 2008, 146).

Celkem bylo během archeologického výzkumu roku 1940 nalezeno 25 lebek. Z nich pouze 16 bylo zachováno v takovém stavu, který umožňoval jejich využití pro

kraniometrická měření a analýzu. Nejlépe byly dochovány lebky 22, 23, 24 a 25. Celkově stav zachování lebek nebyl uspokojivý, pouze pět z nich bylo vhodných pro vědecké pozorování ze čtyř rovin. Osm lebek se nepodařilo pro měření správně orientovat (Hoβner 1941/1942, 110). Výpovědní hodnota vyzvednutých a zkoumaných lebek byla tedy značně snížena, přesto se podařilo získat níže uvedené poznatky.

Lebka 1

Nejmenší šířka čela	101,5 mm
Morfologická výška obličeje	104,0 mm
Výška horního obličeje	62,75 mm
Kondylární šířka dolní čelisti	124,0 mm
Bigoniální šířka dolní čelisti	109,0 mm
Výška brady	24,5 mm
Výška větve dolní čelisti	68, 0 mm vlevo
Šířka větve dolní čelisti	33,0 mm
Přední šířka dolní čelisti	46,25 mm
Orbitální šířka	40,0 mm vpravo
Biorbitální šířka	104,5 mm
Orbitální výška	30,5 mm

Lebka 1 patřila muži, dospělému až senilnímu, staršímu 50 let. Jednalo se o tenkostěnnou, vysokou, ultrabrachykranní kulatou lebku, pravděpodobně s patologickými znaky souvisejícími snad s hydrocefalem, tedy vodnatelností mozku. Lebka byla dochována v kompletním stavu, část byla ovšem značně poškozena. Chyběla pravá šupinová část spánkové kosti, pravá spánková kost, nosní kosti a lební báze. Výrazné byly nadočnicové oblouky (arcus superciliares), velmi hluboká fossa supraglabellaris, výrazné spánkové čáry (lineae temporales). Lebeční šev šípový (sutura sagittalis) byl zcela zarostlý, stejně jako lebeční šev lambdový (sutura lambdoidea). Levý lebeční šev korunový (sutura coronalis) byl napůl srostlý, zatímco pravý šev byl srostlý k čelní koruny lebky (stephanion). Z otvorů pro žílu na temenních lebečních kostech (foramina parietalia) byl k dispozici pouze pravý. Dle výrazného hrbolu na týlních kostech (protuberantia occipitalis externa) lze lebku zařadit k vývojové skupině II podle Brocy. Přítomné byly tubera

frontalia, tedy párové hrboly po osifikačních centrech, ve kterých se šupina čelní kosti zakřivuje. Vlevo dochovaná incisura frontalis medialis. Zubní vzorec:

6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 5 6 7 8
---
7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 8

Na zubech dolní i horní čelisti byla patrná značná abraze, skus byl ortognátní, tedy vadný. Oba horní druhé řezáky vykazovali apikální parodontitidu, v prvním levém horním moláru byl zubní kaz. Zubní oblouky byly parabolické. Špička levého horního špičáku byla odlomená. Výrazný byl bradový trn (spina mentalis externa). Větev dolní čelisti byla poměrně slabá a silně ohnutá. V důsledku toho a nízké bradě se obličej jevil jako velmi nízký (Hoβner 1941/1942, 110-111).

Lebka 2

Největší délka mozkovny	173,0 mm
Největší šířka mozkovny	155,0 mm
Délkošířkový index mozkovny	89,59
Nejmenší šířka čela	99,5 mm
Největší šířka obličeje	138,5 mm
Největší šířka nosu	26,0 mm
Výška nosu	51,5 mm
Nadušní bregmatická výška	113,0 mm
Horizontální obvod lebky přes glabelu	519,5 mm
Transverzální oblouk	320,5 mm
Morfologická výška obličeje	117,0 mm
Výška horního obličeje	71,0 mm
Největší šířka patra	38,75 mm od 2. moláru
Výška brady	28,75 mm
Přední šířka dolní čelisti	45,0 mm

Biorbitální šířka	97,75 mm
Přední interorbitální šířka	27,5 mm
Orbitální šířka	39,0 mm vlevo
Orbitální výška	30,25 mm

U lebky 2 nebylo s jistotou určené pohlaví, pravděpodobně se jednalo o muže, ovšem malý zubní oblouk by spíše poukazoval na ženské pohlaví. Lebka byla přisouzena dospělému jedinci ve věku kolem 50 let. Byla hyperbrachykranní a dobře zachovaná, s výjimkou drobných poškození v levé spánkové oblasti a levé dolní čelisti, pravá větev dolní čelisti rovněž chyběla. Viditelné byly nadočnicové oblouky (arcus superciliares). Metopický šev byl dlouhý 22 mm a srostlý. Spánkové čáry (lineae temporales) byly velmi zřetelné až k čelní koruně lebky (stephanion). Lebeční šev šípový (sutura sagittalis) byl více než z poloviny srostlý (nebyl osifikován v oblasti pars bragmatica a ve spojení s lebečním švem lambdovým). Chyběly otvory pro žílu na temenních kostech (foramina parietalia). Dobře vyvinutá byla šíjová čára. Mírná glabelární křivka byla zařazena do skupiny II až III podle Brocy. Zaznamenána byla středně vysoká očnice, okraje jejího vchodu nebyly příliš zaoblené. Patrný byl zářez na ohraničení okraje očnice pro cévy a nervy (incisura frontalis medialis) na obou stranách. Nos byl široký a plochý, nosní kosti byly značně poškozeny, nosní přepážka směřovala doprava. Spina nasalis anterior byla dobře zachována, spina nasalis posterior byla mírně poškozena. Sutura palatina transversa (součást patrové kosti) byla rovněž zachována. Silně vyvinutý byl torus palatinus, kostní val na tvrdém patře. Zubní vzorec:

7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 8
---
8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 6 7 8

Zubní oblouky byly parabolické a poměrné úzké, zejména v dolní čelisti. Vzdálenost mezi moláry byla nápadně malá, skus byl ortognátní, vadný. Zaznamenána byla marginální parodontitida středního stupně. Na druhých horních a dolních molárech a na třetím moláru vpravo dole se vyskytovaly fisury, praskliny. Abraze zubů byla silná na zadních zubech a střední v případě řezáků. Oba třetí horní premoláry a druhý premolár

vlevo dole byly pravděpodobně ztraceny posmrtně (postmortem), protože protilehlé zuby vykazovaly silné opotřebení. Silně vyvinutá byla spina mentalis interna (Hoβner 1941/1942, 111-112).

Lebka 3

Největší délka mozkovny	149,0 mm
Nejmenší šířka čela	92,25 mm
Transverzální oblouk	321,0 mm
Koronoidální šířka dolní čelisti	87,25 mm
Šířka větve dolní čelisti	33,24 mm vlevo
Přední šířka dolní čelisti	42,75 mm

Lebka 3 byla přisouzena dospělé ženě ve věku nejméně 50 let. Zachována byla pouze horní část lebky s přední částí patra z horní čelisti a s hranou kostěného ohraničení nosu (apertura piriformis) a dolní čelist. Jednalo se o poměrně tenkostěnnou kosočtverečnou ultrabrachykranní lebku, u níž se objevilo podezření, že byla vlivem působení tlaku nadloží posmrtně deformována, a jevila se tedy kratší, než ve skutečnosti byla. Všechny lebeční švy byly z poloviny a více srostlé. Šupinové části spánkové kosti byly v oblasti pterionu (tedy na boční části lebky, kde dochází ke stýkání několika kostí) poškozeny. Tubera frontalia byla výrazná, stejně jako spánkové čáry (lineae temporales superiores). Nadočnicové oblouky (arcus superciliares) nebyly znatelné. Z nosních kostí byla zachována pouze sutura nasofrontalis. Horní čelist se značně rozpadala. Silně vyvinutý byl kostní val na tvrdém patře (torus palatinus sagittalis), na řezácích byly patrné stopy infekce. Zubní vzorec:

1 | 1
---
5 4 3 2 | 2 3 4 5

Analyzována byla pouze dolní čelist, jejíž oblouk byl silně parabolický a nebyl příliš velký. Silná byla zubní abraze, nebyly zaznamenány žádné zubní kazy, ovšem mnoho zubního kamene. Tubercula mentalia, tedy útvar, který ovlivňuje tvar brady

jedince, nebyly dochované, kvůli čemuž se brada jevila jako plivavá. Zřetelně vyvinutý byl bradový trn (spina mentalis externa). Skus byl vyhodnocen jako vadný, ortognátní (Hoβner 1941/1942, 112-113).

Lebka 4

Nejmenší šířka čela	90,0 mm
Největší šířka nosu	24,25 mm
Výška nosu	51,5 mm
Morfologická výška obličeje	109,0 mm
Výška horního obličeje	70,0 mm
Největší šířka patra	40,5 mm od 3. moláru
Výška brady	28,0 mm
Přední šířka dolní čelisti	42,0 mm
Biorbitální šířka	97,75 mm
Orbitální šířka	41,5 mm vlevo
Orbitální výška	30,0 mm

Lebka 4 patřila jedinci ve věku kolem 18 let neurčitelného pohlaví. Šlo o vysokou, kulatou brachykranní lebku, jejíž zadní část byla vlivem tlaku půdy značně zploštělá a asymetricky deformovaná, což vylučovalo detailní analýzu mozkové části lebky. Obličejová část lebky se zcela zachovala, absentovala pouze pravá část nosních kostí. Dále chyběl jařmový oblouk, část temenní kosti s pravým otvorem pro žílu (foramina parietalia). Lebeční šev lambdový (sutura lambdoidea) byl shledán nápadně souměrným a jednoduchým, na rozdíl od lebečního švu korunového (sutura coronalis). Nadočnicové oblouky (arcus superciliares) byly vysoké a nevýrazné. Tubera frontalia byly stěží přítomny, stejně jako spánkové čáry (lineae temporales). Patrné byly zbytky metopického švu. Dle slabé glabelární křivky byla lebka zařazena k variantě II podle Brocy. Očnice byla vyhodnocena jako středně vysoká se vchodem s mírným vodorovným sklonem a okraji čtvercově zaoblenými. Kostěné ohraničení nosu bylo typicky dětské s velmi ostrými bočními okraji, výrazná spina nasalis anterior. Dochována byla sutura incisiva, tedy

mezičelistní šev, který se objevuje na lebce pouze v dětství. Chrup se dochoval kompletní a bez zubního kazu, s mírnou abrazí, zuby moudrosti byly zachyceny teprve ve stádiu prořezávání, přičemž v dolní čelisti nebyl pro tyto zuby dostatek místa. Oba první moláry v horní čelisti vykazovaly výraznou hypoplasii na okluzním povrchu. Jedná se zpravidla o vrozenou vadu, která vzniká v době vývoje tvrdých tkání zubu, kdy dojde k oslabení nebo zastavení produkce zvláštních buněk podílejících se na tvorbě zubní skloviny. Hypoplasie však může být způsobena i jinými faktory. Špatný vývoj skloviny bývá důsledkem nedostatku vitamínu D a vápníku v těle nastávající matky, z toho profesor Euler usuzoval, že jedinec se narodil v zimních měsících. Skus byl určen jako ortognátní, vadný. Zubní vzorec:

8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 8
---
⑧ 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 ⑧

U obou prvních dolních řezáků a na druhém dole vlevo byly zjištěny stopy zubního kamene. Tubera mentalia (ovlivňující tvar brady člověka) nebyly rozpoznány. Foramina mentalia (drobné otvory v dolní čelisti) ležely mezi prvním a druhým premolárem (Hoβner 1941/1942, 113-114).

Lebka 6

Nejmenší šířka čela	95,0 mm
Výška brady	33,5 mm
Délka kostí nosních	27,0 mm (!)
Koronoidální šířka dolní čelisti	94,5 mm
Výška větve dolní čelisti	57,35 mm
Šířka větve dolní čelisti	30,0 mm vlevo
Přední šířka dolní čelisti	44,5 mm

V případě lebky 6 bylo určeno ženské pohlaví, věk kolem 50 let. Nebylo možné posuzovat mozkovou část lebky, protože byla posmrtně působením tlaku půdy deformována především v oblasti týlních kostí. Jedná se o mesokranní až brachykranní, krátkou a silnostěnnou lebku. Její čelní a temenní kosti byly značně roztříštěny, podařilo se

je však spojit. Týlní hrbol byl zřejmě v důsledku deformace nadměrně vypouklý. Dobře vyvinutá byla horní šíjová čára, součást šupiny čelní kosti, kde se upíná trapézový sval (lineae nuchae superiores). Nedochovala se glabela, naznačeny byly slabé nadočnicové oblouky (arcus superciliares). Nosní kosti byly nepatrně pohnuté, dochovaná nosní kost (os nasale) byla nápadně dlouhá a zakřivená, poukazující na výrazný úzký a dlouhý nos jedince. Spodní okraj nosní kosti byl vroubkovaný. Průběh spánkových švů byl jasně zřetelný. Zachovala se pouze levá lícní kost (os zygomaticum), rozpoznána byla vysoká, čtvercově zaoblená očnice. Horní čelist se dochovala ve fragmentárním stavu, skládala se ze zubního oblouku a nosních kostí. Kostěné ohraničení nosu (apertura piriformis) bylo velice ostré. Skus byl interpretován jako vadný, ortognátní. Zubní vzorec:

6 5 4 3 2 | 3 4 5 6
---
5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 8

Zubní dřeň byla značně obnažena v důsledku silné zubní abraze u pravého horního špičáku. Silná zubní abraze byla zaznamenána také v případě prvního moláru vlevo nahoře, třetí molár vlevo dole nesl hluboké fisury, praskliny. Dochovaný zubní oblouk byl vyhodnocen jako parabolicky divergentní. Zachovalo se levé rameno (ramus) dolní čelisti, chyběla kloubní hlavice dolní čelisti (capitulum mandibulae) (Hoβner 1941/1942, 114-115).

Lebka 8

Nejmenší šířka nosu	17,25 mm
Výška nosu	38,0 mm
Morfologická výška obličeje	86,0 mm
Výška horního obličeje	51,5 mm
Výška brady	22,0 mm
Šířka větve dolní čelisti	24,0 mm vlevo
Přední šířka dolní čelisti	38,0 mm
Biorbitální šířka	82,0 mm
Přední interorbitální šířka	17,0 mm
Orbitální šířka	34,5 mm vlevo
Orbitální výška	32,5 mm vlevo

Lebka 8 patřila dítěti mužského pohlaví, stanovený věk byl konec 5. roku života. Lebka byla tenkostěnná, vysoká, s rozdrcenou levou částí. Mozková i obličejová oblast vykazovala značnou asymetrii, obličejová část se zachovala téměř kompletní. Jasně patrná byla tubera frontalia (tedy párové hrboly po osifikačních centrech), stejně jako sutura sphenoparietalis, tedy lebeční šev mezi velkým křídlem klínové kosti a kostí temenní. Zcela nepatrné byly nadočnicové oblouky (arcus superciliares) a spánkové čáry (lineae temporales). Očnice byla vysoká s šikmo oválnými až zaoblenými okrajovými hranami. Nosní kosti se nezachovaly, spina nasalis anterior vykazovala značné zakřivení směrem nahoru. Jařmový oblouk byl dochován pouze v náznacích. Délka ani šířka patra nebyla měřitelná. Zachoval se mezičelistní šev (sutura incisiva, přítomen pouze v dětství). Zubní vzorec:

⑥ V IV III II I | I II III IV V ⑥
---
⑥ V IV III II I | I II III IV V ⑥

Zubní oblouk byl velmi velký a divergentní, zejména v případě dolní čelisti. Chrup byl s mírnou zubní abrazí. Dolní čelist byla lehce poškozena. Tubera mentalia byla dobře zachována. Výrazný byl úhel dolní čelisti vpravo, foramina mentalia (otvory v dolní čelisti) ležely v úrovni zadního konce čtvrtého zubu (Hoβner 1941/1942, 115-116).

Lebka 9

Největší šířka nosu	21,5 mm
Výška brady	24,0 mm
Přední šířka dolní čelisti	44,0 mm

Lebka 9 byla rovněž určena jako dětská, mužského pohlaví a věku 8 let. Skládala se celkem ze čtyř částí, které se nepodařilo spojit, neboť nebyly souvislé. Rozpoznána byla kost týlní, čelní kost, horní a dolní čelist. Pravděpodobně se jednalo o tenkostěnnou, malou a krátkou lebku. Zaznamenána byla dobře vyvinutá crista occipitalis externa, tedy místo, kde se upíná šíjový vaz, stejně jako místo v šupině týlní kosti pro úpon trapézového svalu, lineae nuchae superiores. Nadočnicový oblouk (arcus superciliares) nebyl vyvinutý, patrné

byly tubera frontalia. Patrová kost vykazovala silné poškození, kostěné ohraničení nosu (apertura piriformis) bylo značně zaoblené. Mezičelistní šev (sutura incisiva, vyskytující se pouze v dětství) byl téměř nepatrný. Zubní vzorec:

6 V IV III 2 1 | 1 2 III IV V 6
---
6 V IV III 2 1 | 1 2 III IV V 6

U mléčného i trvalého chrupu nebyl zjištěn zubní kaz. Druhý a třetí zub na levé straně horní čelisti vypadly posmrtně (postmortem). Zuby byly celkově velké, nápadnou velikost měly zejména oba první řezáky. Zubní oblouk byl velký a parabolický. V dolní čelisti zcela absentovalo levé rameno (ramus), pravá kloubní hlavice dolní čelisti vykazovala mírné poškození (Hoβner 1941/1942, 116-117).

Lebka 10

Největší délka mozkovny	179,0 mm
Největší šířka čela	96,0 mm
Největší šířka nosu	26,0 mm
Výška nosu	49,0 mm
Délka foramen magnum	31,0 mm
Šířka foramen magnum	29,5 mm
Výška basion-bregma	123,0 mm
Nadušní bregmatická výška	110,0 mm
Horizontální obvod lebky přes glabelu	519,5 mm
Transverzální oblouk	313,0 mm
Mediánní oblouk	375,0 mm
Morfologická výška obličeje	107,0 mm
Výška horního obličeje	63,25 mm
Největší šířka patra	43,75 mm od 3. moláru
Bigoniální šířka dolní čelisti	102,5 mm
Výška brady	28,75 mm

Výška větve dolní čelisti	61,5 mm vlevo
Šířka větve dolní čelisti	34,25 mm vlevo
Přední šířka dolní čelisti	50,0 mm
Biorbitální šířka	97,5 mm
Orbitální šířka	40,0 mm vpravo
Největší orbitální výška	28,0 mm vpravo
Nejmenší orbitální výška	25,25 mm vpravo

Lebka 10 byla interpretována jako mužská, dospělého jedince ve věku kolem 50 let. Jednalo se o brachykranní lebku, s chybějícími křídly klínové kosti, částmi kosti čelní a levé části kosti temenní, což znemožnilo změřit největší šířku mozkovny. Jařmové oblouky se dochovaly pouze ve zlomcích, stejně tak nosní kosti. Lebeční švy nebyly zcela osifikovány, s výjimkou malé části lebečního švu šípového (sutura sagittalis). Zaznamenána byla velmi vypouklá týlní kost, snad posmrtně deformovaná. Na různých místech lebky (např. spánková či temenní kost) byly pozorovány zvláštní modrofialové skvrny, které zřejmě souvisely s posmrtným rozkladem tkání. Silně vyvinuté byly nadočnicové oblouky (arcus superciliares) a zářezy ohraničující okraj očnic (pro cévy a nervy – incisurae frontalis medialis). Velmi silně profilovaná glabelární křivka umožnila lebku zařadit do V. skupiny podle Brocy. Zachovaly se poměrně dobře nosní kosti, špičáková jáma (fossa canina) byla na obou stranách značně velká a hluboká, lícní kosti byly výrazné. Zubní vzorec:

8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 8
---
8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 8

Skus byl interpretován jako ortognátní, viditelná byla výrazná abraze chrupu. V horní čelisti byl patrný nadpočetný zub, který vypadl. V případě třetího moláru vpravo nahoře byly zaznamenány jakési kapičky taveniny na patře. První molár vlevo dole byl hluboce postižen zubním kazem. Druhý molár vlevo dole byl v čelisti umístěn šikmo, zřejmě v důsledku ztráty vedlejšího zubu, po němž zůstal otvor (alveolus) osifikovaný. Zjištěna byla marginální parodontitida. Patrová kost byla dochovaná nesouvislá. Zubní oblouk byl relativně úzký silné profilace, zejména v případě dolní čelisti. Foramina

mentalia (otvory v dolní čelisti) se nacházely mezi druhým premolárem a prvním molárem (Hoβner 1941/1942, 117-118).

Lebka 11

Největší délka mozkovny	188,0 mm
Největší šířka mozkovny	161,0 mm
Délkošířkový index lebky	85,64
Horizontální obvod lebky přes glabelu	553,0 mm
Transverzální oblouk	347,5 mm
Nejmenší šířka čela	101,5 mm

Lebka 11 byla připsána muži, dospělému až senilnímu. Jedná se o silnostěnnou hyperbrachykranní lebku s výrazným čelním profilem. Dle glabelární křivky byla lebka zařazena do skupiny IV až V podle Brocy. Zaznamenány byly výrazné nadočnicové oblouky (arcus superciliares) a fossa supraglabellaris. Většina lebečních švů bylo osifikovaných do té míry, že nebylo možné sledovat jejich průběh, plně osifikován nebyl lebeční šev korunový (sutura coronalis). Výrazný byl bradavkovitý výběžek v zadní části spánkové kosti, processus mastoideus (Hoβner 1941/1942, 118-119).

Lebka 16

Nejmenší šířka čela	95,25 mm
Největší šířka nosu	21,5 mm
Výška nosu	48,0 mm
Výška horního obličeje	67,25 mm
Přední interorbitální šířka	22,5 mm
Orbitální šířka	37,0 mm vlevo
Orbitální výška	32,0 mm vlevo
Výška větve dolní čelisti	53,0 mm vlevo
Šířka větve dolní čelisti	29,0 mm vlevo

Lebka 16 patřila muži ve věku kolem 17 let. Tato tenkostěnná brachykranní lebka vykazovala na pravé straně silné poškození, které vzniklo posmrtně v důsledku působení tlaku půdy, poškozena byla zejména týlní kost a jařmový oblouk. Zaznamenány byly výrazné spánkové čáry (lineae temporales) a lebeční šev mezi velkým křídlem kosti klínové a kosti temenní, sutura sphenoparietalis. Lebeční šev korunový (sutura coronalis) byl dlouhý 14 mm, nadočnicové oblouky (arcus superciliares) byly nevýrazné. Na základě podoby glabelární křivky byla lebka zařazena do skupiny I až II podle Brocy. Očnice byla změřena jako středně vysoká, její hrany byly čtvercově zaoblené. Nosní kosti upozorňovaly na široký nos jedince, patrová kost se nezachovala. Zuby byly velké a silné. Zubní vzorec:

7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7
---
7 6 | 1 2 3 4 5 6 7 ⑧

Druhý premolár vpravo nahoře byl prořezaný palatálně, zřejmě z toho důvodu, že mléčný zub vypadl předčasně. Na obou molárech vlevo dole byly zaznamenány hluboké fisury. Chrup nesl relativně slabou abrazi. Dochovala se pouze levá polovina dolní čelisti a dva moláry z pravé strany dolní čelisti. Zub moudrosti vlevo dole nebyl ještě zcela prořezaný. Foramen mentale ležel mezi prvním a druhým premolárem (Hoβner 1941/1942, 119).

Lebka 20

Největší délka mozkovny	168,0 mm
Největší šířka mozkovny	147,0 mm
Délkošířkový index lebky	87,50
Nejmenší šířka čela	96,25 mm
Největší šířka nosu	27,0 mm
Výška nosu	55,0 mm
Délka kostí nosních	18,0 mm
Délka foramen magnum	31,0 mm
Šířka foramen magnum	26,0 mm
Výška basion-bregma	130,0 mm
Nadušní bregmatická výška	120,0 mm
Horizontální obvod lebky přes glabelu	502,5 mm
Transverzální oblouk	346,0 mm
Mediánní oblouk	361,0 mm
Výška horního obličeje	75,0 mm
Délka patra	47,0 mm
Největší šířka patra	49,0 mm od 3. moláru
Bigonální šířka dolní čelisti	106,0 mm
Výška brady	32,0 mm
Koronoidální šířka dolní čelisti	101,0 mm
Výška větve dolní čelisti	55,0 mm vpravo
Šířka větve dolní čelisti	35,5 mm vpravo
Přední šířka dolní čelisti	46,25 mm

V případě lebky 20 bylo určeno mužské pohlaví a věk stanoven výrazně nad 40 let. Jednalo se o hyperbrachykranní lebku vejčitého tvaru. Lebeční šev korunový (sutura coronalis) byl zcela osifikován ve spánkové oblasti, jinde byl z poloviny a více srostlý. Lebeční šev šípový (sutura sagittalis) byl osifikován více než z poloviny, stejně tak lebeční šev lambdový (sutura lambdoidea). Mezi lebečním švem šípovým a lebečním švem

lambdovým se nacházela rýha dlouhá 33 mm a hluboká 8 mm, zřejmě jizva po zranění. V místech otvorů pro žílu na temenních kostech, foramina parietalie, byl zaznamenán malý hrbolek. Bradavkovitý výběžek v zadní části spánkové kosti, processus mastoideus, byl silně vyvinutý, naopak hrbol na týlních kostech, protuberantia occipitalis externa, představoval pouze plochý 20 mm dlouhý vodorovný útvar. Velký týlní otvor (foramen magnum) byl oválného tvaru. Z jařmových oblouků byl zachován jenom pravý, z levého se zachovala pouze jařmová část spánkové kosti. Zjištěn byl výrazný lebeční šev mezi velkým křídlem klínové kosti a kostí temenní (sutura sphenoparietalis) a spánkové čáry (lineae temporales), stejně tak nadočnicové oblouky (arcus superciliares). Glabelární křivka umožnila zařazení do skupiny V dle Brocy. Očnice byla vysoká s kulatými hranami, nosní kosti chyběly. Horní čelist byla vyhodnocena jako asymetrická – posunuta směrem doleva a dopředu. Na zadní straně patra byl pozorován nepatrný kostní val (torus palatinus sagittalis). Sutura palatina transversa byla mírně zakřivená a nepravidelná. Zubní vzorec:

8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 8
---
8 7 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 8

Rozpoznán byl divergentní zubní oblouk a výrazný skus. Chrup nesl silnou abrazi, zejména v případě předních zubů. U obou čelistí byla zjištěna marginální parodontitida středního stupně. V celém oblouku horní čelisti se mezi jednotlivými zuby objevovaly výrazné mezery, zvlášť velká byla mezi prvními řezáky. První horní molár vpravo byl hluboce poničen zubním kazem, první molár vlevo nahoře nesl stopy apikální parodontitidy. Brada vybočovala (Hoβner 1941/1942, 120-121).

Lebka 21

Nejmenší šířka čela	106,0 mm
Délka kostí nosních	13,0 mm
Transverzální oblouk	341,0 mm

Silnostěnná, mohutná, brachykranní lebka 21 patřila muži dospívajícímu až dospělému. Lebka vykazovala značnou asymetrii, která pravděpodobně nebyla způsobena posmrtnou deformací v hrobě vlivem působení tlaku půdy. Patrné byly výrazné nadočnicové oblouky (arcus superciliares), stejně tak široký nosní průchod. Z nosních kostí se dochovala pouze horní část. Dle glabelární křivky byla lebka zařazena do skupiny IV podle Brocy. Lebeční švy nebyly plně osifikovány (Hoβner 1941/1942, 121).

Lebka 22

Největší šířka mozkovny	142,0 mm
Nejmenší šířka čela	91,75 mm
Nadušní bregmatická výška	112,5 mm
Transverzální oblouk	320,0 mm
Orbitální šířka	36,5 mm vlevo
Orbitální výška	32,5 mm vlevo

U lebky 22 bylo stanoveno ženské pohlaví a určen věk kolem 30 let. Brachykranní lebka byla zachována ve špatném stavu – chyběla týlní kost, pravé oko, pravá část horní čelisti a celá dolní čelist. Čelo lebky bylo výrazné krátké a strmé. Silně vyvinuté byly tubera frontalia, párové hrboly po osifikačních centrech na čelní kosti. Lebeční švy nebyly plně srostlé. Dochovaná levá očnice byla středně vysoká s oválně zaoblenými okraji. Jařmové oblouky byly zachovány v oblasti šupinové části spánkové kosti. Chrup vykazoval pouze mírnou abrazi. Zubní vzorec:

| 4 5 6 7

|

(Hoβner 1941/1942, 121-122)

Lebka 23

Největší délka mozkovny	151,0 mm
Největší šířka nosu	18,0 mm
Horizontální obvod lebky přes glabelu	466,0 mm
Transverzální oblouk	313,5 mm
Mediánní oblouk	337,5 mm

Lebka 23 byla dětská, neurčitelného pohlaví, věku 4 a půl roku. Byla velmi tenkostěnná, brachykranní, kosočtverečného tvaru. Čelo, spánkové kosti a mozková část byly poškozeny, stejně tak horní čelist, která byla ve značně fragmentárním stavu a nepodařilo se ji souvisle složit. Patrný byl 18 mm dlouhý metopický šev, zadní část hlavy by vyhodnocena jako široká. Dochované zuby byly mléčné a bez zubního kazu, tři byly ztraceny posmrtně. Zubní vzorec:

V IV III II I | I II II IV V

|

(Hoβner 1941/1942, 122)

Lebka 24

Největší šířka mozkovny	147,0 mm
Nejmenší šířka čela	99,0 mm
Největší šířka obličeje	137,25 mm
Největší šířka nosu	29,0 mm
Nadušní bregmatická výška	117,0 mm
Horizontální obvod lebky přes glabelu	515,0 mm
Transverzální oblouk	335,0 mm
Největší šířka patra	4,5 mm od 3. moláru
Bigonální šířka dolní čelisti	97,5 mm
Výška brady	34,5 mm
Koronoidální šířka dolní čelisti	101,75 mm
Výška větve dolní čelisti	69,25 mm vlevo
Šířka větve dolní čelisti	36,0 mm vlevo
Přední šířka dolní čelisti	45,25 mm

Lebka 24 byla určena jako mužská, dospělého věku. Jednalo se o lebku mesokranní až brachykranní, naznačující kromagnoidní typ. Lebeční šev šípový (sutura sagittalis) byl téměř celý srostlý. Jařmový oblouk byl velmi výrazný. Očnice byla nízká. Zubní vzorec:

8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 8
---
8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 8

Zubní abraze byla u některých zubů mírná, u některých naopak silná. Na druhém premoláru a na druhém moláru vlevo nahoře byly znatelné hluboké fisury. Identifikována byla marginální parodontitida. Zubní oblouky byly velmi úzké, zejména v případě dolní čelisti. Druhý molár vlevo dole vypadl již během života. Z dolní čelisti se nedochovala pouze kloubní hlavice vpravo. Tubercula mentalia a trigonum mentale byly silně vyvinuty (Hoβner 1941/1942, 122-123).

Lebka 25

Největší šířka mozkovny	155,0 mm
Nejmenší šířka čela	96,0 mm
Transverzální oblouk	334,5 mm
Největší šířka patra	45,0 mm od 3. moláru
Bigonální šířka dolní čelisti	101,5 mm
Výška brady	34,5 mm
Výška větve dolní čelisti	58,5 mm vlevo
Přední šířka dolní čelisti	44,0 mm

Silnostěnná brachykranní lebka 25 patřila muži, dospělému až senilnímu, staršímu 50 let. Nebyla zachována kompletní – chybělo pravé oko, nos, část mozkové oblasti a jařmové oblouky. Nadočnicové oblouky (arcus superciliares) byly zaznamenány pouze v náznacích, lebeční švy nebyly osifikovány. Celá lebka vykazovala značnou asymetrii způsobenou zřejmě posmrtnou deformací v hrobě. Zubní vzorec:

8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7
---
5 4 ·3 2 1 | 1 2 3 4 √5 6

Chrup vykazoval značnou abrazi a výrazný skus. Nápadné bylo značné množství zjištěného zubního kazu, celý zkažený byl druhý premolár vlevo dole. Výrazná byla mezera mezi oběma řezáky a levým horním špičákem. Tyto zuby z čelistí posmrtně vypadly (Hoβner 1941/1942, 123).

Z 16 analyzovaných lebek jich tedy bylo 10 připsáno mužům, 3 ženám a u 3 se nepodařilo jednoznačně určit pohlaví. Tři lebky patřily dětem (ve věku 5, 8 a 4 a půl let), tři lebky dospívajícím (ve věku 17 a 18 let) a deset lebek dospělým jedincům (nejčastěji kolem 50 let, v jednom případě kolem 40 let a v jednom případě kolem 30 let). Celkově lebky nebyly dochovány v dobrém stavu, u sedmi z nich byla patrná silná posmrtná deformace vzniklá vlivem působení tlaku nadloží. Sedm lebek bylo vyhodnoceno jako brachykraních, tři jako hyperbrachykranní, dvě jako ultrabrachykranní a dvě jako

mesokranní až brachykranní. Ve dvou případech byly na lebkách rozpoznány patologické změny – u lebky 1 patrně hydrocefalus, u lebky 20 jizva po zranění. U čtyř lebek byl patrný ortognátní, vadný skus čelistí, u pěti byla zjištěna parodontitida. Zubní kaz nebyl zaznamenán u šesti jedinců.

Antropologický materiál byl vyhodnocený jako kosterní pozůstatky patřící „prvním německým kolonistům“. Dále byl proveden pokus o nalezení vztahů mezi výše zmíněnými jedinci a současnou populací Lanškrouna, se kterým pracovníkům Úřadu pro pravěk pomohl lékařský rada dr. Kellner. Nalezeno bylo německé obyvatelstvo, které mělo nějaké doklady dlouhodobého rodového osídlení města. To nebylo nijak jednoduché, protože během husitských válek a následně během třicetileté války bylo Hřebečsko takřka vylidněno a později došlo k příchodu obyvatelstva nového odlišného původu. Studovány byly tedy kroniky, rodokmeny a také příjmení osob coby doklad dlouhodobého setrvávání rodin v Lanškrouně. Seznam nejstarších rodů poskytl pracovníkům Úřadu pro pravěk ředitel lanškrounského muzea Jaschensky-Friedel. K nejdéle používaným příjmením v Lanškrouně patřily: Piffl, Langer, Nagl, Neugebauer, Sheiser, Janich, Klecker, Portele, Zimprich, Peichl, Pelzl a další. Vybráno pak bylo 99 osob s nejstaršími rodokmeny a příjmeními, u kterých došlo ke kraniometrickému měření a stanovení délkošířkového indexu lebky. Tyto vybrané osoby byly různého věku a různých profesí. Výsledky měření se neshodovaly – indexy kolísaly mezi hodnotami 78 a 89. Mesokranní lebky byly ojedinělé, jenom u tří jedinců byla prokázána lebka brachykranní až hyperbrachykranní. Výsledky výzkumu tedy byly pro pracovníky Úřadu pro pravěk neuspokojivé (Hoβner 1941/1942, 124).

Kraniometrické měření lebek bylo v minulosti úzce spojováno s rasovou teorií, což dnes bývá odborníky často kritizováno. Antropologie se tak vlastně stala nástrojem propagandy. I přesto, že již typologie prakticky *„přestala být používána jako důležitá metoda v historické antropologii, protože ji nahradily počítače“* (Stloukal 1999, 377), je antropologická typologie stanovená na základě hodnot měřitelných na lidské lebce některými badateli užívána dodnes. *„O tom, že existují lidské rasy a antropologické typy, není pochyby, to nemůže nikdo popřít. Jejich znalost patří nejen do souboru toho, co musí znát každý antropolog, ale určité základy jsou i součástí všeobecného vzdělání. Typologie byla po dlouhou dobu jádrem celé antropologie. Německý výraz „Rassenkunde“ nebyl v zásadě rasistický, nýbrž vyjádřením toho, že tato přírodovědecká disciplína zkoumá na*

rozdíl od jiných oborů právě variabilitu člověka, variabilitu lidského těla, která se jednoduše vyjadřuje mimo jiné také zařazením k určitým antropologickým typům. Typologie existuje, protože existují antropologické typy. Pouze se jí přestalo užívat jako pracovní metody v historické antropologii.“ (Stloukal 1999, 374).

8. 2 Archeologické výzkumy realizované pod vedením Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou

Mezi lety 1995 až 2010 prováděla archeologické výzkumy na území města Lanškrouna PhDr. Martina Beková (některé spolu s Mgr. Bohumírem Dragounem) z Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou. Dokumentace z těchto výzkumů je součástí obrazové přílohy této diplomové práce.

8. 2. 1 Náměstí Jana Marka Marků a přilehlá ulice 28. října, pokládka kabelovodu

V roce 1996 byla prováděna rekonstrukce inženýrských sítí na Náměstí Jana Marka Marků a v přilehlých ulicích v historickém centru města, tedy v místech původního středověkého osídlení. Při archeologickém výzkumu formou dohledu byla dokumentována a vzorkována zachycená situace. Na náměstí byl zachycen objekt 1/96 dlouhý 4 m a se dnem v hloubce 60 cm. V něm byla zjištěna černo-červená výplň obsahující uhlíky, kameny, mazanici a fragmenty keramiky. Objekt byl interpretován jako částečně zahloubený dům, pozůstatek středověké stavby dřevěné konstrukce, omazaný hlínou a s částečně kamennou podezdívkou. Zánik objektu je možné dle složení výplně spojit s požárem. Zániková vrstva obsahovala keramiku datovanou do první poloviny 15. století, zánik tedy může souviset s husitskými válkami. Umístění odkryté stavby naznačilo středověký vzhled a rozsah náměstí, které bylo oproti tomu dnešnímu menší (Beková – Dragoun 2004; Dragoun 2003, 2-3). Z objektu byly vyzvednuty movité nálezy – 6 kusů den neglazovaných hrncovitých nádob (o průměrech 9,7, 11 a 34 cm), výlevka konve, 6 kusů z komory kamnového kachle, vyhnutý okraj nádoby, okraj seříznutý, okraj redukčně pálené nádoby tzv. německé produkce, 3 kusy z džbánu s vnitřní zelenohnědou glazurou, 2 zlomky hnědě glazované trojnožky datované do 17. století, okraj komorového kachle a fragment miskovitého kachle, kousky mazanice a fragment dna zásobnice datovaného do 14. století. Většina nálezů spadala do poloviny 15. století (Beková – Dragoun 2004).

V přilehlé ulici 28. října došlo během stavebních prací k propadnutí bagru do polozasypaného sklepení, přičemž bylo částečně prolomeno jeho zaklenutí. Situaci se nepodařilo datovat, byla zachycena kresebně jako objekt 2/96. Objekt byl zaplněn stavební sutí a zatopen vodou do hloubky 110 cm. Závaly a zatopení vodou znemožnily další výzkum, a nepodařilo se tedy zjistit, zda na toto sklepení navazuje další podzemní systém. Odkryté sklepení se nacházelo v trase dnešní ulice, nabízí se tak dvě možné interpretace – může být dokladem změny zástavby, nebo se jednat o součást rozsáhlejšího podzemního systému (Beková – Dragoun 2004).

Dle nálezové zprávy by měly být movité nálezy uloženy v Městském muzeu v Lanškrouně, zde však nebyly dohledány.

8. 2. 2 Třešňovecká ulice, pokládka plynovodu

Během pokládky plynovodu byly roku 1998 v Třešňovecké ulici situované pod ostrožnou s náměstím objeveny pozůstatky středověké komunikace. Ta se nacházela v hloubce 1 m pod současným povrchem v podobě haťování silnými fošnami o průřezu 12 x 6 cm. Nad nimi ležela vrstva tmavé hlíny se zlomky cihel, nad touto vrstvou štěrk, dále kamenná vrstva a dlažební kostky. Odkrytá situace byla kresebně zdokumentována (obr. 20). Movité nálezy nebyly získány (Beková 2004).

8. 2. 3 Areál zámku, pokládka TELECOMU

Dne 13. ledna 1998 byl při pokládce TELECOMU v areálu lanškrounského zámku realizován archeologický výzkum. Zámek se nachází na místě bývalého klášterního obvodu, o jehož historii je pojednáno v kapitole 8. 1. 1, na tomto místě této problematice tedy již nebude věnována pozornost. Výkop na pokládku TELECOMU se táhl v celém vnitřním areálu zámku a sahal do hloubky 70 cm pod současným povrchem, nedosáhl na podloží. Většinu výkopu tvořily hlinité navážky a recentní planýrka. Zaměření bylo zaznačeno do plánu. Výkop odkryl vrstvy z 16. a 17. století, dále také kamenné sklepení s dochovanou valenou klenbou, které bylo zavaleno stavební sutí, a tak se nepodařilo zjistit další okolnosti, jako např. napojení na podzemní systém atd. Na dně výkopu byla identifikována požárová vrstva se značným množstvím zuhelnatělého dřeva (Beková 2004a). Ta může představovat doklad požáru v areálu zámku v roce 1645 (Sedláček 1883, 110-111; Sedláček 1908, 498; Cibulka – Sokol 1935, 17; Musil 1995, 49). Během výzkumu byly vyzvednuty movité nálezy z objektu C a objektu D, oba získané soubory

byly datovány do 2. poloviny 17. století, což napomáhá interpretaci výše zmíněné požárové vrstvy právě do roku 1645. V nálezové zprávě je uvedena informace, že nálezy získané tímto archeologickým výzkumem se nachází v Městském muzeu v Lanškrouně (Beková 2004a), zde však nebyly dohledány. Nálezová zpráva obsahuje alespoň seznam těchto nálezů. V objektu C bylo nalezeno: fragment keramické pokličky se silným očazením a příškvarky o průměru 12 cm, 2 zlomky zvířecích kostí, 4 kusy skleněných fragmentů (2 kusy pocházejí ze silnostěnné číše, 1 kus z tenkostěnné číšky válcovitého tvaru a 1 kus ze silnostěnné sklenice se svislými žebry), 59 keramických střepů s vnitřní zelenou, žlutou a okrovou polevou, 6 střepů pocházejících ze dvou talířů (v jednom případě se zelenou polevou a průměrem 32 cm, v druhém s geometrickou výzdobou a nezjistitelným průměrem). Z objektu D bylo vyzvednuto: 11 kusů keramických fragmentů (výdutě a okraje, s vnitřní žlutou a zelenou polevou), 1 zlomek keramické pokličky s mírným očazením a průměrem 12 cm, 5 kusů zvířecích kostí ve fragmentárním stavu, 1 střep z keramického talíře o průměru 24 cm se silně narušenou zelenou a žlutou polevou, fragment okraje komorového kachle se stopami omazávky (Beková 2004a).

8. 2. 4 Prodejna Albert

V roce 2004 proběhl archeologický výzkum na ploše zasažené výstavbou prodejny Albert na rohu ulic Kollárova a T. G. Masaryka. Archeologické situace byly narušeny jednotlivými výkopy pro pasy a přípojky a dřívějšími stavebními zásahy a demolicemi, a to až do hloubky 1,5 m. Celá lokalita byla silně podmáčená a tvořena jílovitým povrchem, od hloubky 1 m pod povrchem prosakovala spodní voda. Celá plocha tak obsahovala jenom velmi málo drobných keramických zlomků datovaných do 17. století (Beková 2005). Značně podmáčená lokalita se nachází v blízkosti místa, kde byl roku 1371 založen klášter řeholních kanovníků sv. Augustina za městskými hradbami, a které je již uváděno jako vlhké a podmáčené v listině papeže Bonifáce IX. z roku 1390. Právě nepříznivý terén byl důvodem pro přesunutí konventu do města ke kostelu Panny Marie (Krafl – Musil 2008, 7; Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 49 – Diplomatář č. 23, ř. 9b-14b).

8. 2. 5 Prodejna Lidl

Roku 2004 byl realizován archeologický výzkum v souvislosti s výstavbou prodejny Lidl na předměstí Lanškrouna v blízkosti potoka, což odráželo jílovitý charakter půdy na lokalitě. Výzkum spočíval ve zdokumentování situace narušené stavebními

pracemi. Nalezen byl objekt o délce 1,2 m a hloubce 0,4 m s plochým dnem, který byl převrstven jílovými naplaveninami o mocnosti 0,7 až 0,8 m. V jednolité sytě černé výplni se nacházely drobné zlomky mazanice. Bohužel se však nepodařilo získat žádný keramický materiál, který by umožnil situaci spolehlivě datovat. PhDr. Martina Beková objekt vyhodnotila jako pravěký, rámcově datovaný do období neolitu až popelnicových polí. Při této interpretaci vycházela z předpokladu, že regionální keramika z pozdějších období se vyznačuje již kvalitnějším výpalem, a lépe se tedy dochová do dnešní doby (Beková 2005a).

8. 2. 6 Sokolská ulice, pokládka VČE

V roce 2004 byl uskutečněn archeologický výzkum při pokládce VČE pro bytový dům na ulici Sokolská. Jedná se o lokalitu v blízkosti bývalého pivovaru ležící u původní komunikace vedoucí z města směrem k obci Ostrov. Výkop odkryl těsně pod současným povrchem až do hloubky 40 centimetrů vrstvu planýrky obsahující keramický materiál datovaný do 16. až 17. století, kameny a zlomky cihel. Pod povrchem se nacházela také kamenná stoupa v sekundární poloze. V hloubce 130 cm pod povrchem se nalézaly pozůstatky dřevěného městského vodovodu, který zde byl ponechán in situ. Vodovod vedl podél současné silnice. Výzkum přinesl informace k průběhu a rozsahu městského vodovodu, který tedy vedl i na předměstí (Beková 200b). Nálezy získané tímto archeologickým výzkumem jsou deponovány v Městském muzeu Lanškroun a jsou součástí databáze přiložené na CD k této diplomové práci. Keramický materiál byl autorkou diplomové práce také zpracován a vyhodnocen (viz kapitola 9) a kresebně dokumentován (viz obrazová příloha).

8. 2. 7 Ulice Na Valech, stavba garáží

Roku 2004 proběhl v ulici Na Valech v souvislosti s výstavbou řadových garáží archeologický výzkum, který dokumentoval narušené situace a dohlížel na postup výkopových prací. Lokalita se nachází nad terasou Třešňoveckého potoka. Stavební práce zasahovaly do silné vrstvy planýrky (minimálně metr a půl) vzniklé demolicemi v 50. letech minulého století. Pouze na okraji pozemku byly zaznamenány historické vrstvy o mocnosti 40 cm a jílovité podloží. Tyto vrstvy byly interpretovány jako požárové, což dokládaly nálezy značného množství uhlíků a přepálené mazanice. Z historického souvrství byly získány také fragmenty keramiky datované do 2. poloviny 14. století a

nepatrné množství přepálených kostí (obr. 21). PhDr. Martina Beková situaci interpretovala jako doklad požáru dřevěných staveb (Beková 2004c). Keramický materiál z tohoto výzkumu je uložen v Městském muzeu v Lanškrouně a byl autorkou této práce analyzován a kresebně dokumentován (viz kapitola 9 a obrazová příloha).

8. 2. 8 Strážní ulice, lékárna MUDr. Kmenta

V roce 2004 vyvolala archeologický výzkum stavba lékárny MUDr. Kmenta na ulici Strážní, která přiléhá k náměstí, tedy historickému centru města. Archeolog přišel na staveniště až dodatečně, kdy již bylo dokončeno položení základových pasů. Ty byly poté začištěny, nalezené objekty byly ručně vybírány, kromě jímky 3/2004, která byla vybírána bagrem kvůli značné soudržnosti její výplně. Odebraná výplň byla následně pečlivě ručně probírána. Na okraji výkopů byl nalezen pozůstatek srubové stavby, zřejmě obytné budovy (objekt 1/2004), který byl překryt vrstvou obsahující keramický materiál datovaný do 2. poloviny 17. století. Dále byly odkryty dvě čtvercovité odpadní jímky. Odpadní jímka označená jako objekt 2/2004 měla rozměry 90 x 90 cm a dosahovala hloubky 100 cm, v rozích byla zpevněna dřevěnými kůly. V objektu byly rozpoznány dvě vrstvy – svrchní obsahovala zlomky nepálených cihel, uhlíky a fragmenty keramiky datované do první poloviny 15. století a druhé poloviny 17. století. Spodní vrstva byla sytě černé barvy a neobsahovala žádný archeologický materiál. Druhá odpadní jímka (objekt 3/2004) byla rovněž čtvercového tvaru, o rozměrech 200 x 200 cm a dosahovala také hloubky zhruba 100 cm. Stěny této jímky tvořila dřevěná konstrukce sestavená z prken a trámků. Výplň objektu představoval mazlavý jíl, ze kterého bylo získáno značné množství nálezů. Velmi početný byl keramický soubor ze 2. poloviny 17. století, z fragmentů bylo možné rekonstruovat nádoby (talíř, hrnce). Z odpadní jímky bylo rovněž vyzvednuto několik skleněných střepů – tenkostěnné a zdobené, zlomky číšky s hladkým povrchem, v některých případech se objevovalo zdobení v podobě černých nití či mléčných tažených pásků, dále zlomky pohárů se zalomenými uchy či sklo medové barvy. Kromě zlomků skleněných nádob byly rozpoznány také skleněné okenní terčíky, a to čiré i tmavé. Dle provedení lze nalezené sklo charakterizovat jako luxusní zboží, a tedy doklad vyššího společenského postavení některých lanškrounských měšťanů (Beková 2009). Získaný archeologický materiál je uložen v Městském muzeu v Lanškrouně, pozornost mu je věnována v kapitole 9, kresebná dokumentace nálezů se nachází v obrazové příloze.

Z jímek se podařilo odebrat také rostlinné makrozbytky, u kterých se provedla analýza. Ta prokázala přítomnost pecek třešní a višní a pylů plevelných rostlin (Beková 2009). Pecky třešní a višní se nacházejí v archeologických kontextech velmi často. Na našem území je doloženo pěstování třešní od 8. až 9. století, višní od 10. století. Dle velikosti pecek lze rozpoznat plané plody od plodů pěstovaných – průměr pecek planých třešní se pohybuje od 7 do 9 milimetrů, průměr pecek pěstovaných třešní od 9 do 13 milimetrů (Beranová 2015, 235-236). Odebrány byly také vzorky pro dendrochronologickou analýzu, která však neproběhla úspěšně kvůli nedostatečnému počtu letokruhů (Beková 2009).

8. 2. 9 Ulice Na Terase, stavba administrativní budovy firmy Spektrum.cz

V roce 2004 vyvolala stavba administrativní budovy firmy Spektrum.cz v ulici Na Terase archeologický výzkum. Lokalita je situována v blízkosti areálu bývalého lichtenštejnského pivovaru, v místě těsně za hradbami historického města. Knížecí pivovar byl postaven roku 1629 (Sekotová 2002, 101), přestavby probíhaly od roku 1722 (Sekotová 2002, 109). Některé budovy byly ve 20. století a v nedávných letech přestavěny. Samotná novostavba administrativní budovy roku 2004 byla realizována přímo na místě staré lékárny (Beková – Dragoun 2009). Otevření lékárny je zmiňováno k roku 1794. Jejím majitelem byl lanškrounský lékárník, chemik a botanik Christian Polykarp Erxleben, který u budovy nechal zřídit i ne příliš rozsáhlou botanickou zahradu (Sekotová 2002, 113). Budova byla postavena na místě těsně za městskými hradbami, které byly strženy v roce 1791 (Kokeš-Medlík 2002, 286). Erxlebenova lékárna, která po architektonické stránce patřila k nejzajímavějším stavbám ve městě (její tvarová skladba byla na dobu výstavby moderní, se zajímavými proporcemi, nelze ji zařadit do žádného slohu), stála až do roku 1991, kdy byla zbourána (Kokeš-Medlík 2002, 289).

Během výzkumu byly nalezeny pozůstatky budovy interpretované jako chlév. Odkryta byla podlaha chléva tvořená dřevěným roštem, který překrývala podestýlka z listí. Přímo na této podlaze se nacházely dvě keramické nádoby ve fragmentárním stavu, které bylo možné částečně rekonstruovat. Stavba zřejmě zanikla v důsledku sesuvu svahu jílovitého charakteru. Jíl pak výborným způsobem konzervoval organický materiál. Celou odkrytou situaci lze datovat do konce 17. století (Beková – Dragoun 2009; obr. 23). Nalezené movité archeologické nálezy jsou uloženy v Městském muzeu v Lanškrouně a je jim věnována pozornost v kapitole 9.

8. 2. 10 Náměstí Jana Marka Marků, komerční centrum JUDr. Macka

Na jaře roku 2004 byl realizován archeologický dohled při výstavbě komerčního centra JUDr. Macka na jižní straně náměstí, při ulici vedoucí z centra města směrem ke kostelu sv. Máří Magdalény. Na lokalitě se v minulosti nacházela zástavba pravděpodobně z 19. století, která byla zbourána roku 1973. Položeny byly statické sondy. Sonda AB obsahovala doklady demolice dřívější zástavby. V sondě CD bylo odkryto schodiště vedoucí do sklepa. To pocházelo z 19. století, stejně jako sklep, který byl částečně přístupný. Zajímavé bylo odhalení nijak nenarušeného jílovitého podloží uprostřed parcely. Tento fakt je možné vysvětlit existencí výhradně staveb nadzemních konstrukcí v minulosti. Zkoumán byl také výkop pro vodovodní přípojku směřující do náměstí, ve kterém byl zaznamenán jen slabý horizont spadající do 17. století, do něhož bylo datováno několik vyzvednutých keramických střepů (Beková 2009a; obr. 22).

Keramický materiál je deponován v lanškrounském muzeu a je předmětem kapitoly 9, obrazová příloha zahrnuje jejich kresebnou dokumentaci.

8. 2. 11 Ulice Karolíny Světlé, stavba domu

Archeologický výzkum na ulici Karolíny Světlé byl v roce 2005 realizován v souvislosti s výstavbou vícepodlažního domu pana Holuba. Zkoumány byly základy stavby hluboké dva metry a široké od 1,7 m do 2,4 m. Celkovou plochu staveniště tvořil obdélník o rozměrech 20 x 12 m, vklíněný mezi zástavbou. Na jižní straně této plochy byla odkryta odpadní jímka dřevěné konstrukce s kamennými bloky a černou výplní subrecentního stáří. Tato jímka musela být kvůli zachování dobré statiky stavěné budovy odstraněna. Na severní straně byl objeven malý sklepní prostor obsahující odpad z 20. století. Také zde bylo zaznamenáno historické souvrství sahající do hloubky 90 cm pod současný povrch, ze kterého byl vyzvednut keramický materiál datovaný do 17., 18. a 19. století, kdy jasně převládala keramika hnědě glazovaná z 19. století. Západní výkop kvůli vedení kanalizace a elektrických a telefonních kabelů neumožňoval archeologické zkoumání, stejně jako výkop jižní, který byl z archeologického hlediska poškozen septikem a odpady. Celkově lze lokalitu z pohledu archeologie hodnotit jako značně znehodnocenou recentními zásahy (Beková 2005b). Archeologický materiál je uložen v Muzeu a galerii Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou a není mu v této práci věnována další pozornost.

8. 2. 12 Náměstí Jana Marka Marků, dům čp. 16 (pekařství Sázava)

Rekonstrukce historického domu na Náměstí Jana Marka Marků si vyžádala archeologický dozor, který přinesl zajímavé výsledky. Předmětem archeologického výzkumu se stal dům čp. 16 stojící na jihovýchodním nároží lanškrounského náměstí. Nárožní domy měly ve středověku a raném novověku zvláštní význam. Bylo např. možné využít pro obchodní a řemeslné účely dvě strany domu. V případě nárožních staveb často zaznamenáváme okázalejší vzhled oproti jiným budovám. V Lanškrouně je toho dobrým příkladem dům čp. 78 na jihozápadním rohu náměstí s dochovanými renesančními hřebínkovými klenbami a freskami. V domě čp. 16 se zachovala valená klenba s hřebínky a ploché plackové klenby. Stavební práce památkově chráněné budovy si vyžádaly nejenom archeologický výzkum, ale také měřičskou a fotografickou dokumentaci, kterou provedl Ing. Jiří Slavík z Národního památkového ústavu. Díky oběma těmto realizovaným činnostem je možné nastínit stavební vývoj objektu (Slavík 2007, 17).

V přízemí domu se dlouhou dobu nacházelo knihkupectví, v roce 2006 bylo upraveno pro prodejnu pečiva a malou pekárnu. Během rekonstrukce v březnu 2006 došlo ke snížení úrovně podlahy, při čemž byla odhalena klenba vstupu do sklepa, staré zásypy a stopy renesanční mazanicové podlahy. Nad touto vrstvou byly identifikovány následné úpravy podlahy datované do 17., 18. a 19. století. V pravé části stavby se objevily podsýpky podlahy a klenební zásypy původního sklepení, ve kterých se vyskytovala keramika spadající do 15. až počátku 18. století. Sonda odhalila také kamenné zdivo sestavené z drobných kusů lomového kamene. V prostoru zčásti přiléhajícímu k zadní zdi snižování podlahy odkrylo barokní topeniště skládající se ze dvou řádků cihel a z plochých kamenů. V této sondě se nacházela také kamenná zídka vycházející z jílovitého podloží a připojená z jedné strany ke sklepní klenbě, která byla překryta zásypy, z nichž poslední spadal do 18. století. Celkově byla archeologicky zjištěna kontinuita původního renesančního půdorysu. Odkryta byla také renesanční průčelní část domu, která vedla zřejmě do podloubí (Beková 2009b; obr. 25).

Dle Ing. Jiřího Slavíka se lze domnívat, že původní podoba domu byla trojdílné dispozice, která zahrnovala dvojtraktovou přední část, prostřední síňovou část a užší komoru v jižní části, s průjezdem do dvora na severu. Není jisté, zda měl dům podloubí (tedy podsíň). V 1. polovině 19. století došlo k rozsáhlé přestavbě původně renesančního domu. Tehdy bylo realizováno podezdění předního sklepa a výstavba zděného podloubí na

pískovcových pilířích a na dvou klenebních sloupech. Došlo také ke stavebním úpravám střední části jižního traktu, hlavního vstupu a komory v zadním traktu. Jistou zajímavost představuje klenba při severní straně komory, která byla přepažena a pokračuje do sousedního domu čp. 15, stejně tak nález cihly o rozměrech 7 x 12 x 26,5 cm v klenbě vstupu do budovy a otiskem kočičí tlapky. Do doby přestavby v 1. polovině 19. století spadá také vznik zděné přední části patra, ve kterém byla prolomena čtyři okna. Dům byl krytý valbovou střechou. Ve 2. polovině 19. století došlo k zazdění a zasklení podloubí. Další stavební zásahy jsou uváděny k roku 1903, kdy byl dům doplněn o nové schodiště a secesní prvky v interiéru i vnější fasádě. Z této doby pochází dnešní pultová střecha, která se zvedla nad úroveň okolních stavení. Rekonstrukce budovy v roce 2006 proběhla dle návrhu architekta MgA. Přemysla Kokeše, který obnovil podloubí, kdy byly odhaleny a zaskleny tři oblouky (Slavík 2007, 17-18).

Z domu čp. 16 bylo archeologickým výzkumem získáno značné množství movitých archeologických nálezů, převážně keramických zlomků. Z nich stojí za zmínku fragment trojnožky ze 17. až 18. století (z povrchové vrstvy 3), kamnový kachel s tapetovou výzdobou a zelenou glazurou ze smíšené prachové vrstvy či zlomky zeleně glazovaných talířů. Většinu soboru však tvořily drobné atypické střepy zařaditelné do 15. až 18. století. Kromě keramiky byly objeveny také skleněné střepy (většinou z černě zbarvených pohárů), dále zlomky zvířecích kostí, cihel a stavebního materiálu či mince s nerozpoznatelnou ražbou (Beková 2009b). Archeologický materiál vyzvednutý z domu čp. 16 je uložen v Muzeu a galerii Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

8. 2. 13 Strážní ulice, stavba rodinného domu

V rámci výstavby rodinného domu pana Strnada ve Strážní ulici byl v roce 2006 proveden archeologický výzkum. Lokalita těsně přiléhá k historickému jádru města, tedy k prostoru původní středověké zástavby. Svrchní vrstvu odebral za dohledu archeologů bagr, historické vrstvy byly poté odebírány ručně a dokumentovány. Archeologicky zkoumány byly pouze základové pasy a přípojky.

Kulturní vrstva AB byla tvořena jílovitou vrstvou hnědošedé barvy o mocnosti 15 cm, ležela na jílovitém podloží od hloubky 120 cm pod současným povrchem. Ve vrstvě byly identifikovány zlomky uhlíků, cihel a keramiky datované do první poloviny 17. století. Dále byla v řezu DE rozpoznána jáma s tmavě hnědou výplní a keramikou z širokého horizontu od konce 14. do poloviny 17. století. V rohu lokality se v základech

garáže rýsovala další kulturní vrstva o mocnosti 10 cm, ze které byly vyzvednuty reprezentativní fragmenty kamnových kachlů a keramických nádob datovaných do 2. poloviny 15. století. Tento archeologický materiál se zde nacházel ve druhotné poloze, kam se dostal při hloubení základů pro garáž. Může však být dokladem stavby na parcele již v 15. století (Beková 2007).

Archeologický materiál získaný tímto výzkumem je deponován v Muzeu a galerii Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou. Soubor obsahuje zlomky běžné kuchyňské keramiky, zajímavější jsou fragmenty kamnových kachlů. Jedná se o celkem 12 zlomků, z nichž 4 pochází z komor a 8 z čelních vyhřívacích stěn. O zmíněných zlomcích kamnových kachlů je více zmíněno v kapitole 9. 1. 3.

8. 2. 14 Pivovarské náměstí, výkop pro kanalizaci

V roce 2006 byla prováděna rekonstrukce kanalizace na lanškrounském Pivovarském náměstí, která si vyžádala archeologický dohled. Pivovarské náměstí je situováno v místech za původními městskými hradbami v areálu bývalého lichtenštejnského pivovaru, v blízkosti Třešňoveckého potoka. Výzkum zachytil zhruba jeden metr silnou recentní vrstvu vzniklou úpravami terénu v nedávné minulosti. Těsně pod ní se nacházela slabá vrstva hlíny přiléhající na haťování pod ní, které se skládalo z prken. Toto haťování leželo na jílovité podmáčené vrstvě. Vrstvička nad haťováním byla dle nalezených kousků keramiky datována do přelomu 17. a 18. století. Keramika nebyla vyzvedávána (Beková – Dragoun 2008).

8. 2. 15 Ulice J. K. Tyla, dům čp. 119

Přístavba domu čp. 119 v ulici J. K. Tyla v roce 2007 proběhla za archeologického dohledu. Recentní navážky byly odstraněny bagrem. Později byly sledovány situace v příčných pásech a přípojce kanalizace. Odkryto bylo nároží kamenné podezdívky stavby (které bylo označeno jako 1/07) v kanalizační přípojce. V části lokality byly objeveny pozůstatky městského vodovodu dřevěné konstrukce, zřejmě z 19. století (2/07). Patrná byla také požárová vrstva, která zasahovala až do podloží. Dále byla odkryta jáma sloužící pro přípravu malty, která později sloužila jako odpadní jímka. Z ní byla získána keramika datovaná do 2. poloviny 14. století a poloviny 15. století, ta byla zastoupena ve většině. Jímka byla tvořena dřevěným prkenným roštem na dně, podrobněji se konstrukci bohužel nepodařilo zachytit z důvodu recentních zásahů (Beková 2008).

Keramický materiál z lokality je uložen v Muzeu a galerii Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou. Nejstarší soubor spadá do 2. poloviny 14. století, kdy na místě domu čp. 119 tedy již stála budova, dle nalezených konstrukcí zděná. Do tohoto souboru patří např. část hrncovité nádoby s dochovaným celým dnem o průměru 36 cm a se stopami silného očazení nebo fragment výdutě konvice zdobené vývalkovou šroubovicí. Další soubor lze datovat do poloviny 15. století, jedná se o výdutě hrncovitých nádob a jedno páskové ucho. Nalezeny byly také drobné atypické střepy z počátku 16. století a 2. poloviny 17. století (Beková 2008).

8. 2. 16 Lorencova alej, stavba víceúčelového objektu Ing. Němce

V rámci výstavby víceúčelového objektu Ing. Němce v roce 2007 byl realizován archeologický výzkum. Lokalita se nachází za hradbami původního středověkého města, v těsné blízkosti původního umístění augustiniánského kláštera (k jeho dějinám je uvedeno více v kapitole 8. 1. 1 této diplomové práce), pozdějšího špitálu a hřbitova, který byl před rokem 1904 zrušen. Novostavba vznikala v místech, kde se v 19. století nacházel dům (Beková 2008a).

Již před zahájením skrývky se v hloubce zhruba 50 centimetrů narazilo na lidské kosti. Jednalo se převážně o dobře zachované dlouhé kosti a lebky. Kosti byly ve větších shlucích, což indikovalo jejich sekundární umístění. Veškeré kosterní pozůstatky byly sbírány za účelem uložení na současném lanškrounském hřbitově. Jenom ze samotné skrývky byl získán antropologický materiál čítající 30 banánových krabic. Po odebrání skrývky se narazilo na obvodovou zeď kamenného domu z 19. století, která dosahovala výšky v rozmezí 1 až 1,2 m. V celém vnitřním prostoru této stavby se nacházely lidské kosti, které již byly vyzvedávány mechanicky. Lidské kosterní pozůstatky se objevily také v další, menší kamenné stavbě na lokalitě. Všechny kosti byly vyzvednuty a uloženy do hromadného hrobu na současném hřbitově. Celá zjištěná situace představuje doklad nakládání s lidskými pozůstatky po zrušení hřbitova. Archeologicky byly zachyceny stavby sloužící jako uložiště kostí. Dobrý stav dochování kostí svědčí o pravděpodobném ručním vybírání hrobů a rovnání do polorozbořeného stavení v těsné blízkosti. Hrobové celky byly tímto však nenávratně narušeny, což znemožňovalo detailnější interpretaci či antropologické pozorování. PhDr. Martina Beková pouze odhadla počet pohřebných jedinců v řádech několika tisíců (Beková 2008a).

8. 2. 17 Ulice Kozinova a Strážní, rekonstrukce komunikace

V roce 2008 byl během rekonstrukce komunikace vedoucí z náměstí Jana Marka Marků proveden archeologický výzkum. Rekonstruovány byly přípojky ve svém původním uložení, a tak byla odebrána jen svrchní vrstva. V křižovatce ulic Kozinova a Strážní se narazilo na pozůstatky staré valounové dlažby, která zabírala plochu zhruba 5 x 4 m a skládala se převážně z menších říčních valounů. Stáří této dlažby je odhadováno, zřejmě pochází z 18. či 19. století. Movité nálezy nebyly získány (Beková 2009c).

8. 2. 18 Kostel sv. Máří Magdalény, odvodnění stavby

Roku 2010 byl prováděn archeologický výzkum v souvislosti s odvodňováním kostela sv. Máří Magdalény, který stojí v místech původního středověkého kostela sv. Mikuláše a Kateřiny coby součásti augustiniánského kláštera založeného roku 1371. Historie konventu je zmíněna v kapitole 8. 1. 1 této diplomové práce, proto jí zde již nebude věnována pozornost. Kostel měl do roku 1825 podobu roubenou s kamennou podezdívkou, měl oddělenou zvonici a obklopoval ho hřbitov. Středověký kostel chátral, a proto bohatý lanškrounský rodák a toho času vídeňský měšťan Josef Langer poskytl městu finanční obnos na výstavbu nové kostelní budovy. Ta byla dostavěna roku 1827 v empírovém stylu, v podobě sálové s půlkruhovou apsidou a nízkou věží nad vstupní částí. Rok dostavby se nachází na prosté kamenné desce nad vstupem (Cibulka – Sokol 1935, 151-155; Sekotová 2002, 97-98). Hřbitov byl zrušen kolem roku 1903 a na jeho místě vznikl městský park. Kosterní pozůstatky byly druhotně uloženy do kamenné stavby v těsné blízkosti bývalého hřbitova (Beková 2008a; Beková – Dragoun 2016; viz kapitola 8. 2. 16).

Odvodnění kostela v roce 2010 si vyžádalo obkopání prakticky celé stavby rýhou a vyhloubení dvou šachet. Archeologicky zkoumány a dokumentovány byly tyto výkopy a šachty, které odhalily archeologické situace. Výkop sledující obvod kostela byl při zkoumání a dokumentování rozdělen pro přehlednost na jednotlivé úseky. Výkop dosahoval hloubky 70 cm a šířky 50 cm. Úsek AB byl veden od severovýchodního okraje apsidy, kde byly nalezeny drobné zlomky kostí. Úsek LM se táhl v úzké části mezi kostelem a sousední stavbou. Zde byly archeologické situace značně narušeny pokládkou sítí. Právě na tomto místě bylo ovšem koncentrováno značné množství lidských kosterních pozůstatků uložených v sekundární poloze (obr. 26). Největší koncentrace kostí byla zaznamenána v úseku JK, který se táhl podél vstupní předsíně. Kosti zde byly opět uloženy

druhotně. Vsakovací šachty byly hloubeny za přímé spolupráce archeologa. Šachta A obsahovala jenom malé fragmenty kostí. V šachtě B došlo k nálezu lidské lebky. Při jejím vyzvedávání bylo zjištěno, že se na rozdíl od ostatních kosterních pozůstatků nenacházela ve druhotné poloze, ale byla součástí intaktního pohřbu. Vzhledem k tomu, že na lebce byla archeologem rozpoznána zubní protéza (obr. 27), bylo nález nutné oznámit Policii ČR a konzultovat další postup. Po poradě s místními pracovníky zubních laboratoří Policie ČR dospěla k závěru, že byla nalezena lebka starší ženy se zubní protézou německé produkce ze třicátých let 20. století. Policie ČR se dále tímto nálezem nezabývala, protože soudní lékař potvrdil stáří lebky více než 50 let, a nebylo tedy nutné další policejní šetření. Pohřeb odhalený archeologickým výzkumem byl interpretován jako pietní uložení jedné z obětí odsunu německého obyvatelstva po druhé světové válce. Lebka byla po vyzvednutí uložena do hromadného hrobu na lanškrounském hřbitově s dalšími nalezenými ostatky (Beková – Dragoun 2016).

Nelze spolehlivě dokázat, zda nalezený hrob skutečně souvisí s poválečnými událostmi ve městě či nikoliv. Konec druhé světové války však prokazatelně v Lanškrouně probíhal dramaticky. Několik osob zemřelo násilnou smrtí během tzv. lidového soudu ve dnech 17. a 18. května 1945. Počet mučených a zavražděných lidí je dnes je obtížné zjistit, stejně jako jejich totožnost, a to z důvodu fragmentárnosti dochování dobových písemných pramenů či jejich tendenčnosti (Staněk 1996, 83-84; Trojan 2001, 259; Macková 2002, 251; Glotz 2006, 163-165). S jistotou lze tvrdit, že lanškrounský lidový soud si vyžádal minimálně 27 obětí (Trojan 2001, 259). Úmrtí osoby mohlo také souviset s tzv. divokým odsunem německého obyvatelstva, který probíhal po druhé světové válce. Je skutečně velice pravděpodobné, že archeologickým výzkumem objevený hrob ženy v blízkosti kostela sv. Máří Magdalény může mít jistou spojitost s poválečnými událostmi ve městě Lanškrouně.

8. 3 Archeologické výzkumy realizované pod vedením Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě

V posledních letech provádí archeologické výzkumy v Lanškrouně PhDr. David Vích z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě. Dokumentace pořízená během těchto výzkumů je součástí obrazové přílohy diplomové práce.

8. 3. 1 Nádražní ulice, rekonstrukce plynovodu

Rekonstrukce plynovodního potrubí si 27. července 2012 vyžádala archeologický výzkum. Výkop procházel vrstvami navážky. Pod současným povrchem tvořeným dlažebními kostkami byla odkryta starší valounová dlažba, na dně byla rozpoznána písčito-jílovitá vrstva s příměsí kamenů a fragmentů dřev. V ní se nacházel také střep vrcholně středověké keramiky. Vrstva byla vzhledem k značnému množství dochovaného dřeva interpretována jako pozůstatek úpravy podmáčeného terénu, zřejmě haťováním. Bližší datování nebylo možné, značná fragmentárnost dochovaných dřev neumožňovala ani odebrání vzorků pro dendrochronologické datování (Vích 2013, 186).

8. 3. 2 Areál zámku

V červnu roku 2012 probíhal v areálu zámku (tedy v bývalém klášterním obvodu) archeologický výzkum v souvislosti s odvodněním budovy zámku na východní straně. Zde vedl výkop za tímto účelem o hloubce 50 cm a stejné šířce. Výkop protínal převážně vrstvy navážky z druhé poloviny 20. století, o čemž svědčily přítomné movité nálezy. V úseku B byly objeveny relikty historického zdiva, a to těsně pod současným povrchem. Situace byla zaměřena a dokumentována dne 25. června 2012. Zeď 1 byla tvořena kvádříkovým zdivem, zeď 2 lomovým zdivem a zeď 3 lomovým kamenem. Objevené zdivo je jistě dokladem stavebního vývoje v rámci této části města. Odkrytou situaci však není možné detailněji interpretovat a datovat vzhledem k její neúplnosti než pouze rámcově do období vrcholného středověku a raného novověku (Vích 2013, 187-188).

8. 3. 3 Ulice Petra Bezruče, výkop pro vodovod

Výkop pro vodovod na ulici Petra Bezruče si v srpnu roku 2012 vyžádal archeologický dozor. Výkopové práce probíhaly u domu čp. 408, tedy v místě, kde se

stýkají ulice T. G. Masaryka a Petra Bezruče, kde byl ve výkopu hlubokém 1 m a širokém 40 cm zachycen objekt s černou jílovitou výplní nasedající na okrové jílovité podloží. Objekt může představovat doklad sídliště, pravděpodobně pravěkého. Absence movitých nálezů však neumožnila jednoznačnou interpretaci (Vích 2013, 189-190). Na tomto místě se nabízí srovnání se zjištěným objektem rovněž předpokládaného pravěkého stáří v roce 2004 v rámci stavby supermarketu Lidl (viz kapitola 8. 2. 5).

8. 3. 4 Náměstí Aloise Jiráska, přeložka plynu u základní školy

Archeologický výzkum u základní školy na Náměstí Aloise Jiráska v červenci roku 2013 probíhal v souvislosti s přeložkou plynu. Budova školy stojí v areálu bývalého augustiniánského kláštera (Musil 1995, 50). Stavební dělníci začali v červenci roku 2013 hloubit výkopy již za dozoru archeologa. Později položené sondy již vybíral sám archeolog, který celou situaci také zdokumentoval a geodeticky zaměřil dne 18. července 2013. Položeny byly dvě sondy – jedna v areálu základní školy (sonda 1/2013) a druhá na Náměstí Aloise Jiráska (sonda 2/2013). Sonda 1/2013 o rozměrech 1,2 x 1,2 m zasahovala do hloubky 1,1 m pod současný povrch. Zaznamenán byl narušený terén, v severovýchodní části byly rozpoznány vrstvy nesoucí doklad požáru, ve kterých se nacházely tři keramické střepy. Sonda 2/2013 o totožných rozměrech respektovala trasu inženýrských sítí ve zcela narušeném terénu, na dně byla zjištěna v hloubce 1,2 m šedá jílovitá kulturní vrstva, která však neobsahovala žádné movité nálezy. V obou sondách byly vrcholně středověké vrstvy výrazně narušeny, což znemožňovalo jejich přesnější interpretaci. Vyzvednuty byly pouhé čtyři keramické střepy, z nichž nejstarší okraj je datován do 14. století (Vích 2014; Bek – Vích 2014, 239).

8. 3. 5 Parcela č. 478, stavba bytového domu

V rámci výstavby bytového domu na parcele č. 478 byl v létě roku 2013 realizován archeologický výzkum. Lokalita se nachází mimo historické jádro města, ne však příliš daleko od něj. Jednalo se o částečně vybetonovanou plochu, kde v minulosti stála zástavba a která nenaznačovala zjištění archeologických situací. Výzkum sledoval výkop v části plochy nezasažené betonem, ve kterém se narazilo na historické souvrství. Jednotlivé vrstvy byly popsány a dokumentovány dne 24. července 2013 (obr. 28). Stavební vrstvu tvořily navážky a planýrky vzniklé během demolice staveb, pod nimi bylo zjištěno zdivo z lomového opukového kamene, dále světlá navážka obsahující zlomky glazované

keramiky a cihel, žlutá písčito-hlinitá vrstva, písčitá vrstva žlutooranžová, šedá jílovitá vrstva s obsahem vrcholně středověké keramiky a dřevěným prknem, zdivo z lomového opukového kamene s částečně zachovalou vrcholně středověkou keramickou nádobou (obr. 29). Na dně výkopu se dosáhlo hlinitého podloží. Archeologicky tak byly zachyceny doklady úpravy povrchu v novověku, ale také relikty stavební činnosti ve vrcholném středověku, dle nalezené keramiky z období 15. století. Blíže bohužel nelze poměrně narušenou archeologickou situaci interpretovat (Vích 2014a; Bek – Vích 2014, 233-235).

8. 3. 6 Areál zámku, odvodnění konírny

Další archeologický výzkum v areálu zámku a bývalého klášterního obvodu vyvolal v září roku 2013 záměr odvodnění konírny, která je situována přímo na někdejších hradbách města. Za účelem odvodnění stavby byl podél její zdi vyhlouben výkop o hloubce 50 cm a šířce 30 cm. Již po odstranění současné dlažby bylo patrné narušení terénu dřívějšími výkopovými pracemi. Pouze v závěru výkopu v severovýchodní části se narazilo na cihlovou dlažbu, která indikovala dochované archeologické situace. Dlažba byla dne 9. září 2013 dokumentována a zaměřena, skládala se ze tří vrstev a ležela na šedookrové písčito-jílovité vrstvě. V jedné části byla tato dlažba porušena zdivem sestaveným z lomového opukového kamene a písku. Východním směrem od této situace byla obnažena další cihlová dlažba, tentokrát o jedné vrstvě cihel, které byly nepravidelného tvaru a prokládány obdélnými dlaždicemi. Pod touto vrstvou se nalézala dlažba valounová, ta ležela na písčité vrstvě (obr. 30). Všechny zachycené dlažby vykazovaly v jihovýchodním směru stopy po narušení pozdějšími výkopy. Celkově archeologický výzkum odkryl relikty komunikací z různých historických období. Cihlové dlažby je možné datovat dle nalezeného dna sklenice do 19. až počátku 20. století. Valounová dlažba je nepochybně starší, není možné ji však blíže datovat. Objevené zdivo je jistě dokladem zástavby. Protože obsahuje kromě lomového kamene také cihly, byla interpretována jako novověká. K budově konírny se připojovala na stavební spáru. Omezený rozsah archeologického výzkumu neumožňuje přesnější interpretaci. Získaný movitý materiál (především keramika a dno sklenice) byl datován převážně do období novověku, pouze dva keramické fragmenty byly vrcholně středověkého stáří (Vích 2014b; Bek – Vích 2014, 235-238).

8. 3. 7 Náměstí Jana Marka Marků, úprava dvorku základní školy

Archeologický výzkum na Náměstí Jana Marka Marků byl v září roku 2013 vyvolán snižováním terénu v areálu základní školy (vrstva převýšení činila 70 cm) spojeným s destrukcí fekální jímky z 2. poloviny 20. století. Během výzkumu ve dnech 25. až 27. září 2013 byla nejprve odstraněna svrchní část jímky, poté se přistoupilo k odtěžení recentní navážky u jihozápadní a severovýchodní strany jímky. Právě zde se narazilo na archeologickou situaci, která byla následně rozdělena na dvě části a ty byly vybírány zvlášť. Byla položena sonda, která přinesla zajímavé výsledky zejména ve své jihozápadní části, kde byly odkryty pozůstatky zdiva z lomového kamene (struktura 002). Ty značně narušovalo recentní meliorační potrubí a obklopovalo subrecentní souvrství navážek. V těsné blízkosti zdi procházel výkop pro meliorační potrubí s vrstvou obsahující fragmenty keramiky, cihel a kamennými valouny, která byla datována do 2. poloviny 15. století (vrstva 102). Z ní byla získána běžná kuchyňská keramika i fragmenty kamnových kachlů. Do vrstvy 102 zasahovala barokní vrstva 101. V severozápadní části sondy se nacházel vkop pro kanál (struktura 001, výplň 106), jenž narušoval další barokní vrstvy 104 a 105. V jihozápadní části sondy se pod vrstvou 102 nacházela slabá vrstvička šedá až okrová, která již zasahovala mimo oblast prováděného záchranného výzkumu. Byla určena jako vrstva vrcholně středověká, neobsahovala však žádné movité nálezy. Během výzkumu byla zjištěna skutečnost, že vyvýšenina nad jímkou vznikla původně ve svahu, který byl následně vyrovnán vrstvami navážky. Odkryté relikty zdiva nespadají do období vrcholného středověku či raného novověku, zároveň jeho umístění nekoresponduje se soudobou zástavbou a je narušeno výkopem pro potrubí, což odporuje datování situace do nedávné minulosti. Pozůstatky zdiva byly proto rámcově datovány do 19. století až 1. poloviny 20. století. Zjištěné pozdně gotické a barokní vrstvy obsahovaly keramiku a jedná se zřejmě o planýrky, které není možné dále interpretovat (Vích 2014c; Bek –Vích 2014, 239-244; obr. 31).

Z výzkumu byla získána středověká a barokní keramika, zlomky kostí a cihel. Nálezy jsou uloženy v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě (Vích 2014c; Bek –Vích 2014, 239-244; obr. 32).

Areál dnešní základní školy na Náměstí Jana Marka Marků se nachází na místě někdejšího měšťanského pivovaru, který zanikl v roce 1891 především z důvodu neschopnosti konkurence knížecímu pivovaru ve městě (založen roku 1629). Budova měšťanského pivovaru i se zařízením byla prodána pivovaru knížecímu, později připadla

městu, které zde zřídilo školu (Sekotová 2002, 101-102). Není vyloučeno, že archeologickým výzkumem v září roku 2013 byly objeveny pozůstatky budovy měšťanského pivovaru, spolehlivě to však tvrdit nelze.

8. 3. 8 Ulice T. G. Masaryka, výkop pro plynovod

Pokládka plynovodního potrubí v ulici T. G. Masaryka na jaře roku 2014 si vyžádala archeologický výzkum. Jeho rozsah byl však značně omezen. Záměr pokládky plynovodu byl archeologům oznámen v pátek, ti na lokalitu dorazili v pondělí a zjistili, že výkopové práce probíhaly na ploše již přes víkend. Část výkopu již tedy byla vyhloubena, potrubí bylo položeno a překryto zeminou. Tak bylo znemožněno zachycení případných archeologických situací v celém rozsahu. Výzkum dále znesnadňovalo nepříznivé počasí (déšť a krupobití). Přesto byly rozpoznány některé kulturní vrstvy, z nichž nejstarší byla přítomnou keramikou datována do konce 15. století a počátku 16. století, další byly barokního stáří. Také bylo shledáno značné podmáčení terénu, doklady typického haťování se však objevit nepodařilo (Vích 2014d; Bek – Vích 2016, 196-198). Nejbližší archeologické doklady haťování byly zjištěny v nedaleké Nádražní ulici (kapitola 8. 3. 1).

Nalezena byla vrcholně středověká i raně novověká keramika (nejmladší z 18. století) a zlomek ze spodní části skleněné číše. Nálezy jsou uloženy v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě (Vích 2014d; Bek – Vích 2016, 196-198).

8. 3. 9 Areál zámku, revitalizace zahrady

Revitalizace zámecké zahrady a rekonstrukce inženýrských sítí probíhala na jaře roku 2014 v součinnosti s archeologickým výzkumem. Výkopové práce probíhaly mimo historické jádro města (zámecké zahrady) i v něm (výkop na nádvoří v rámci rekonstrukce inženýrských sítí). Právě na zámeckém nádvoří se narazilo na archeologické situace, na historické vrstvy, které však vykazovaly narušení pozdější činností. Vrstvy byly zaměřeny a zdokumentovány, vyzvednuty z nich byly zlomky keramiky, cihel, lidských kostí a uhlíky. Dále byly zjištěny dvě kumulace lidských kostí, které se evidentně nacházely v sekundární poloze. První kumulace byla situována na samotném dně výkopu v hloubce 84 cm od současného povrchu a obsahovala nejméně tři lidské lebky a další zlomky kostí. Ve stejném kontextu byla objevena také středověká keramika. Druhá kumulace byla zachycena na dně výkopu v hloubce 1 m pod současnou úrovní terénu a zahrnovala drobné fragmenty lidských kostí, keramika nebyla zjištěna. Výkop pro inženýrské sítě na nádvoří

zámku tedy zachytil blíže neinterpretované středověké a novověké vrstvy značně narušené pozdější činností. Kumulace lidských kostí jsou nepochybně dokladem pohřbívání, tedy existence hřbitova, které však bylo rovněž narušené novodobými zásahy (Vích 2014e; Bek – Vích 2016, 198-200). K dokladům pohřbívání a existenci hřbitova v areálu dnešního zámku přinesl podrobnější informace archeologický výzkum realizovaný v roce 1940 Úřadem pro pravěk (Amt für Vorgeschichte), který je předmětem kapitoly 8. 1. 2 této diplomové práce.

8. 3. 10 Ulice Na Valech, úprava zázemí restaurace

Koncem července roku 2014 proběhl archeologický výzkum na neohlášené stavbě technického zázemí restaurace při okraji historického jádra města v ulici Na Valech. Neohlášené stavební práce na parcele č. 28/1 byly zjištěny zaměstnankyní Městského úřadu v Lanškrouně a také zaměstnanci Regionálního muzea v Litomyšli. Při příchodu archeologa bylo shledáno výrazné narušení a v některých částech výkopů dokonce úplné zničení archeologických situací. Komplikované jednání s nájemcem nemovitosti značně zbrzdilo uzavření dohody o provedení záchranného archeologického výzkumu, který byl následně omezen prakticky jen na dokumentaci narušených archeologických situací. Ještě před příchodem archeologa na plochu byla odtěžena vrstva, místy sahající do hloubky až 60 cm (severozápadní část) za účelem zarovnání terénu. Takto vzniklá situace byla archeologicky značně nepřehledná. Následovalo tedy odtěžení deponie skryté zeminy a začištění plochy, poté došlo k odkopání svahu při okraji plochy, kdy vznikly řezy P1 a P3, které byly zaměřeny a dokumentovány. Po začištění plochy se místy rýsovaly archeologické situace – sondy 1 až 5. Sondy 3 a 4 nepřinesly žádné výsledky (Vích 2014f; Bek – Vích 2016, 189-195; obr. 33).

Lokalita je situována v blízkosti původních městských hradeb, jejichž relikty výzkum odhalil (struktura 900 – zdivo z lomového kamene se žlutohnědou písčitou maltou). Zjištěný základ hradby je nejvýznamnější zachycenou archeologickou situací na zkoumané ploše, která navíc nebyla před příchodem archeologa narušena. Dále byl zjištěn objekt 511 interpretovaný jako oválná jáma vrcholně středověkého stáří, která obsahovala zlomky keramiky datované do 2. poloviny 14. století. Jednalo se o nejstarší objekt zachycený na lokalitě, který však z důvodu narušení nemohl být blíže interpretován. Značné množství nalezené strusky indikuje doklad řemeslné činnosti na lokalitě. V sondě 1 byla rozpoznána vrstva 102, která obsahovala nápadné množství keramického materiálu.

Tuto situaci lze s opatrností interpretovat jako doklad hrnčířské činnosti (Vích 2014f; Bek – Vích 2016, 189-195).

8. 3. 11 Ulice Hradební, stavba rodinného domu

Stavba rodinného domu v ulici Hradební v dubnu roku 2015 vyvolala archeologický výzkum. Zkoumaná plocha se nachází při okraji historického jádra města Lanškrouna, zdejší terén prošel během dějinného vývoje značnou proměnou antropogenními zásahy, patrné byly především pozůstatky demolice budovy ve 20. století. Sledovány byly základové pasy, které dosahovaly šířky 0,6 m a hloubky od 0,3 m do 1,5 m. Archeologické situace se rýsovaly pouze v zadní části plochy, zbývající část byla především zavezena stavební sutí z demolice starší budovy. Zjištěna byla zejména výrazná požárová vrstva (vrstva 102). Z důvodu absence movitých nálezů, narušení situace pozdějšími zásahy a omezenému rozsahu archeologického výzkumu není možné odkrytou situaci blíže interpretovat (Vích 2015; Bek – Vích 2016a, 98-102).

8. 3. 12 Areál zámku, výkop pro optický kabel

Výkop pro optický kabel v areálu lanškrounského zámku v srpnu roku 2016 byl doprovázen archeologickým výzkumem, který sledoval řezy ve vyhloubeném výkopu o šířce a hloubce 40 cm. Zachycen byl většinou narušený terén a navážky, v části výkopu se však narazilo na korunu zdiva z období vrcholného středověku či raného novověku. Vzhledem k omezenému rozsahu archeologické akce a absenci movitých nálezů nelze situaci detailněji interpretovat (Bek-Vích 2017; Bek – Vích 2018, 96).

8. 3. 13 Náměstí Jana Marka Marků, výkop pro přístřešek k vánočnímu stromu

V souvislosti s vybudováním zahloubeného přístřešku pro vánoční stromek v listopadu roku 2016 a Náměstí Jana Marka Marků v historickém jádru Lanškrouna probíhal archeologický výzkum. Výkop měl nepravidelný tvar o hloubce 130 cm a nejdelší šířce 160 cm (strana označena jako A-B). Odebrání výplně proběhlo mechanicky za použití techniky, následovalo začištění, vzorkování vrstev a dokumentování řezu. Pod dlažbou složenou ze žulových kostek se nacházely dvě vrstvy bez nálezů (okrová hlinito-jílovitá a pískovitá), pod nimi obsahovala šedá hlinitojílovitá vrstva zlomky uhlíků a keramiky, na podloží nasedala vrstva šedožlutá jílovitá s kameny a uhlíky. Získaná keramika byla

datována do 16. století, situace byla vyhodnocena jako doklad zarovnání plochy náměstí navážkami v raném novověku (Bek – Vích 2017a).

8. 4 Zhodnocení archeologických výzkumů realizovaných ve městě Lanškrouně

Předmětem této kapitoly je zhodnocení archeologických výzkumů realizovaných ve městě Lanškrouně. Výše se autorka této diplomové práce pokusila shrnout průběh a výsledky archeologických výzkumů, revidovat je a doplnit o nově zjištěné skutečnosti. V některých případech se to podařilo, v některých případech to bohužel především kvůli omezeným rozsahům archeologických výzkumů nebylo možné.

Jednotlivé lokality byly přehledně zaznamenány do tabulky (tabulka A) a zaneseny do mapy (mapa 1), kdy čísla lokalit v tabulce odpovídají číslům na mapě. Tabulka obsahuje 32 řádků, tedy 32 archeologických výzkumů. Každá položka pak zahrnuje pět důležitých údajů, a to uvedení lokality, odkryté situace, movitých nálezů a místa jejich uložení, a datace odkryté situace a získaných nálezů. Archeologické výzkumy byly realizovány především v historickém jádru města nebo v jeho těsné blízkosti, čemuž odpovídal i charakter odkrytých situací. Archeologicky byly zkoumány různé areály aktivit – zjištěny byly doklady bydlení, pohřbívání, komunikací, hospodářských objektů, nakládání s odpadem nebo výrobní činnosti. V pěti případech byly odkryty požárové vrstvy. Z celkem šesti výzkumů nebyly získány žádné movité nálezy.

V areálu lanškrounského zámku a bývalého augustiniánského kláštera bylo realizováno celkem šest archeologických výzkumů, z nichž nejobsáhlejší proběhl v srpnu roku 1940 pod vedením Dr. Hermanna Schrollera s pomocí Anny-Marie Hoβnerové z Úřadu pro pravěk (Amt für Vorgeschichte). Tento výzkum je nejpodrobnější svým rozsahem i způsobem dokumentace a vyhodnocení. Byl prováděn velmi pečlivě a v dobovém měřítku moderně za použití interdisciplinárního přístupu. Výsledky byly publikovány v periodiku *Sudeta, Neue Folge.* Odkryty byly relikty původního kláštera a středověké zástavby, zejména však hřbitov starší než augustiniánský klášter. Získané kosterní pozůstatky byly podrobně analyzovány, bohužel však s přihlédnutím k dobové rasové teorii. Tento výzkum se podařil autorce diplomové práce doplnit o některé nové poznatky (viz kapitola 8. 1. 2).

V areálu lanškrounského zámku dále prováděla archeologické výzkumy PhDr. Martina Beková z Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou. V roce 1998 bylo zachyceno sklepení a doklady požáru zřejmě z roku 1645. PhDr. Davidem Víchem z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě byly na stejné lokalitě v roce 2012 a 2013 zjištěny relikty středověké či novověké stavby, z důvodu omezeného rozsahu výzkumu však neumožňují další interpretaci. V roce 2013 zde byla také stejným archeologem odkryta blíže nedatovatelná valounová dlažba, tedy doklad dřívější komunikace. V rámci rekonstrukce inženýrských sítí v roce 2014 byla opět archeologicky potvrzena existence hřbitova na lokalitě, tentokrát však byly zaznamenány kumulace lidských kostí s patrnými druhotnými zásahy, tedy značně narušená situace. Výzkum v areálu zámku v roce 2016 přinesl pouze drobné a blíže neinterpretovatelné relikty zdiva.

Další doklady pohřbívání se podařilo objevit v roce 2007 při stavbě domu v Lorencově aleji. Tato lokalita se nachází mimo historické jádro města, ovšem v těsné blízkosti původního augustiniánského konventu a na místě pozdějšího špitálu a hřbitova, který zanikl v roce 1904. Zde bylo archeologicky zachyceno uložiště lidských kosterních pozůstatků ze zaniklého hřbitova ve dvou rozbořených stavbách. Na tuto lokalitu těsně navazuje kostel sv. Máří Magdalény, při jehož odvodnění v roce 2010 archeologický výzkum narazil na další doklady pohřbívání, a to rovněž druhotné uložení lidských kostí ze zrušeného hřbitova. Nalezen byl však také hrob novověký, který byl interpretován jako hrob oběti bouřlivých poválečných událostí ve městě. Na lebce byla totiž zjištěna zubní protéza německé práce ze 30. let 20. století (viz kapitola 8. 2. 18).

Zjištěny byly také pozůstatky středověkých a novověkých staveb. Nejvíce objektů tohoto charakteru přineslo pochopitelně v samotném centru města Náměstí Jana Marka Marků a přilehlé ulice. Roku 1996 propadnutí bagru v ulici 28. října odhalilo sklepení domu, v rámci téhož výzkumu byly na náměstí odkryty pozůstatky částečně zahloubeného středověkého domu dřevěné konstrukce s kamennou podezdívkou, jehož zánik je dle odkryté archeologické situace spojen s požárem někdy v první polovině 15. století, zřejmě v souvislosti s husitskými válkami. Na náměstí byl také na jihovýchodním nároží prováděn archeologický výzkum přímo v domě čp. 16, který odkryl původní renesanční prvky této stavby a doklady jeho stavebních úprav (např. stopy renesanční podlahy nebo barokní topeniště). Další relikty stavby, tentokrát srubové konstrukce, byly zaznamenány na Strážní ulici v roce 2004. Jednalo se zřejmě o obytnou budovu. Podlaha chléva byla archeologicky zachycena při stavbě administrativní budovy firmy Spektrum.cz téhož roku

v ulici Na Terase, v areálu za hradbami města, kde se v minulosti nacházel lichtenštejnský pivovar. Tato podlaha byla tvořena dřevěným roštem, který kryla podestýlka z listí. Situace je datována do konce 17. století. Blíže neinterpretovatelné relikty středověkého a novověkého zdiva (z důvodu omezeného rozsahu výzkumu) byly zachyceny v areálu zámku i na Náměstí Jana Marka Marků.

Archeologické výzkumy odhalily také pozůstatky středověkých a novověkých komunikací a úprav terénu. Na fragmenty úpravy podmáčeného povrchu formou dřevěného haťování se v roce 1998 narazilo na Třešňovecké ulici, v roce 2006 na Pivovarském náměstí a roku 2012 v Nádražní ulici. Všechny uvedené lokality se nachází mimo historické jádro původního středověkého města, ovšem v jeho blízkosti. Obecně lze terén v Lanškrouně hodnotit jako podmáčený, a proto je možné úpravu povrchu haťováním v minulosti předpokládat i na dalších místech, než odkryl archeologický výzkum. Kromě dřevěného haťování byly v Lanškrouně odkryty doklady novověké valounové dlažby, a to na rohu ulic Kozinova a Strážní v roce 2008 nebo v areálu zámku v roce 2013.

Doklad středověkého opevnění města přinesl pouze jediný archeologický výzkum, který byl realizován v roce 2014 na neohlášené výstavbě technického zázemí restaurace v ulici Na Valech při samotném okraji historického jádra Lanškrouna. Existenci hradby na tomto místě tedy bylo možné předpokládat. Objevený základ hradby tvořil lomový kámen se žlutohnědou písčitou maltou. Na stejné lokalitě kumulace keramiky v jedné oválné jámě vrcholně středověkého stáří naznačovala doklad řemeslné činnosti, stejně jako nález železné strusky. Vzhledem ke značnému narušení archeologických situací na dané lokalitě stavebníkem před příchodem archeologa ji není možné blíže interpretovat (viz kapitola 8. 3. 10).

Ve dvou případech se nalezly relikty dřevěného vodovodu, a to v roce 2004 na Sokolské ulici a roku 2007 na ulici J. K. Tyla. Vodovod se dochoval zřejmě z období 19. století.

Na dvou lokalitách (prodejna Lidl a ulice Petra Bezruče) byly nalezeny objekty s opatrností interpretované jako pravěké. Absence movitých nálezů však znemožňovala přesnější interpretaci a dataci (viz kapitoly 8. 2. 5 a 8. 3. 3).

9 Zpracování a vyhodnocení archeologického materiálu deponovaného v Městském muzeu Lanškroun

Obsahem této části práce je analýza archeologického keramického materiálu deponovaného v Městském muzeu Lanškroun. Jedná se především o nálezy pocházející z archeologických výzkumů realizovaných ve městě Lanškrouně pod vedením PhDr. Martiny Bekové z Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou. Vyhodnocen byl také soubor zlomků kamnových kachlů z výzkumu PhDr. Martiny Bekové (lokalita Strážní ulice) a z tzv. „starých sbírek" lanškrounského muzea. Tyto archeologické nálezy jsou nestratifikované a nepodařilo se k nim dohledat bližší nálezové okolnosti, což značně snižuje jejich výpovědní hodnotu. Jisté je pouze to, že některé fragmenty kamnových kachlů byly nalezeny v bezprostřední blízkosti lanškrounského zámku.

V Městském muzeu Lanškroun jsou součástí sbírek také archeologické nálezy pravěkého stáří (např. eneolitický sekeromlat nebo zlomek ploché eneolitické sekery), ovšem rovněž bez uvedení lokality a nálezových okolností. Těmito pravěkými artefakty se již zabýval Mgr. Bohumír Dragoun (Dragoun 2002, 56), PhDr. David Vích (Vích 2010, 2-4; Vích 2010a, 60) a doc. Radomír Tichý (Tichý 1997, 5-11).

Archeologický materiál deponovaný v lanškrounském muzeu byl autorkou této diplomové práce roztříděn, očištěn a přiřazen k lokalitám. Jednotlivé keramické fragmenty se v některých případech podařilo slepit, zkompletovat a zrekonstruovat celé tvary nádob. Čištění bylo prováděno v destilované vodě za pomocí kartáčků s měkkými vlákny. V některých případech bylo nutné odstranit předchozí nevhodné restaurátorské zásahy, tedy především sádrové doplňky, protože byly např. nalezeny střepy, které patřily na místo těchto sádrových doplňků. K odstranění starých sádrových doplňků postačilo ponoření do zahřáté destilované vody a následné mechanické čištění za pomocí kartáčku a skalpelu. Po odstranění nečistot a sádry následovala fixace, tedy lepení za použití disperzního lepidla. Dalším krokem bylo doplnění nádob sádrou a zabroušení sádrových doplňků. Nejprve bylo nezbytné doplnění dna nádoby a vnitřní zabroušení sádrového doplňku, protože po doplnění výdutě a okraje by toto zabroušení již nebylo možné. Sádra byla nanášena na dentální vosk, který byl použit k přenesení tvaru. Na broušení sádry byl použit hrubý i jemný brusný papír.

Rekonstrukce nádob, které se nepodařilo celé slepit, byla provedena alespoň kresebně. Kresebné rekonstrukce jsou součástí obrazové přílohy této diplomové práce.

Zpracovaný archeologický materiál byl také vhodněji zabalen do sáčků označených lokalitou a nálezovými okolnostmi či dalšími informacemi.

Archeologický materiál je tvořen převážně keramickými zlomky, obsahuje také nemnoho osteologického materiálu, skla nebo kovů. Vytvořena byla databáze v programu Microsoft Access, která obsahuje morfologické a technologické znaky potřebné pro analýzu. Databáze se nachází na přiloženém CD. Kresebná dokumentace provedená autorkou diplomové práce je součástí obrazové přílohy.

9. 1 Kamnářská keramika

Kamnové kachle bezpochyby patří k významným a specifickým prvkům hmotné kultury z období středověku a raného novověku. Dávají nám mimo jiné možnost nahlédnout do duchovního života lidí v dané době, jejich způsobu myšlení i řemeslné zručnosti.

9. 1. 1 Nástin vývoje kamen, výrobních postupů, tvarů a typologie kamnových kachlů

Před samotnou analýzou kamnových kachlů je vhodné nastínit vývoj kamen, popsat výrobní postupy kamnových kachlů, vysvětlit základní pojmy týkající se tvarů a typologie. Základní terminologii zavedl Zdeněk Smetánka (Smetánka 1969), od kterého ji převzali a dále s ní pracovali např. Zdeněk Hazlbauer (Hazlbauer 1998), Vladimír Brych (Brych 2004) nebo Čeněk Pavlík (Pavlík – Vitanovský 2004, Pavlík 2017). Z těchto základních prací bylo čerpáno.

Kachlová kamna patří k nejvýznamnějším vynálezům středověku. *„Konstrukčně jde o otopné zařízení s uzavřeným ohněm, obsluhované z vedlejší místnosti (komory, chodby), odkud je rovněž odváděn komínem kouř ze spalování pevného paliva, ve sledovaném období výlučně dřeva. Z technického hlediska přinesla kamna další výhody – schopnost akumulace tepla, a tím i vyšší a déletrvající výhřevnost, bezpečnější a efektivnější provoz s nižší spotřebou paliva než u otevřeného ohně. Důsledky přechodu na tzv. nepřímé vytápění byly dalekosáhlé. Zásadní změnu v kultuře bydlení znamenalo nahrazení tradiční dýmné jizby s otevřeným ohništěm či pecí, kde zplodiny stoupají místností k větracímu okénku či otevřenému krovu, světnicí, jejíž samotná etymologie vyjadřuje skutečnost, že jde o světlý, odvětraný a čistý prostor.“* (Brych 2004, 4). První kamna se objevila v zemích západní Evropy, a to již v období 9. a 10. století (Hazlbauer 1998, 27-28; Pavlík – Vitanovský 2004, 9). Písemnými prameny jsou kachlová kamna

doložena od 12. století ze zemí Švýcarska a jižního Německa. Na našem území se dle archeologických nálezů stavěla kamna z nádobkových kachlů v polovině 13. století. Kamna složená z reliéfních kachlů jsou u nás poprvé doložena před polovinou 14. století (Hazlbauer 1998, 28; Brych 2004, 4-5; Pavlík – Vitanovský 2004, 9; Pavlík 2017, 9). Jako „zlatý věk" gotických reliéfních kamnových kachlů je na našem území uváděno 15. století, kdy se vytvářelo velké množství námětů (Brych 2004, 5).

Do dnešní doby se nedochovala žádná stojící kamna z období středověku či raného novověku. Jako nejstarší dochovaná stojící kamna jsou uváděna ta z arcibiskupského hradu v Salzburku, která jsou absolutně datována do roku 1501. Tato kamna však nejsou úplně zachována ve své původní podobě, ale jsou na nich patrné určité konstrukční změny. Absence zachovaných historických kachlových kamen nás tedy nutí hledat jiné informační zdroje. Významným zdrojem poznání, díky kterému můžeme získat určitou představu o podobě kamen v minulosti, jsou ikonografické prameny. Důležité poznatky v tomto směru přináší také archeologické výzkumy, které nám podávají zprávy o podobě či umístění kachlových kamen v objektech, o technologiích výroby atd. Podstatný je např. objev několika gotických kamen in situ v areálu tzv. Manského domu na hradě Křivoklátě, které jsou datovány do období let 1400 až 1422, kdy objekt vyhořel (Hazlbauer 1998, 25; Brych 2004, 5; Pavlík – Vitanovský 2004, 9-10). Z období renesance se (v nepůvodní podobě) dodnes zachovala kamna např. ze zámeckých interiérů ve Vrchlabí, Jindřichova Hradce nebo Velkých Losin (Brych 200, 5; Pavlík – Vitanovský 2004, 11). Novodobé rekonstrukce gotických a renesančních kachlových kamen je dnes možné nalézt v celé řadě historických objektů či v muzeích (např. zámek Bechyně, Moravské zemské muzeum v Brně, Vlastivědné muzeum v Mohelnici). Zvláštní případ představují romantické repliky historických kamen v interiéru hradu Bouzova. Ty jsou sestaveny z kamnových kachlů, jejichž předlohou byly reliéfy gotických a renesančních kachlů nalezených během stavebních prací v areálu hradu na konci 19. a na počátku 20. století (Hazlbauer 1996, 11; Pavlík 2017, 14-15; Menoušková – Měřínský 2008, 7-8; Thun – Žáková v tisku).

Kachlová kamna byla zpravidla tvořena třemi základními částmi – kamnovým podstavcem, soklem a nástavcem (viz schéma Smetánka 1969, 230). Základem, tedy spodní částí kamen, je kamnový podstavec. Jedná se o kamennou či cihlovou nosnou konstrukci, buď ve formě plného tělesa, nebo zaklenutého tvaru. Postupem času se kamnový podstavec modifikovat do podoby kovové konstrukce s keramickými prvky stylizovaných zvířecích částí těl nebo architektonických součástí. Střední část tělesa kamen

bývá nazýván kamnovým soklem, který měl tvar krychle nebo kvádru, nejčastěji s pravoúhlými rohy. Uvnitř kamnového soklu se ukrývalo topeniště, do kterého bylo přikládáno dřevo zvláštním kanálem, který ústil do vedlejší místnosti, což je doloženo z období renesance, z předcházejícího gotického období je zmíněný systém přepokládán. Horní část kachlových kamen je označována jako kamnový nástavec, u kterého jsou doloženy variabilnější tvarové varianty. Tento díl kamen sloužil k odvádění spalin prostřednictvím keramického kouřovodu do komína. Kamnový nástavec býval ukončován mazanicovou konstrukcí nebo věžovitým nástavcem. Celková konstrukce kachlových kamen byla většinou samonosná, tedy tvořena kamnovými kachli bez dalších dílů uvnitř kamen, o čemž svědčí vnitřní očazení kachlů (Hazlbauer 1998, 26; Pavlík – Vitanovský 2004, 10-11; Pavlík 2017, 9-10).

Autorem základní typologie kamnových kachlů je Zdeněk Smetánka (Smetánka 1969), od kterého ji převzali další badatelé (např. Brych 2004, Hazlbauer 1998, Pavlík 2017). Nejstarší typ představuje kachel nádobkový (nebo také hrncový či pohárovitý), jehož morfologický původ lze hledat v keramických nádobách (odtud název). Tento nejstarší typ je znám z ikonografických vyobrazení z poloviny 13. století, zhruba do stejného období jsou datovány také archeologické nálezy nádobkových kachlů. U nádobkových kachlů dále rozeznáváme skupiny s kruhovým a s pravoúhlým ústím. Starší je skupina s kruhovým ústím, do které se řadí kachle pohárové a baňkovité. Ty se mezi sebou liší svým tvarem i způsobem umístění v tělese kamen. Zatímco kachle pohárové byly orientovány dnem dovnitř kamen, kachle baňkovité byly vsazovány opačně. Do skupiny s pravoúhlým ústím patří tvary tyglíkovité a miskovité, jejichž morfologie umožnila umístění jednotlivých kusů v těsné blízkosti v konstrukci kamen v souvislou řadu, což dalo název kachlům základním, řádkovým. K těmto typům mohla být připojena prořezávaná čelní vyhřívací stěna. Rozeznáváme také kachle nikové (neličkovité), které jsou obdélného tvaru s poloválcovitým tělem. Nejčastěji byly zabudovány v horní části kamen (Smetánka 1969, 233-238; Hazlbauer 1998, 20-21; Brych 2004, 5; Pavlík – Vitanovský 2004, 12; Pavlík 2017, 10-11).

Nejčastějším typem středověkých kamnových kachlů jsou kachle komorové (někdy také nazývány jako kachle reliéfní). Jsou tvořeny plochou čelní vyhřívací stěnou, která je zdobena nejrůznějšími reliéfy, a plášťovou komorou s vyhřívacím otvorem různých tvarů (viz Smetánka 1969, 247-249). V komorách se nalézají otvory, které sloužily pro vložení kovových spon spojujících jednotlivé kusy dohromady. Komorové kachle mohou být

čtvercového i obdélného formátu, vyskytuje se několik tvarů komor (viz Smetánka 1969, 240-241). *„Velikost a tvar čelní vyhřívací stěny i komory mají určitý vztah k datování kachle, který je možno zjednodušeně a poněkud schematicky vyjádřit tak, že kachel je tím mladší, čím je jeho čelní vyhřívací stěna větší, komora nižší a širší a vyhřívací otvor větší.“* (Hazlbauer – Špaček 1988, 561). Spolu s vývojem komorového typu kamnového kachle dostala kamna kromě praktické funkce i funkci estetickou (Smetánka 1969, 238-242; Hazlbauer 1998, 21-22; Brych 2004, 5; Pavlík – Vitanovský 2004, 12; Pavlík 2017, 11). Čelní vyhřívací stěnu zdobily nejrůznější motivy, např. náboženské, světské, heraldické, mytologické, architektonické či ornamenty (Pavlík – Vitanovský 2004, 7).

Výše zmíněné typy kamnových kachlů byly vyčleněny na základě tvaru a morfologie. Dále můžeme kachle rozlišovat dle umístění v tělese kamen (viz schéma Smetánka 1969, 230) např. na kachle římsové, rohové a korunní nástavce (akroterium, samostatný ukončovací článek). Kachle římsové se dále dělí na pateční, soklové a korunní. Ukončení římsových kachlů má mnohdy tvar cimbuří. Kachle rohové tvoří zpravidla dvě čelní vyhřívací stěny spojené v nároží k sobě, a to např. formou ručně tvarovaného a zdobeného válečku. Specifický typ představuje korunní nástavec (též akroterium), který vystupuje z tělesa kamen v jejich vrcholové části. Korunní nástavec se vyznačuje slepou komorou, protože má pouze funkci estetickou (Smetánka 1969, 230-235; Pavlík – Vitanovský 2004, 12-14; Pavlík 2017, 11-12).

Otázkou výroby kamnových kachlů se zabývala celá řada badatelů (např. Smetánka 1969; Richterová 1982; Hazlbauer 1986; Pařík – Hazlbauer 1991; Vitanovský – Hazlbauer 1995; Ernée – Vitanovský 2003; Žegklit 2012; Žegklitz – Šmolíková 2019), z nichž někteří pracovní postupy ověřovali experimentálně. Kamnové kachle vyráběli hrnčíři, ze kterých se v průběhu 16. století vyčleňovali specialisté na výrobu tohoto zboží – kamnáři (Brych 2004; Pavlík – Vitanovský 2004). Předpokládané jsou dva výrobní postupy kamnových kachlů, přičemž první krok měla představovat výroba dřevěného nebo hliněného negativního reliéfu (Pařík – Hazlbauer 1991, 301; Vitanovský – Hazlbauer 1995; Smetánka 1968, 560-562; Hazlbauer 1986, 489; Ernée – Vitanovský 2003, 548; Brych 2004, 6; Pavlík – Vitanovský 2004, 14; Žegklitz 2012, 267-268; Pavlík 2017, 14). V případě jednoduššího ikonografického motivu mohl samotný hrnčíř vytvořit prvotní pozitiv (Smetánka 1968, 560; Hazlbauer 1986, 489; Ernée – Vitanovský 2003, 548; Brych 2004, 6; Pavlík – Vitanovský 2004, 14; Žegklitz 2012, 267-268; Pavlík 2017, 14). *„V obou případech pak z prvotního reliéfu (v prvním případě vypáleného) otiskem do hlíny a*

následným vypálením vznikla primární negativní forma (kadlub) sloužící hrnčíři k výrobě většího množství totožných reliéfních ploch, které ve spojení s komorou, vyrobenou odděleně na hrnčířském kruhu, daly vznik komorovému kachli. Prozatím teoreticky byla předpokládána i třetí možnost vzniku čelní vyhřívací stěny, totiž tak, že kamnář okopíroval reliéf již hotového kachle, vyrobeného jiným kamnářem, a to jeho otisknutím do hlíny. Takto vyrobil další, tj. sekundární kadlub, který po vypálení použil pro výrobu dalších čelních vyhřívacích stěn, které vzhledem k popsanému způsobu výroby je možno též nazývat sekundární. Důvodem této činnosti mohlo být např. to, že neměl možnost si opatřit prvotní reliéf (pozitiv či negativ) ať už proto, že nebyl schopen si sám podobný přípravek vyrobit, či nemohl splnit finanční požadavky výrobce reliéfu – specialisty." (Hazlbauer 1986, 489). Otázkou předloh reliéfních motivů na kamnových kachlích se zabýval např. Jaromír Žegklitz (Žegklitz 2012).

Do kadlubu byl následně vtlačen plát keramické hmoty a zformován. Hrnčíř přitom používal textil, jehož stopy můžeme najít na zadní straně čelní vyhřívací stěny. Poté došlo k připojení komory k čelní vyhřívací stěně, která byla tvořena na hrnčířském kruhu. Po zatuhnutí keramické hmoty se sejmul kadlub a provedly se případné retuše. Následovalo sušení a výpal, případně úprava povrchu. Vzácně je glazura zaznamenána již na kachlích ze 14. století, plně se glazování na našem území uplatnilo až v období renesance (Brych 2004, 6; Pavlík – Vitanovský 2004, 14-15).

Nálezový kontext kamnových kachlů a jejich zlomků zahrnuje lokality, jako jsou areály hradů a zámků (tedy královské a šlechtické prostředí), tvrzí, klášterů i městské prostředí. *„Struktura nálezových lokalit naznačuje, že kamna z reliéfně zdobených kachlů byla v počátečním období výskytu (14. století) vázána na prostředí nejvyšších společenských vrstev. V pozdním středověku (od 15. století) již patřila k běžnému komfortu šlechtických stejně jako měšťanských domácností a v průběhu 16. století dokonce pronikla do vesnických usedlostí majetných sedláků. Nálezy skutečně luxusních kachlů však zůstávají po celou dobu omezeny na úzký okruh lokalit. Zatímco gotické reliéfní kachle jsou běžnou součástí výbavy zemanských sídel, například prořezávané kružbové kachle zde nacházíme jen ojediněle. Podobně ve shromážděném materiálu z venkovského prostředí nezaznamenáváme žádné nálezy renesančních kachlů s pestrobarevnou (majolikovou) glazurou tak jako v bohatých městech a významných zámeckých rezidencích. Lze uzavřít, že kachle patří k důležitým archeologickým nálezům se sociálně indikační výpovědí."* (Brych 2004, 8).

9. 1. 2 Komentář k databázi kamnových kachlů

Autorkou diplomové práce byla vytvořena databáze v programu Microsoft Access, která obsahuje morfologické a technologické znaky potřebné pro analýzu kamnových kachlů. Databáze se nachází na přiloženém CD. Tvoří ji 14 sloupců, tedy 14 sledovaných znaků. Tyto znaky byly pozorovány makroskopicky. Morfologické a technologické znaky bylo nutné nejprve definovat a následně zaznamenat do databázové podoby (kódy a popisný systém), přičemž bylo využito zavedené terminologie vytvořené Zdeňkem Smetánkou a Zdeňkem Hazlbauerem (Smetánka 1969; Hazlbauer 1998) a deskriptivního systému vytvořeného Janou Němcovou (Němcová 2006). Určení některých sledovaných znaků nebylo v určitých případech možné, a to kvůli značné fragmentárnosti zlomků. V databázi jsou zahnuty následující znaky:

1) Stav zachování – určení části kamnového kachle, která se zachovala (terminologie dle Smetánka 1969)

   C = celý, zachované všechny části
   ČVS = čelní vyhřívací stěna
   K = vyhřívací komora
   OL = okrajová lišta
   X = nelze určit

2) Typ 1 – dle umístění v tělese kamen (terminologie dle Smetánka 1969 a Hazlbauer 1998)

   K = korunní
   R = rohový
   Ř = římsový
   S = soklový
   Z = základní řádkový
   X = nelze určit

3) Typ 2 – dle tvaru a velikosti čelní vyhřívací stěny (terminologie dle Smetánka 1969 a Hazlbauer 1998)

C = čtvercový
K = komorový
M = miskovitý
N = nádobkový
O = obdélný
X = nelze určit

4) Komora – tvar komory (terminologie dle Smetánka 1969)

J = jehlancovitá
K = kuželovitá
P = poloválcovitá
S = skříňková
X = nelze určit

5) Vyhřívací otvor – tvar vyhřívacího otvoru (terminologie dle Smetánka 1969)

C = čtvercový
K = korunní
M = mandorlovitý
O = oválný
PO = protáhlý oválný
VO = výrazně oválný
X = nelze určit

6) Okrajová lišta – tvar okrajové lišty (deskriptivní systém dle Němcová 2006)

Skupina J = jednoduché zakončení kachle
Skupina BO = bez okrajové lišty
Skupina H = hranol

Podskupina HJ = hranol jednoduchý

Podskupina HS = hranol široký

Skupina HD = hranol dvojitý

Podskupina HD1 = s výžlabkem

Podskupina HD2 = se zaoblením

Podskupina HD3 = s výžlabkem a hranolem

Podskupina HD4 = široký a dvojitý hranol

Skupina HZ = hranol a zaoblení

Podskupina HZ1 = šikmý

Podskupina HZ2 = s hranolem

Skupina V = výžlabek

Skupina HV = hranol a výžlabek

Podskupina HVH = s hranolem

Skupina OH = odsazený hranol

Skupina SV = složené varianty

Podskupina SV1 = hranol, výžlabek, vývalek, výžlabek, vývalek

Podskupina SV2 = hranol, výžlabek, dvojitý hranol

Podskupina SV3 = hranol, dvojité zaoblení

Podskupina SV4 = sestupná lišta, hranol a sestupná lišta

X = nelze určit

7) Okraj vyhřívacího otvoru – tvar okraje (deskriptivní systém dle Němcová 2006)

Skupina J = jednoduchý, vodorovně seříznutý

Podskupina J1 = základní

Podskupina J2 = dvakrát podseknutý

Podskupina J3 = dovnitř podtržený

Skupina O = ovalený

Podskupina O1 = ven ovalený

Podskupina O2 = podtržený

Podskupina O3 = vodorovně seříznutý

Podskupina O4 = podseknutý, zploštělá horní hrana okraje

Podskupina O5 = podseknutý

Skupina PO = prožlabené okruží

Podskupina PO1 = mírně prožlabené okruží

Podskupina PO2 = vodorovně seříznuté okruží

Podskupina PO3 = podtržené

Podskupina PO4 = ostře prožlabený, podtržený, s plochou horní hranou

Podskupina PO5 = ostře prožlabený, podtržený, s ostrou horní hranou

X = nelze určit

8) Ikonografie – určení motivu, který je zobrazen na čelní vyhřívací stěně

9) Hmota – složení keramické hmoty

K = s příměsí kamínků

P = s příměsí písku

KP = s příměsí písku a kamínků

J = jemná hmota bez příměsi

10) Barva hmoty

B = béžová

C = cihlová

11) Výpal

O = oxidační

R = redukční

12) Glazura

ANO/NE

13) Datace

14) Poznámka

9. 1. 3 Vyhodnocení souboru kamnových kachlů

Soubor zlomků kamnových kachlů z tzv. starých sbírek lanškrounského muzea čítá 11 exemplářů. Jedná se o nestratifikované nálezy a nepodařilo se k nim dohledat bližší nálezové okolnosti, což značně snižuje jejich výpovědní hodnotu. Pouze u některých fragmentů se ví, že byly nalezeny v blízkosti zámku v Lanškrouně. Dalších 8 zlomků bylo v roce 2006 nalezeno během archeologického výzkumu na ulici Strážní při stavbě rodinného domu (viz kapitola 8. 2. 13).

Kamnové kachle jsou vyrobeny z jemné keramické hmoty s příměsí písku a drobných kamínků. Výpal byl zjištěn ve všech případech oxidační. Barva keramické hmoty byla u devíti exemplářů pozorována světle béžová, u deseti světle cihlová. Glazura se vyskytuje na pěti zlomcích, ve všech případech se jedná o glazování vícebarevné (modrou, žlutou, hnědou, zelenou a bílou barvou). Všechny zkoumané kamnové kachle jsou ve fragmentárním stavu, většinou se dochovaly části čelních vyhřívacích stěn (14 kusů), dále se ve čtyřech případech zachovaly všechny části (tedy čelní vyhřívací stěna i komora). Celkem 12 kusů je základních řádkových kachlů, 2 kusy římsové, 4 soklové a u jednoho kusu nebylo možné určit typ. U šesti kusů se podařilo identifikovat tvar komory – ve dvou případech šlo o komoru kuželovitou, ve čtyřech o komoru poloválcovitou. Pět kusů umožňovalo určení tvaru vyhřívacího otvoru – dva byly kruhovité, jeden oválný a dva výrazně oválné. Sledován byl také tvar okrajové lišty. Dva fragmenty byly bez okrajové lišty, jeden s dvojitým hranolem, jeden s dvojitým hranolem a výžlabkem, tři s jednoduchým hranolem, dva s širokým hranolem a tři s jednoduchým zakončením. U sedmi kusů se tvar okrajové lišty nepodařilo určit. U pěti fragmentů byl určen okraj vyhřívacího otvoru – v jednom případě se jednalo o okraj jednoduchý základní, ve dvou o okraj ovalený podtržený, v jednom o mírně prožlabené okruží a v jednom o prožlabené podtržené okruží.

Autorkou diplomové práce bylo rozpoznáno sedm ikonografických motivů, ve dvou případech nebylo možné motiv určit. Nejčastější je motiv heraldický, a to na šesti fragmentech. Pět zlomků nese ornament, dva zlomky motiv světský, jeden zlomek motiv architektury, jeden zlomek mytologický motiv, jeden zlomek náboženský motiv a jeden zlomek tapetový vzor (viz graf 1). Exempláře je možné rámcově datovat do období pozdní gotiky, renesance a raného baroka. Při dataci kachlů bylo využito především analogií nalezených na jiných lokalitách, ty však mohou vykazovat jisté časové odchylky.

Nejčastěji (v šesti případech) byly kamnové kachle datovány do 2. poloviny 15. století. Pět fragmentů spadá do 1. poloviny 16. století, čtyři zlomky do 17. století, dva zlomky do 15. století a po jednom zlomku do 16. století a do 2. poloviny 16. století (viz graf 2).

Na zlomcích nalezených v roce 2006 na Strážní ulici je nejčastěji vyobrazen heraldický motiv. Ve třech případech nebylo možné heraldické motivy kvůli fragmentárnosti zlomků blíže specifikovat. Z kulturní vrstvy AB pochází drobný zlomek kamnového kachle světle cihlové barvy s blíže určitelným heraldickým motivem. Jedná se o fragment římsového kamnového kachle s cimbuřím, konkrétně o jednu dochovanou stínku cimbuří. Právě ta nese erb se znakem rodu Pernštejnů. Tento rod držel město Lanškroun od roku 1507 do roku 1588 (Lehmann 1920, 75-84; Musil 1995, 49; Sekotová 2002, 77-86). Zlomek kamnového kachle lze dle ikonografie a způsobu ztvárnění erbu datovat již do 2. poloviny 15. století, což může představovat doklad používání starších matric i v průběhu 16. století.

Ze stejného výzkumu byl získán v kontextu pod garáží kachel nesoucí heraldickou orlici (o této heraldické figuře je podrobněji pojednáno v kapitole 8. 1. 2), který je datován do počátku 16. století. Ze stejného kontextu pochází kachel s další heraldickou figurou, se lvem. Jedná se o nejčastější heraldickou figuru, která symbolizuje rytířské ctnosti, odvahu, sílu a bojovnost. Korunovaný lev značí České království. Na čelních vyhřívacích stěnách kamnových kachlů se v našem prostředí objevuje velmi často, jenom část lze však s jistotou interpretovat jako český zemský znak (Pavlík – Vitanovský 2004, 128; Pavlík 2017, 62). Zmíněný kamnový kachel nese vyobrazení lva ve čtvercovém poli, které je rámováno širokým obvodovým pásem s nápisem a erby v rozích. Erb se dochoval pouze jediný, pravděpodobně se znakem pánů z Kunštátu, nápis se bohužel nepodařilo blíže identifikovat. Podařilo se však dohledat analogii, a to z Velkých Losin, která je datována do počátku 16. století a je oproti lanškrounskému režnému kusu glazována (Pavlík 2017, 275, kat. č. 1034). Autorkou této diplomové práce byla provedena obrazová rekonstrukce pravděpodobné podoby celého reliéfu, která je součástí obrazové přílohy (obr. 34). Kachel je svým způsobem provedení shodný s fragmentem kamnového kachle nesoucím motiv orlice, který byl v roce 1940 objeven během archeologického výzkumu v areálu lanškrounského zámku. Ten má analogii rovněž ve Velkých Losinách a je shodně datován do počátku 16. století (viz kapitola 8. 1. 2). Autorka diplomové práce v tomto případě rovněž provedla obrazovou rekonstrukci celého reliéfu (viz obr. 3). Lze se domnívat, že

oba kamnové kachle (s motivem lva a orlice) nalezené v Lanškrouně pochází ze stejné produkce.

Jeden zlomek získaný roku 2006 na Strážní ulici nese ornament a jeden tapetový motiv. Ornament byl identifikován jako akantová lišta a spadá do 2. poloviny 15. století. Kachel s tapetovým vzorem bez glazury byl datován do 16. století. Přesná analogie nebyla dohledána. Pro tapetové kachle je typické, že nemají okrajovou lištu a vzor volně pokračuje do stran (Pavlík – Vitanovský 2004, 164; Menoušková – Měřínský 2008, 141).

Všechny části (tedy čelní vyhřívací stěna, komora a vyhřívací otvor) se dochovaly ve fragmentárním stavu u římsového kachle, na kterém byl rozpoznán motiv anděla štítonoše, erb bohužel chybí (obr. 35). Kachel byl slepen s šesti kusů, je čtvercového formátu, nemá okrajovou lištu a okraj vyhřívacího otvoru byl určen jako jednoduchý, vodorovně seříznutý. Andělé štítonoši se na reliéfech kamnových kachlů objevují zhruba do první čtvrtiny 16. století, poté mizí. Dle Zdeňka Hazlbauera patří tento motiv na kachlích českého prostředí spíše ke vzácným jevům (Hazlbauer 1998, 185-189). K exempláři deponovanému v Městském muzeu Lanškroun byla autorkou diplomové práce dohledána analogie, která se shoduje nejenom způsobem provedení, ale také rozměry a morfologickými znaky. Tři analogické kusy jsou uloženy v Městském muzeu Moravská Třebová, na kterých anděl štítonoš nese erb pánů z Boskovic. Datovány jsou do počátku 16. století (Pavlík 2017, 68, 296, kat. č. 1156). Boskovicové drželi město Lanškroun od roku 1534 do roku 1561 (Lehmann 1920, 75-81; Cibulka – Sokol 1935, 14-15; Sekotová 1997, 538; Sekotová 2002, 77-80; Musil 1995, 49), není však možné s jistotou tvrdit, že se jejich erb objevoval na popisovaném kachli deponovaném v lanškrounském muzeu.

V jednom případě byl rozpoznán náboženský motiv, a to pelikán krmící svá mláďata vlastní krví (obr. 36). Tento námět symbolizuje Kristovo obětování na kříži, dále je výrazem obecně sebeobětování či rodičovské lásky a oddanosti. Pelikán bývá vyobrazován s ohnutou hlavou a zobákem u hrudi, což působí dojmem, že si drásá vlastní tělo, aby mláďata svou krví nasytil. Toto pelikánovo chování má však ve skutečnosti jiné vysvětlení. Pohybem hlavy a tlačením zobákem do hrudi pták z vaku vytlačuje krmení nasbírané pro svá mláďata (Hazlbauer 1998, 126-130; Pavlík – Vitanovský 2004, 47; Menoušková – Měřínský 2008, 12; Pavlík 2017, 29). K fragmentu kamnového kachle s uvedeným motivem nebyla bohužel dohledána přesná analogie. Na základě ztvárnění reliéfu je možné exemplář datovat do 2. poloviny 15. století.

Na jednom zlomku je znázorněn mytologický motiv. Jedná se o vyobrazení Meluzíny (mořské panny), která bývá častým motivem na čelních vyhřívacích stěnách a obecně častým ikonografickým námětem ve středověkém umění. Pověst o Meluzíně, tedy krásné ženě, která se však za trest za vzepření se svému otci měla každou sobotu proměňovat v postavu s hadím nebo rybím tělem, byl v průběhu středověku několikrát literárně zpracován (viz Nejedlý 2002, 457-494). Mořská panna má symbolizovat smilstvo, rozkoš a chlípnost nebo dobro a zlo (Hazlbauer 1989, 419-420; Brych 2004, 16; Pavlík – Vitanovský 2004, 79-80; Menoušková – Měřínský 2008, 37; Pavlík 2017, 45-46). Na kamnových reliéfech bývá tato postava znázorňována jako ženská postava s rybí spodní částí těla, někdy s korunou na hlavě. Objevuje se ve dvou základních variantách – se dvěma rybími ocasy, nebo se dvěma rybami místo ocasů (Hazlbauer 1989, 413; Pavlík – Vitanovský 2004, 79-80; Menoušková – Měřínský 2008, 37; Pavlík 2017, 45-46). M. Nejedlý v roce 2002 však upozornil na to, že Meluzína dle spisu Jana z Arrasu z roku 1393 a dalších středověkých textů není žena s rybími ocasy (či rybami místo ocasů), ale spojením ženy se spodní částí dračího nebo hadího těla (Nejedlý 2002, 457-494).

Motiv ženské postavy s rybími ocasy je typický pro kachlové reliéfy 2. poloviny 15. století (Hazlbauer 1989, 412). Exemplář deponovaný v lanškrounském muzeu zobrazuje ženskou postavu s korunou na hlavě, která po stranách rukama přidržuje rybí ocasy. Kachel se bohužel nedochoval celý, a tak se lze jenom domnívat, zda se jedná o variantu se dvěma rybími ocasy, nebo dvěma rybami (obr. 37). Způsobem ztvárnění reliéfu se sledovaný kus velmi podobá kamnovému kachli nalezenému v Chrudimi (Frolík 2003, 43-44; Pavlík – Vitanovský 2004, 79-80, 237, kat. č. 507; Pavlík 2017, 45-46, 206, kat. č. 648) nebo v nedalekém Ústí nad Orlicí (Brych 2004, 94, kat. č. 183; Pavlík 2017, 45-46, 206, kat. č. 648). Tyto nálezy zobrazují ženu se dvěma rybími ocasy a jsou datovány do 2. poloviny 15. století. Protože je reliéf z Lanškrouna ztvárněn takřka analogickým způsobem (chybí dvě hvězdy u hlavy postavy), lze kachel rovněž datovat do tohoto období.

Dva fragmenty nesou zřejmě motiv světský. V obou případech se však dochoval pouze doprovodný motiv, a to arkáda a arkáda doplněná rostlinným motivem (obr. 38 a obr. 39). Pouze orientačně tedy mohly být tyto zlomky datovány do 1. a 2. poloviny 16. století.

Do období raného baroka, do 17. století, byly datovány čtyři fragmenty. Ve všech případech se jedná o soklové kachle, jejichž čelní vyhřívací stěna je zdobena ornamentem – na třech zlomcích se vyskytuje provazec, na jednom geometrický ornament se stínkami.

Ve všech případech se také objevuje zdobení vícebarevnou glazurou, stejnými barvami, a to žlutou, zelenou, modrou a bílou (obr. 40 a obr. 41). Kachle jsou vyrobené ze stejné jemné hmoty s příměsí písku a drobných kamínků, způsob ztvárnění reliéfu je také shodný. Proto se lze domnívat, že kachle spolu tvořily jedno těleso kamen.

9. 2 Kuchyňská keramika

9. 2. 1 Komentář k databázi kuchyňské keramiky

Autorka diplomové práce vytvořila databázi v programu Microsoft Access, která obsahuje morfologické a technologické znaky. Databáze se nachází na přiloženém CD. Tvoří ji několik sloupců, tedy sledovaných znaků. Morfologické a technologické znaky byly nejprve definovány, poté zaznamenány do databázové podoby (kódy a popisný systém), přičemž bylo využito deskriptivního systému vytvořeného Mgr. Janou Němcovou (Němcová 2006) a terminologie Karla Sklenáře (Sklenář 1998) a Vladimíra Nekudy a Květy Reichertové (Nekuda – Reichertová 1968). Určení některých sledovaných znaků nebylo možné, a to kvůli fragmentárnosti keramických zlomků. V databázi jsou zahrnuty následující znaky:

1) Přírůstkové číslo

2) Lokalita

3) Nálezový kontext

4) Počet zlomků

5) Typ nádoby (terminologie dle Sklenář 1998 a Nekuda – Reichertová 1968)

H = hrnec
D = džbán
P = pohár
M = mísa

PO = pokličkа

T = talíř

TR = trojnožka

G = grapen

Z = zásobnice

X = nelze určit

6) Typ zlomku (terminologie dle Sklenář 1998 a Nekuda – Reichertová 1968)

O = okraj

V = výduť

P = podhrdlí

OV = okraj s výdutí

S = spodek

D = dno

U = ucho

N = nožka

R = rukojeť

Atypický střep

7) Typ okraje zásobnice (deskriptivní systém dle Němcová 2006)

ZA = rozšířený, římsový šikmo dovnitř seříznutý

ZB = vysoký rozšířený, s oblou horní plochou

ZC = kyjovitý vysoký, vnitřně prožlabený, s prožlabeným hrdlem

ZD1-2 = vysoké kyjovitě rozšířené, horní strana upravená

ZE1-2 = kyjovitě mírně rozšířené, s upravenou horní hranou

ZE3-6 = vysoké, štíhlé kyjovité s prožlabeným hrdlem a vnitřní stranou

ZF1-2 = nižší, nevýrazně profilované okraje o obdélném průřezu

ZG1 = kyjovité, nízké a středně široké

ZG2-5 = kyjovité, nízké a středně široké, výrazně profilované

ZH1-2 = kyjovité nízké a široké

ZH3-5 = kyjovité nízké a široké, výrazně profilované s prožlabeným hrdlem

8) Typ okraje hrnce (deskriptivní systém dle Němcová 2006)

P = přehnuté

P1-6 = přehnuté, různě profilované

JP = jednoduché přímé

JP1-5 = jednoduché přím, horní plocha oblá

JP6 = jednoduché seříznuté

JP7 = jednoduché, mírně ven vyhnuté

J = jednoduché se zaoblenou vnitřní linií

J1-6 = různě varianty jednoduché se zaoblenou vnitřní linií

SS = jednoduché šikmo seříznuté

SS1-6 = různé varianty jednoduché šikmo seříznuté

PVV = protáhlé ven vyhnuté

PVV1, 4 = protáhlé ven vyhnuté

PVV2-3 = protáhlé ven vyhnuté, šikmo seříznuté

SD, SD1 = s vrcholem seříznutým dovnitř

O = ohnuté

O1-4 = ohnuté, oblé hrany

O5-6 = ohnuté, hráněné

O7 = ohnuté rozšířené s plastickou páskou

TS = se stříškovitým seříznutím

TS1-2 = ohnuté se stříškovitým seříznutím

TS3-4 = se stříškovitým seříznutím a zaoblenou vnitřní linií

PR, PR1 = s prožlabením

RO = oboustranně rozšířené

RO1 = oboustranně rozšířené, vyhnuté

RO2 = oboustranně rozšířené, s rozšířenou koncovou částí

VL = s mírně rozšířenou vnitřní linií

VL1-3 = různé varianty s mírně rozšířenou vnitřní linií

SK = kolmo seříznuté

SK1-2 = kolmo seříznuté se zaoblenou vnitřní linií

SK3 = kolmo seříznuté, ohnuté

ZS = zpětně seříznuté

ZS1-2 = různé varianty zpětně seříznuté

RS = rozšířené a seříznuté, se zaoblenou vnitřní linií

RS1 = kolmo seříznuté

RS2-3 = šikmo seříznuté

RS4 = kolmo seříznuté

RT = s rozšířenou spodní stranou

RT1-2 = různé varianty s rozšířenou spodní stranou

O = ovalené

O1-3 = ovalené ostře profilované

O4-5 = ovalené ven, vyhnuté

K = kyjovité

KA1-4 = kyjovité štíhlé, horní plocha okraje rozšířená

KB = kyjovité, horní strana rozšířená, podseknuté

KC1-4 = kyjovité, horní hrana zúžená, oblá nebo ostrá, maximální rozšíření okraje v jeho střední části

KC5-7 = kyjovité, štíhlý tvar, vnější plocha žlábkovaná

KD1-2 = kyjovité, výrazně zesílené

V = vytažené

VA1-4 = vytažené krátké, horní plocha okraje ven vyhnutá

VB = vytažené, jednoduché přímé

VO = vytažené ovalené

VO1-3 = vytažené ovalené, různě prožlabené

VP = vytažené s vnitřním prožlabením

OV = ovalené s vnitřním prožlabením

OV1-7 = různé varianty ovalené s vnitřním prožlabením

OK = vyhnuté a okruží

OK1-14 = vyhnuté a okruží, různě profilované

MP = okruží s mírným prožlabením

MP1-2 = různé varianty okruží s mírným prožlabením

MP3 = zesílené, výrazně profilované, horní plocha rovná

MP4 = horní část okraje štíhlá, nerozšířená

MP5 = s prožlabenou vnější stranou, rozšířenou horní plochou

MP6 = ostře profilované, se žlábkovanou a rozšířenou vnější plochou

MP7 = se žlábkovanou vnější plochou a oblou spodní hranou

MP8 = s výrazně prožlabenou vnější plochou a vějířovitě rozšířenou horní částí

VP = okruží s výrazným vnitřním prožlabením

VP1 = různé varianty okruží s výrazným vnitřním prožlabením

VP2 = široké s vnějším prožlabením

VP3 = široké s oblou horní hranou a prožlabenou vnější stranou

VP4 = štíhlé s výrazně prožlabenou vnitřní stranou a vnější ostrou plochou okraje

VP5 = štíhlé s oblou horní plochou ven vyhnutou

VV = ven vykloněné

VV1 = vzhůru vytažené

VV2 = s oblou spodní stranou

VV3 = s výrazně profilovanou horní stranou

VV4 = s oblou horní stranou

VV5 = výrazně ven vykloněné a vodorovně seříznuté

R = římsové

R1 = s vnitřním prožlabením

R2 = s oblými tvary, přechodné do tvaru okruží

R3 = vyhnuté

R4 = vyhnuté s kónicky rozevřeným hrdlem

9) Typ okraje poklice (deskriptivní systém dle Němcová 2006)

OP1 = oboustranně ovalené, výrazně ven ovalené

OP2-4 = ovalené, dovnitř s prožlabením

OP5-6 = rovně vyhnuté

OP7-9 = oboustranně rozšířené

OP10 = ovalené hráněné

OP11 = vodorovně seříznuté, dovnitř zahrocené

OP12 = vodorovně seříznuté

OP13-14 = jednoduché

10) Typ dna (deskriptivní systém dle Němcová 2006)

D1 = rovné

D1a = rovné se středovým pupkem

11) Výpal

O = oxidační

R = redukční

12) Hmota

K = s příměsí kamínků

P = s příměsí písku

KP = s příměsí písku a kamínků

J = jemná hmota bez příměsi

13) Barva hmoty

B = béžová

C = cihlová

Š = šedá

Č = černá

H = hnědá

14) Síla střepu – uváděna v mm

15) Glazura

ANO/NE

16) Výzdoba

ANO/NE

17) Datování

18) Keramická třída (deskriptivní systém dle Němcová 2006)

1 = zakuřovaná keramika
2 = hlinitojílovitá keramika
3 = keramika s příměsí grafitu
4 = redukčně pálená masivní keramika
5 = kaolinitická keramika s příměsí písku
6 = keramika s určitým procentem tuhy v hmotě
10 = loštická polokamenina

19) Poznámka

9. 2. 2 Vyhodnocení souboru kuchyňské keramiky

Soubor kuchyňské keramiky obsahuje celkem 368 fragmentů, z nichž se některé podařilo slepit, a tak rekonstruovat celé tvary nádob. Rekonstrukce nádob, které nebylo možné celé slepit a doplnit, byla provedena alespoň kresebně autorkou diplomové práce.

Keramický materiál deponovaný v Městském muzeu Lanškroun pochází z celkem pěti lokalit. Největší počet zlomků byl získán archeologickým výzkumem v roce 2004 na Strážní ulici při stavbě lékárny MUDr. Kmenta, poté v ulici Na Valech při stavbě garáží, dále ze Sokolské ulice při stavbě rodinného domu a z Náměstí Jana Marka Marků při stavbě komerčního centra JUDr. Macka (viz graf 3). Celkem dvě hrncovité nádoby (jedna slepená z 51 zlomků, druhá z 89 zlomků) byly nalezeny v ulici Na Terase při stavbě administrativní budovy firmy Spektrum.cz roku 2004. Ty byly během výzkumu odkryty na podlaze chléva (Beková – Dragoun 2009; kapitola 8. 2. 9).

Sledovaná keramika byla vyrobena z jemné keramické hmoty s příměsí písku a drobných kamínků (60 případů) nebo jenom s příměsí písku (42 případů). Barva hmoty byla většinou světle béžová (58 případů), dále světle cihlová (17 případů), hnědá (12 případů), šedá (10 případů) a černá (5 případů). Výpal byl rozpoznán většinou oxidační, pouze 12 zlomků bylo vypáleno redukčně. Ve dvou případech byl zjištěn tzv. sendvičový efekt, tedy doklad nedokonalého výpalu. Glazura se objevovala u 25 fragmentů, nejčastěji vnitřní. Medová glazura pokrývala vnitřní povrch u sedmi zlomků, u dvou zlomků vnější povrch. Vnitřní okrová glazura byla zaznamenána u šesti zlomků, vnitřní zelená u čtyř zlomků a vnitřní hnědá rovněž ve čtyřech případech. Výzdoba byla zjištěna na devíti fragmentech ve formě rýhování na podhrdlí a na jedné rekonstruované nádobě v podobě dvojitého radélka.

Nejčastějším typem zlomku je výduť (46 případů), dále okraj (17 případů), dno (10 případů), spodek (6 případů), podhrdlí (3 případy) a nožka (2 případy). Ve čtyřech případech se jednalo o celé tvary nádob, z velké části byly rekonstruovány tři nádoby. Celkem 72 kusů bylo drobných atypických střepů. Určen byl také typ nádoby, ze které jednotlivé střepy pocházely. Jednoznačně převládají hrnce (82 případů), poté byly zaznamenány trojnožky (3 případy), talíře (2 případy), po jednom kusu pak džbán, pohár, zásobnice a poklička (viz graf 4).

Dalším sledovaným znakem byl typ okraje (viz graf 5). Při určování typů okrajů bylo vycházeno z deskriptivního systému vytvořeného Mgr. Janou Němcovou. Nejčastější typ v souboru představuje okraj ohnutý s oblými hranami (varianta O4), který byl rozpoznán u pěti zlomků. Jeden okraj je ovalený (varianta O5 – ven vyhnutý). Tyto varianty okrajů jsou na severní Moravě datovány do období let 1350 až 1450 a objevují se zejména na červeně malované keramice (Goš 1980, 371; Němcová 2006, 99). Ve dvou případech byl určen okraj jednoduchý se zaoblenou vnitřní linií (varianta J4). Ve třech případech byly zjištěny okraje štíhlé kyjovité s rozšířenou horní plochou (varianty KA1, KA2 a KA4). Tyto tvary okrajů se objevují zejména ve 2. polovině 16. století a v 17. století (Scheufler 1972, 11; Himelová – Procházka 1990, 142; Němcová 2006, 97). Tři okraje byly určeny jako okruží s výrazným prožlabením (varianty VP1, VP1j a VP5b). Tyto varianty se objevují již od 2. poloviny 13. století až do 16. století (Němcová 2006, 94). Jeden okraj představuje okruží s mírným vnitřním prožlabením a s rozšířenou horní plochou (varianta MP5b), který bývá nejčastěji datován do poloviny 15. století (Tymonová 2003, 578-278; Němcová 2006, 93). Jeden okraj je vyhnutý s okružím (varianta OK6),

který bývá datován od období poloviny 14. století do počátku 15. století (Bláha 1977, 49; Němcová 2006, 92). V nedaleké Moravské Třebové byl tento okraj zařazen ještě do období konce 15. století (Němcová 2006, 92). Jeden okraj byl určen jako okraj oboustranně rozšířený (varianta RO2) a jeden s mírně rozšířenou vnitřní linií (varianta VL3). Průměry okrajů se pohybují od 9,5 cm do 24 cm.

Dna jsou rovná, ve třech případech se středovým pupkem. Průměry se pohybují od 6 cm do 15 cm.

Keramické fragmenty byly na základě makroskopického pozorování zařazeny do keramických tříd (viz graf 6), které vyčlenila Mgr. Jana Němcová dle složení hmoty, příměsí, výpalu, úpravy povrchu a síly střepu atd. (Němcová 2006, 116-127). Pozorované keramické zlomky z Lanškrouna bylo možné zařadit do pěti tříd. Nejvíce případů (celkem 53) náleželo do třídy 5. Jedná se o kaolinitickou keramiku s příměsí písku, s jemně zrnitým až zrnitým povrchem a barvou od světle béžové po cihlovou. Jádro střepu je bílé až šedé barvy. Jedná se o tenkostěnnou keramiku vypalovanou oxidačně i redukčně. Výskyt této keramické produkce je spojován s obdobím 15. až 16. století (Němcová 2006, 123-124). Zlomky z Lanškrouna spadající do této třídy jsou datovány do 2. poloviny 14. století až počátku 18. století.

Druhé největší zastoupení má třída 2, do které bylo zařazeno 44 případů. Třída 2 představuje hlinitojílovitou keramiku s příměsí drobných kamínků a písku, s hladkým povrchem a hmotou barvy béžové, oranžové až hnědooranžové, s oxidačním výpalem. Tato třída spadá svým výskytem rámcově do období 15. až 19. století. Na nedalekém Moravskotřebovsku je do této třídy řazena zejména keramika novověká, zhruba od rané renesance (Němcová 2006, 119-120). V Lanškrouně do této třídy byla umístěna keramika datovaná do období od 15. století do 17. století.

Jenom nepatrné zastoupení (celkem 3 případy) má v lanškrounském souboru keramická třída 1. Je to keramika zakuřovaná vypalovaná redukčně, černé či tmavě šedé barvy, s leštěným povrchem a kovovým leskem a jádrem béžovým až šedým. Tato produkce se vyskytovala od konce 16. století do 19. století (Scheufler 1972, 72; Němcová 2006, 117). Zlomky z Lanškrouna patřící ke třídě 1 jsou datovány do konce 16. století a počátku 17. století.

Pouhý jeden fragment byl zařazen do keramické třídy 4, tedy redukčně pálené masivní keramiky, která se vyznačuje jílovitohlinitou hmotou šedé barvy s šedým či světle béžovým jádrem a silnou stěnou střepu. Náleží do období 14. a 15. století (Němcová 2006,

122-123). Fragment z Lanškrouna je redukčně páleným okrajem masivní zásobnice datovaný do 2. poloviny 14. století.

Jeden kus ze souboru prokazatelně patří do třídy 10. Jedná se o loštickou polokameninu s typickým povrchem pokrytým puchýřky. Ve východních Čechách představuje výskyt loštické keramiky doklad importu ze severní Moravy. Z okolí Lanškrouna je tato třída doložena z Moravské Třebové nebo Starého Města (Němcová 2006, 125). Zlomek nalezený v roce 2004 v ulici Na Valech v Lanškrouně (který je součástí databáze) je rámcově datován do 15. století. Fragment loštické keramiky byl ve městě nalezen také v roce 1940 při archeologickém výzkumu v areálu augustiniánského kláštera a zámku (Hoβner 1941/1942, 91; viz kapitola 8. 1. 2).

Nejvíce keramických zlomků z lanškrounského souboru kuchyňské keramiky spadá do období konce 17. století. Jedná se o keramiku nalezenou na Strážní ulici při stavbě lékárny MUDr. Kmenta v roce 2004. Zahrnuje dvě celé nádoby, tři částečně rekonstruované nádoby a zlomky výdutí, den a značné množství drobných atypických střepů. Materiál z této lokality je zařazen do tříd 2 a 5, a jedná se o hrncovité nádoby a talíře, které obsahují vnitřní medovou glazuru.

Keramický materiál (16 zlomků) ze Sokolské ulice je datován do konce 16. a počátku 17. století. Jedná se o tři okraje (varianty KA2 a J4 třídy 1 a 2) a převážně fragmenty výdutí hrncovitých nádob spadajících do třídy 1 (3 zlomky), třídy 2 (10 zlomků) a třídy 5 (3 zlomky).

Do 2. poloviny 14. století je datováno 12 fragmentů z ulice Na Valech, a to převážně výdutě hrncovitých nádob a jeden okraj s mírným vnitřním prožlabením (varianta MP5b). Jeden fragment zásobnice patří ke keramické třídě 4, dva zlomky výdutě ke keramické třídě 5 a zbytek (včetně zmíněného okraje) ke keramické třídě 2.

Jedna hrncovitá nádoba s páskovým uchem, dva okrajové střepy a několik dalších převážně atypických střepů je datováno do 17. století. Rekonstruovaná nádoba byla nalezena na podlaze chléva na ulici Na Terase při stavbě administrativní budovy firmy Spektrum.cz, je slepena z 89 fragmentů, má oválný ven vyhnutý okraj (varianta O5) a spadá do třídy 5. Částečně rekonstruovaný spodek hrncovité nádoby ze Strážní ulice je zařazen do třídy 2. Další dva okraje (varianta VL3 a O4) ze 17. století byly nalezeny na Náměstí Jana Marka Marků při stavbě komerčního centra JUDr. Macka a spolu s drobnými atypickými střepy jsou zařazeny do třídy 5.

Celkem 10 keramických zlomků je datováno do 15. století. Jedná se převážně o fragmenty výdutí hrncovitých nádob, v jednom případě o okraj ve tvaru okruží s výrazným prožlabením (varianta VP1). Jeden střep z tohoto období patří do třídy 10, osm střepů do třídy 2 a jeden střep do třídy 5.

Do období 16. až 17. století je datováno 49 zlomků ze Strážní ulice. Jedná se o jednu hrncovitou nádobu a dvě trojnožky a atypický materiál. Oba střepy z trojnožky spadají do třídy 5 a obsahují vnitřní žlutou glazuru. Atypické zlomky a fragment výdutě hrnce jsou zařazeny do třídy 2.

Do 2. poloviny 15. století je datováno pět střepů z hrnců, z toho jeden okrajový varianty O4 z lokality Na Valech. Tento okrajový střep s rýhováním na podhrdlí je zařazen do třídy 5, zbytek do třídy 2.

Tři zlomky získané při stavbě komerčního centra JUDr. Macka na Náměstí Jana Marka Marků jsou datovány do 16. století a patří do keramické třídy 5. Jedná se o dva okraje (varianty RO2 a VP5b) a jeden fragment dna drobné hrncovité nádobky s vnitřní medovou glazurou.

Z přelomu 17. a 18. století pocházejí dvě částečně rekonstruovaná nádoby nalezené na ulici Na Terase (hrncovitá nádoba s vnitřní hnědou glazurou) a na Strážní ulici (talíř s vnitřní medovou glazurou). Obě jsou zařazeny do keramické třídy 5.

Do období 17. až 18. století je datován jede střep z výdutě hrnce a 40 atypických střepů získaných při stavbě komerčního centra JUDr. Macka na Náměstí Jana Marka Marků. Keramický materiál patří do třídy 5.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo především zhodnocení výsledků archeologických výzkumů realizovaných ve městě Lanškrouně. Autorka shrnula jejich průběh a výsledky, které rovněž komparovala s historickými skutečnostmi. Výsledky byly také revidovány a doplněny o nově zjištěné poznatky. Jednotlivé lokality byly přehledně zaznamenány do tabulky a do mapy. Tabulka zahrnuje 32 výzkumů, kdy u každého je doplněno pět údajů – lokalita, odkrytá situace, získané movité nálezy a místo jejich uložení, a datace odkryté situace a nálezů.

Archeologické výzkumy proběhly především v historickém jádru Lanškrouna či jeho blízkém okolí, čemuž odpovídal i charakter odkrytých situací. Bylo zjištěno, že archeologicky byly zkoumány různé areály aktivit. Odkryty byly doklady bydlení, pohřbívání, komunikací, hospodářských objektů, nakládání s odpadem nebo výrobní činnosti. Na pěti lokalitách byly zjištěny stopy požáru.

Nejdokonaleji provedený a nejrozsáhlejší byl archeologický výzkum v areálu bývalého augustiniánského kláštera v roce 1940 pod vedením Dr. Hermanna Schrollera a s pomocí Anny-Marie Hoβnerové z Úřadu pro pravěk (Amt für Vorgeschichte). Byl prováděn velmi pečlivě a v dobovém měřítku moderně za použití interdisciplinárního přístupu. Výsledky výzkumu byly Annou-Marií Hoβnerovou publikovány v periodiku *Sudeta, Neue Folge*. Autorkou této diplomové práce byl proveden překlad textu z německého jazyka do češtiny, poté následovala jeho revize, shrnutí průběhu a výsledků výzkumu, které byly doplněny o nové poznatky. Při výzkumu došlo k odkrytí reliktů původního kláštera a středověké zástavby, zejména však byl zaznamenán hřbitov starší než klášter řeholních kanovníků sv. Augustina. Získané kosterní pozůstatky byly podrobeny analýze, která však proběhla s přihlédnutím k dobové rasové teorii. Celkem bylo nalezeno 25 lebek, z nichž pouze 16 bylo zachováno ve stavu, který umožňoval jejich využití pro kraniometrická měření a analyzování. Z 16 lebek jich 10 bylo určeno jako mužské, 3 jako ženské a u 3 nebylo možné jednoznačně určit pohlaví. Tři lebky patřily dětem, tři lebky dospívajícím jedincům a deset lebek dospělým jedincům, nejčastěji ve věku kolem 50 let. Antropologický materiál byl tehdy vyhodnocen jako kosterní pozůstatky patřící „prvním německým kolonistům“. Pokus o nalezení vztahů mezi pohřbenými jedinci a tehdy současnou populací Lanškrouna však přinesl neuspokojivé výsledky (viz kapitola 8. 1. 2).

V areálu bývalého augustiniánského kláštera a zámku bylo také archeologicky zachyceno sklepení, relikty středověké či novověké zástavby a valounová dlažba.

Další doklady pohřbívání byly objeveny v Lorencově aleji, kde se narazilo na uložiště lidských kosterních pozůstatků ze zaniklého hřbitova roku 1904. Na tuto lokalitu těsně navazuje kostel sv. Máří Magdalény, u něhož se objevily další doklady pohřbívání, a to rovněž druhotné uložení kostí ze zrušeného hřbitova a také hrob novověký, který byl interpretován jako hrob oběti bouřlivých poválečných událostí ve městě (viz kapitola 8. 2. 18).

V Lanškrouně se dále narazilo na pozůstatky středověkých a novověkých staveb – na Náměstí Jana Marka Marků byly objeveny relikty částečně zahloubeného středověkého domu dřevěné konstrukce s kamennou podezdívkou, v domě čp. 16 výzkum odkryl původní renesanční prvky a doklady jeho stavebních úprav. Relikty stavby srubové konstrukce byly objeveny na Strážní ulici, podlaha chléva na ulici Na Terase.

Archeologické výzkumy odhalily také pozůstatky středověkých a novověkých komunikací a úprav terénu, např. haťování či valounovou dlažbu. Doklad středověkého opevnění přinesl pouze jediný archeologický výzkum, a to v ulici Na Valech při samotném okraji historického jádra města. Ve dvou případech se nalezly relikty dřevěného vodovodu, zřejmě z období 19. století. Na dvou lokalitách mimo historické jádro města byly nalezeny objekty s opatrností interpretované jako pravěké (prodejna Lidl a ulice Petra Bezruče). Absence movitých nálezů však znemožňovala přesnější interpretaci a dataci.

Dále byl autorkou diplomové práce zpracován a vyhodnocen archeologický keramický materiál deponovaný v Městském muzeu Lanškroun. Jedná se o nálezy z archeologických výzkumů realizovaných pod vedením PhDr. Martiny Bekové z Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, dále pak o zlomky kamnových kachlů, které jsou však z části nestratifikované, což snižuje jejich výpovědní hodnotu. Archeologický materiál byl roztříděn, očištěn a přiřazen k lokalitám. Jednotlivé keramické zlomky se v některých případech podařilo slepit, zkompletovat a rekonstruovat celé tvary nádob. Rekonstrukce nádob, které se nepodařilo slepit a doplnit celé, byla provedena alespoň kresebně. Pro keramiku kuchyňskou a kamnářskou byla vytvořena databáze v programu Microsoft Access, která obsahuje morfologické a technologické znaky potřebné pro analýzu. Databáze se nachází na přiloženém CD, kresebná dokumentace je součástí obrazové přílohy.

Soubor kamnových kachlů z tzv. starých sbírek Městského muzea Lanškroun obsahuje 19 exemplářů. Všechny jsou ve fragmentárním stavu. V jedenácti případech se jedná o nestratifikované nálezy bez bližších nálezových okolností, což snižuje jejich

výpovědní hodnotu. Dalších osm zlomků bylo roku 2006 nalezeno během archeologického výzkumu na Strážní ulici (viz kapitola 8. 2. 13 a 9. 1. 3). Autorkou diplomové práce byly rozpoznány celkem tři typy kachlů (12 základních řádkových, 2 římsové a 4 soklové) a sedm ikonografických motivů na čelních vyhřívacích stěnách, ve dvou případech se určení motivu nepodařilo. Nejčastěji zastoupen je motiv heraldický (6 fragmentů), dále ornament (5 fragmentů), ve dvou případech byl zaznamenán motiv světský, na jednom zlomku motiv architektury, na jednom zlomku mytologický motiv, na jednom zlomku náboženský motiv a na jednom zlomku tapetový vzor. Exempláře je možné rámcově datovat do období pozdní gotiky, renesance a raného baroka. Při dataci kachlů bylo využito analogií nalezených na jiných lokalitách, které však mohou vykazovat jisté časové odchylky. Šest kachlů bylo datováno do 2. poloviny 15. století, pět do 1. poloviny 16. století, čtyři do 17. století, dva do 15. století a po jednom zlomku do 16. století a do 2. poloviny 16. století (viz kapitola 9. 1. 3, graf 1 a graf 2).

Při vyhodnocování souboru kuchyňské keramiky byl shledáván problém v absenci publikování zpracovaného archeologického materiálu v regionu, který by mohl být využit jako srovnávací materiál. Ten byl nakonec nalezen v Městském muzeu Moravská Třebová, a pro tento účel byl tedy použit deskriptivní systém vytvořený Mgr. Janou Němcovou (Němcová 2006).

Soubor sledované kuchyňské keramiky je tvořen zejména zlomky výdutí. Dále se vyskytovaly dna, spodky, podhrdlí a nožky trojnožek. Ve čtyřech případech byly rekonstruovány celé tvary nádob, ve třech případech se podařilo provést alespoň částečnou rekonstrukci, která byla doplněna rekonstrukcí kresebnou. U 25 zlomků byla zjištěna glazura, u 9 zlomků výzdoba ve formě rýhování na podhrdlí a na jedné nádobě v podobě dvojitého radélka. Z tvarů jednoznačně převládaly hrnce, poté byly rozpoznány tři trojnožky, 2 talíře, poklička, pohár a zásobnice (viz graf 4). Z typů okrajů byl nejčastěji zastoupen okraj ohnutý s oblými hranami (varianta O4). Dále se vyskytoval okraj ovalený (varianta O5), jednoduchý se zaoblenou vnitřní linií (varianta J4), štíhlý kyjovitý okraj s rozšířenou horní plochou (varianty KA1, KA2 a KA4), okruží s výrazným prožlabením (varianty VP1, VP1j a VP5b), okruží s mírným prožlabením a rozšířenou horní plochou (varianta MP5b), okraj vyhnutý s okružím (varianta OK6), okraj oboustranně rozšířený (varianta RO2) a okraj s mírně rozšířenou vnitřní linií (varianta VL3). Průměry okrajů se pohybují od 6 cm do 15 cm.

Keramické zlomky byly na základě makroskopického pozorování zařazeny do pěti keramických tříd (graf 6). Nejvíce fragmentů patří do keramické třídy 5 (kaolinitická keramika s příměsí písku), druhou nejčastěji zastoupenou je třída 2 (hlinitojílovitá keramika s příměsí písku a drobných kamínků). Nepatrné zastoupení pak má třída 1 (zakuřovaná keramika), třída 4 (redukčně pálená masivní keramika) a třída 10 (loštická polokamenina).

Keramický soubor obsahuje keramiku datovanou od 2. poloviny 14. století do 17. až 18. století, přičemž největší počet fragmentů spadá do konce 17. století.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

Bek, T. – Vích, D. 2017: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Výkop pro optický kabel v areálu zámku. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Bek, T. – Vích, D. 2017a: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Výkop pro přístřešek k vánočnímu stromu na nám. J. M. Marků. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Beková, M. – Dragoun, B. 2004: Lanškroun kabelovod 1996. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. – Dragoun, B. 2008: Lanškroun 2006 pivovar kanalizace. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. – Dragoun, B. 2009: Lanškroun 2004, Administrativní centrum f. SPECTRUM. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. – Dragoun, B. 2016: Odvodnění kostela sv. Máří Magdalény 2010. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2004: Lanškroun plynofikace 1998. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2004a: Lanškroun, TELECOM 1998. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2004b: Lanškroun, pokládka VČE (pro bytový dům Sokolská). Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2004c: Lanškroun 2004, Garáže Na Valech. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2005: Lanškroun, prodejna ALBERT 2004. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2005a: Lanškroun, prodejna LIDL 2004. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2005b: Lanškroun 2005, Karolíny Světlé, dům p. Holuba. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2007: Lanškroun RD pan Strnad 2006. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2008: Lanškroun 2007, Honzalovi čp. 119. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2008a: Lanškroun 2007, víceúčelový objekt Ing. Němce. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2009: Lanškroun 2004, lékárna Dr. Kmenta, Strážní ulice. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2009a: Lanškroun 2004, komerční centrum JUDr. Macka. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

Beková, M. 2009b: Lanškroun čp. 16, 2006, Pekařství Sázava. Nálezová zpráva. Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

E-mailová korespondence s Karlem Uhlířem [online], 9. 4. 2020.

E-mailová korespondence s prof. Musilem [online], 18. 2. 2020.

RDB III, č. 1916, s. 746.

RDB VI, č. 356, s. 235.

SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň, sign. 400.

Vích, D. 2014: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Přeložka plynu u ZŠ na nám. A. Jiráska. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Vích, D. 2014a: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Stavba bytového domu na parc. č. 478. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Vích, D. 2014b: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Zámek – konírna, odvodnění soklu. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Vích, D. 2014c: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Úprava dvorku v ZŠ Nám. J. M. Marků. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Vích, D. 2014d: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Výkop pro plynovod v ul. T. G. Masaryka. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Vích, D. 2014e: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Revitalizace zámecké zahrady. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Vích, D. 2014f: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Parc. č. 28/1, nehlášená výstavba technického zázemí k restauraci. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Vích, D. 2015: Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí), Stavba RD na parc. č. 4369, 438/1, 366/3. Nálezová zpráva. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

Literatura:

Bek, T. – Vích, D. 2014: Drobné záchranné výzkumy Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě v roce 2013, Archeologie východních Čech 8, 233-250.

Bek, T. – Vích, D. 2016: Drobné záchranné výzkumy Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě v roce 2014, Archeologie východních Čech 11, 185-219.

Bek, T. – Vích, D. 2016a: Drobné záchranné výzkumy Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě v roce 2015, Archeologie východních Čech 12, 97-109.

Bek, T. – Vích, D. 2018: Drobné záchranné výzkumy Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě v roce 2016, Archeologie východních Čech 15, 94-113.

Beranová, M. 2015: Jídlo a pití v pravěku a ve středověku, Praha.

Blažek, J. 2000: Archeologie v okupovaném pohraničí 1938-1945. In: Radvanovský, Z. (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945, 5. Ústí nad Labem, 137-155.

Bodenbach, H. J. 2005: Dr. Hermann Schroller (1900-1959). Archäologe und Apotheker, Die Kunde, Neue Folge 56, 191-218.

Borkovcová, M. – Šplíchal, V. 1999: Z historie sklářství na pomezí Čech a Moravy, Lanškroun.

Borkovcová, M. 2002: Kulturní zařízení, Městské muzeum Lanškroun. In: Borkovcová, M. (red.), Krajem koruny země. Lanškroun, 357-360.

Borkovcová, M. 2005: 100 let Městského muzea Lanškroun, Lanškrounsko, Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun 3, 2-3.

Brych, V. 2004: Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze, Praha.

Buben, M. 2003: Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Řeholní kanovníci, Praha.

Cibulka, J. – Sokol, J. 1935: Soupis památek historických a uměleckých v okresu Lanškrounském, Praha.

Demek, J. 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny, Brno.

Dobisíková, M. 1999: Určování věku. In: Stloukal, M. (ed.), Antropologie. Příručka pro studium kostry, 235-339.

Dragoun, B. 2002: Archeologie Lanškrounska. In: Borkovcová, M. (red.), Krajem koruny země. Lanškroun, 55-57.

Dragoun, B. 2003: K vývoji zástavby města Lanškrouna, Lanškrounsko, Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun 1, 2-3.

Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha.

Elbel, P. 2002: Petr Bertholdův z Brna řečený Jelito. In: Borkovcová, M. (red.), Krajem koruny země. Lanškroun, 67-72.

Ernée, M. – Vitanovský, M. 2003: Řezaná negativní dřevěná forma – první krok při výrobě čelní vyhřívací stěny kamnového kachle?, Archeologické rozhledy 55, 548-560.

Frolík, J. 2003: Kachle Chrudimska. Sbírky Regionálního muzea v Chrudimi, Chrudim.

Gilar, Š. 2002: Obce regionu Lanškrounsko. In: Borkovcová, M. (red.), Krajem koruny země. Lanškroun, 507-541.

Glotz, P. 2006: Vyhnání, České země jako poučný případ, Praha-Litomyšl.

Goš, V. 1980: Keramika doby husitské na severní Moravě, Archaeologia historica 5, 369-374.

Hazlbauer, Z. – Špaček, J. 1988: Metrická variabilita u pozdně gotického římsového kachle, Archaeologia historica 13, 561-573.

Hazlbauer, Z. 1986: Příspěvek k technologii výroby pozdně středověkých reliéfních kachlů, Archaeologia historica 11, 489-504.

Hazlbauer, Z. 1989: Motiv mořské víly – Meluziny – v ikonografii českých gotických reliéfních kachlů, Archaeologia historica 14, 409-436.

Hazlbauer, Z. 1996: Historické kamnové kachle z hradu Bouzova, okr. Olomouc, nepublikovaná studie, Praha-Bouzov.

Hazlbauer, Z. 1998: Krása středověkých kamen, Praha.

Himelová, Z. – Procházka, R. 1990: On the characteristic of some components of material culture and public health care of the town Brno in the 16th – 17th Centruy, Studies in Postmedieval Archaeology, 127-162.

Hlava, M. 2017: Zánik Úřadu pro pravěk (Amt für Vorgeschichte). Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu. Archeologie ve středních Čechách, 443-462.

Hlava, M. 2019: Zlatý věk uničovské archeologie. Mizzi Manethová a muzeum v Uničově, Olomouc.

Hoffmann, F. 1992: České město ve středověku, Praha.

Horská, P. – Maur, E. – Musil, J. 2002: Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa, Praha-Litomyšl.

Hossner, A. M. 1941/1942: Ein mittelalterlicher Skelettfriedhof in Landskron, Sudeta, Neue Folge, 89-124.

Chládek, J. 1982: Nástin dějin Lanškrounska do roku 1945, Litomyšl.

Jurda, M. 2008: Tafonomické změny lidské lebky z pohledu geometrické morfometrie, nepublikovaná magisterská diplomová práce, Brno.

Kejř, J. 1998: Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha.

Kibic, K. – Vošahlík, A. 2011: Památková ochrana a regenerace historických měst v České republice 1945-2010, Praha.

Klápště, J. – Velímský, T. 1977: K charakteru zástavby středověkého Mostu. In: Richter, M. (ed.), Středověká archeologie a studium počátků měst: Sborník příspěvků přednesených na celostátní konferenci středověkých archeologů v Hradci Králové 22.-27. září 1975, 77-89.

Klápště, J. 2012: Proměna českých zemí ve středověku, Praha.

Klápště, J. 2015: Archeologická památková péče a archeologické poznávání, Staletá Praha 31, č. 2, 112-114.

Klápště, J. 2017: Archeologie ve městě: metodika, metody výzkumu, prezentace a ochrany archeologických památek, Brno.

Kokeš, P. – Medlík, M. 2002: Urbanismus a krajina. In: Borkovcová, M. (red.), Krajem koruny země. Lanškroun, 281-300.

Krafl, P. – Musil, F. 2008: Klášter řeholních kanovníků sv. Augustina v Lanškrouně, Lanškrounsko, Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun 6, 5-10.

Krafl, P. – Mutlová, P. – Stehlíková, D. 2010: Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně. Dějiny a diplomatář kláštera, Praha.

Krumphanzlová, Z. 1961: K otázce vampyrismu na slovanských pohřebištích, Památky archeologické 52, 544-549.

Krumphanzlová, Z. 1964: Zvláštnosti ritu na slovanských pohřebištích v Čechách. In: Eisner, J. (ed.), Vznik a počátky Slovanů V., 177-215.

Kuča, K. 1996: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha.

Kuželka, V. 1999: Osteometrie. In: Stloukal, M. (ed.), Antropologie. Příručka pro studium kostry, 40-104.

Lehmann, E. 1920: Landskroner Heimatbuch, Lanškroun.

Lutovský, M. 1996: Hroby předků. Sonda do života a smrti dávných Slovanů, Praha.

Lutterer, I. – Majtán, M. – Šrámek, R. 1982: Zeměpisná jména Československa, Praha.

Mackerle, J. 1948: Pravěk Malé Hané, Jevíčko.

Macková, M. 2002: Historie města Lanškrouna 1791-1945. In: Borkovcová, M. (red.), Krajem koruny země. Lanškroun, 119-255.

Menoušková, D. – Měřínský, Z. 2008: Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska, Uherské Hradiště.

Musil, F. 1995: Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí.

Musil, F. 2002: Osídlování Poorlicka v době předhusitské, Ústí nad Orlicí.

Musil, F. 2006: Úvod do kastelologie – 1. část, Hradec Králové.

Navrátilová, A. 2004: Narození a smrt v české lidové kultuře, Praha.

Nechvátal, B. 1967: „Vampyrismus" na pohřebišti v Radomyšli, Archeologické rozhledy 19, 478-489.

Nejedlý, M. 2002: Od krásné dívky až k hadům a drakům. Proměny víly Meluzíny a jejich odraz v ikonografii středověkých pramenů, Archeologické rozhledy 54, 457-494.

Nekuda, V. – Reichertová, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě, Brno.

Němcová, J. 2006: Středověké osídlení Moravskotřebovska ve světle archeologických pramenů, nepublikovaná magisterská diplomová práce, Opava.

Pařík, V. – Hazlbauer, Z. 1991: Technologie výroby gotických kachlů s prořezávanou čelní stěnou, Archaeologia historica 16, 293-304.

Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance, Praha.

Pavlík, Č. 2017: Velký obrazový atlas gotických kachlových reliéfů. Čechy, Morava a české Slezsko, Praha.

Pohanka, H. C. 2013: Heraldika v souvislostech, Praha.

Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny – díl II., Praha.

Procházka, R. 2007: Archeologie a poznání moravských a slezských měst, Archeologia historica 32, 37-80.

Razím, V. 2000: K některým otázkám vymezení hranic středověkého města, Archaeologia historica 25, 43-49.

Richterová, J. 1982: Technologie pražských středověkých kachlů, Archaeologica Pragensia 3, 153-167.

Sedláček, A. 1883: Hrady, zámky a tvrze království českého II, Praha.

Sedláček, A. 1908: Místopisný slovník historický Království českého, Praha.

Sekotová, V. 1997: Město Lanškroun do roku 1633 (Dějiny správy města – 1. část). In: Kokojanová, M. (red.), Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století). Prostějov, 537-542.

Sekotová, V. 2002: Historie Lanškrouna od založení do 18. století. In: Borkovcová, M. (red.), Krajem koruny země. Lanškroun, 65-117.

Severin, K. 2003: Kolonizace Hřebečska, Archaeologia historica 28, 175-210.

Scheufler, V. 1972: Lidové hrnčířství v českých zemích, Praha.

Schwarzenberg, K. 1992: Heraldika, Uherské Hradiště.

Sklenář, K. 1998: Archeologický slovník 3. Keramika a sklo, Praha.

Sklenář, K. 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů, Praha.

Sklenář, K. 2011: Vývoj péče o archeologické památky v českých zemích do roku 1982. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historická 65. Praha

Slavík, J. 2007: Dům na nároží, Lanškrounsko, Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun 5, 17-18.

Smetánka, Z. 1968: Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. do počátku 16. století, Památky archeologické 59, 543-578.

Smetánka, Z. 1969: K morfologii českých středověkých kachlů, Památky archeologické 60, 228-265.

Sommer, P. 1997: České kláštery 10. - 13. století ve světle archeologických výzkumů, Archaeologia historica 3, 337-345.

Staněk, T. 1996: Perzekuce 1945, Praha.

Stloukal, M. 199: Typologie. In: Stloukal, M. (ed.), Antropologie. Příručka pro studium kostry, 374-378.

Štafen, Z. 2002: Geologické poměry Lanškrounska. In: Borkovcová, M. (red.), Krajem koruny země. Lanškroun, 11-19.

Thun, T. – Žáková, L. v tisku: Kachle pro arcivévodu Evžena deponované v Městském muzeu Moravská Třebová, Moravskotřebovské vlastivědné listy 27.

Tichý, Rad. 1997: Neolitické a eneolitické nálezy na pomezí Čech a Moravy, Moravskotřebovské vlastivědné listy 8, 5-11.

Trojan, E. 2001: Tak přísahali…Partyzánský odboj v Orlických horách v letech 1939-1945, Ústí nad Orlicí.

Tymonová, M. 2003: Kachlová kamna z Náměště na Hané, Archaeologia historica 28, 575-590.

Unger, J. 2006: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. In: Malina, J. (ed.), Panoráma biologické a sociokulturní antropologie, 102-104.

Vích, D. 2010: Nejstarší dějiny Lanškrounska, Lanškrounsko, Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun 8, 2-4.

Vích, D. 2010a: Nález měděné eneolitické sekery na Lanškrounsku, Archeologie ve středních Čechách 14, 59-61.

Vích, D. 2013: Drobné záchranné výzkumy Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě v roce 2012, Archeologie východních Čech 5, 186-190.

Vitanovský, M. – Hazlbauer, Z. 1995: Příspěvek k výrobě pozdně gotických kachlových matric – otázky výtvarné formy a technologie, Archaeologia historica 20, 539-550.

Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů, Praha.

Vokurka, M. 2015: Velký lékařský slovník, Praha.

Vorel, P. 2012: Páni z Pernštejna, Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy, Praha.

Žegklitz, J. – Šmolíková, M. 2019: Pro kamna ke Špačkovi. Kachle a kamnářství v renesanční Praze, Praha.

Žegklitz, J. 2012: Grafické a další předlohy motivů na kachlích z českého prostředí. Renesanční kachle jako prostředek šíření idejí a kultury doby reformace, Archeologické rozhledy 64, 265-319.

Žemlička, J. 1986: Století posledních Přemyslovců, Praha.

Žemlička, J. 2014: Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy, Praha.

Obrazová příloha

	Lokalita	Odkrytá situace	Nálezy	Uložení nálezů	Datace
1. (kapitola 8. 1. 2)	Areál kláštera a zámku (1940)	Hřbitov, relikty kláštera a středověké zástavby	Antropologický materiál, keramika, mince, kovy	Říšské župní muzeum v Opavě – zničeny požárem	Středověk, novověk
2. (kapitola 8. 2. 1)	Náměstí J. M. Marků a ulice 28. října, pokládka kabelovodu (1996)	Středověký objekt – částečně zahloubený dům; sklepení	Keramika, mazanice	Nálezy nedohledány	Středověk, novověk
3. (kapitola 8. 2. 2)	Třešňovecká ulice, pokládka plynovodu (1998)	Středověká komunikace – haťování	Movité nálezy nezískány	-	Středověk
4. (kapitola 8. 2. 3)	Areál zámku, pokládka Telecomu (2004)	Vrstvy z 16. a 17. století, doklady požáru, sklepení	Keramika	Nálezy nedohledány	Novověk
5. (kapitola 8. 2. 4)	Prodejna Albert (2004)	Navážky	Keramika	Nálezy nedohledány	Novověk
6. (kapitola 8. 2. 5)	Prodejna Lidl (2004)	Pravěký objekt (?)	Mazanice	-	Pravěk (?)
7. (kapitola 8. 2. 6)	Sokolská ulice, pokládka VČE (2004)	Vrstvy z 16. a 17. století, relikty dřevěného vodovodu	Keramika	Městské muzeum Lanškroun	Novověk
8. (kapitola 8. 2. 7)	Ulice Na Valech, stavba garáží (2004)	Planýrka z 50. let 20. století, požárová vrstva ze 14. století	Keramika, uhlíky, mazanice	Městské muzeum Lanškroun	Středověk, recent
9. (kapitola 8. 2. 8)	Strážní ulice, lékárna MUDr. Kmenta (2004)	Relikty srubové stavby, odpadní jímky	Keramika, uhlíky, cihly, sklo, archeobotanické vzorky	Městské muzeum Lanškroun	Středověk, novověk
10. (kapitola 8. 2. 9)	Ulice Na Terase, stavba administrativní budovy firmy Spektrum.cz (2004)	Relikty stavby – podlaha chléva	Keramika	Městské muzeum Lanškroun	Novověk
11. (kapitola 8. 2. 10)	Náměstí J. M. Marků, komerční centrum JUDr. Macka (2004)	Pozůstatky zástavby z 19. století, horizont ze 17. století	Keramika	Městské muzeum Lanškroun	Novověk

12. (kapitola 8. 2. 11)	Ulice Karolíny Světlé, stavba domu (2005)	Odpadní jímky (nevýznamné)	Keramika	Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou	Novověk
13. (kapitola 8. 2. 12)	Náměstí J. M. Marků, dům čp. 16 (Pekařství Sázava) (2006)	Původní renesanční prvky domu, doklady stavebních úprav	Keramika, sklo, mazanice, zvířecí kosti, mince	Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou	Středověk, novověk
14. (kapitola 8. 2. 13)	Strážní ulice, stavba rodinného domu (2006)	Kulturní vrstvy	Keramika	Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou	Středověk, novověk
15. (kapitola 8. 2. 14)	Pivovarské náměstí, kanalizace (2006)	Úprava komunikace – haťování	Keramika	Ponechány in situ	Novověk
16. (kapitola 8. 2. 15)	Ulice J. K. Tyla, dům čp. 119 (2007)	Relikty dřevěného vodovodu, jáma na přípravu malty, odpadní jáma	Keramika	Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou	Středověk, novověk
17. (kapitola 8. 2. 16)	Lorencova alej, stavba víceúčelového objektu Ing. Němce (2007)	Uložiště lidských kostí za zaniklého hřbitova	Antropologický materiál	Městský hřbitov v Lanškrouně	Středověk, novověk
18. (kapitola 8. 2. 17)	Ulice Kozinova a Strážní, rekonstrukce komunikace (2008)	Valounová dlažba	-	-	Novověk
19. (kapitola 8. 2. 18)	Kostel sv. Máří Magdalény, odvodnění stavby (2010)	Druhotné uložení lidských kostí ze zaniklého hřbitova, hrob oběti poválečných událostí ve městě	Antropologický materiál	Městský hřbitov v Lanškrouně	Středověk, novověk
20. (kapitola 8. 3. 1)	Nádražní ulice, rekonstrukce plynovodu (2012)	Úprava komunikace – haťování	Keramika	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě	Středověk, novověk
21. (kapitola 8. 3. 2)	Areál zámku, odvodnění (2012)	Relikty zdiva (stavby)	-	-	Středověk, novověk
22. (kapitola 8. 3. 3)	Ulice Petra Bezruče, vodovod (2012)	Pravěký objekt (?)	-	-	Pravěk (?)
23. (kapitola 8. 3. 4)	Náměstí Aloise Jiráska, přeložka plynu u ZŠ (2013)	Vrstvy s doklady požáru, kulturní vrstvy (narušené)	Keramika	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě	Středověk

24. (kapitola 8. 3. 5)	Parcela č. 478, stavba bytového domu (2013)	Relikty středověké stavby (zdivo)	Keramika	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě	Středověk
25. (kapitola 8. 3. 6)	Areál zámku, odvodnění konírny (2013)	Dlažba cihlová a valounová, relikty zdiva	Keramika, sklo	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě	Středověk, novověk
26. (kapitola 8. 3. 7)	Náměstí J. M. Marků, úprava dvorku ZŠ (2013)	Relikty zdiva, kulturní vrstvy	Keramika, kosti, cihly	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě	Středověk, novověk
27. (kapitola 8. 3. 8)	Ulice T. G. Masaryka, plynovod (2014)	Kulturní vrstvy	Keramika, sklo	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě	Středověk, novověk
28. (kapitola 8. 3. 9)	Areál zámku, revitalizace zahrady (2014)	Kulturní vrstvy, doklady pohřbívání	Keramika, antropologický materiál	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě	Středověk
29. (kapitola 8. 3. 10)	Ulice Na Valech, úprava zázemí restaurace (2014)	Základ hradby, doklady řemeslné výroby (?)	Keramika, železná struska	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě	Středověk, novověk
30. (kapitola 8. 3. 11)	Ulice Hradební, stavba rodinného domu (2015)	Požárová vrstva	-	-	Středověk, novověk
31. (kapitola 8. 3. 12)	Areál zámku, výkop pro kabel (2016)	Relikty zdiva	-	-	Středověk, novověk
32. (kapitola 8. 3. 13)	Náměstí J. M. Marků, výkop pro přístřešek k vánočnímu stromu (2016)	Úprava povrchu	Keramika	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě	Novověk

Tabulka A: Tabulka lokalit

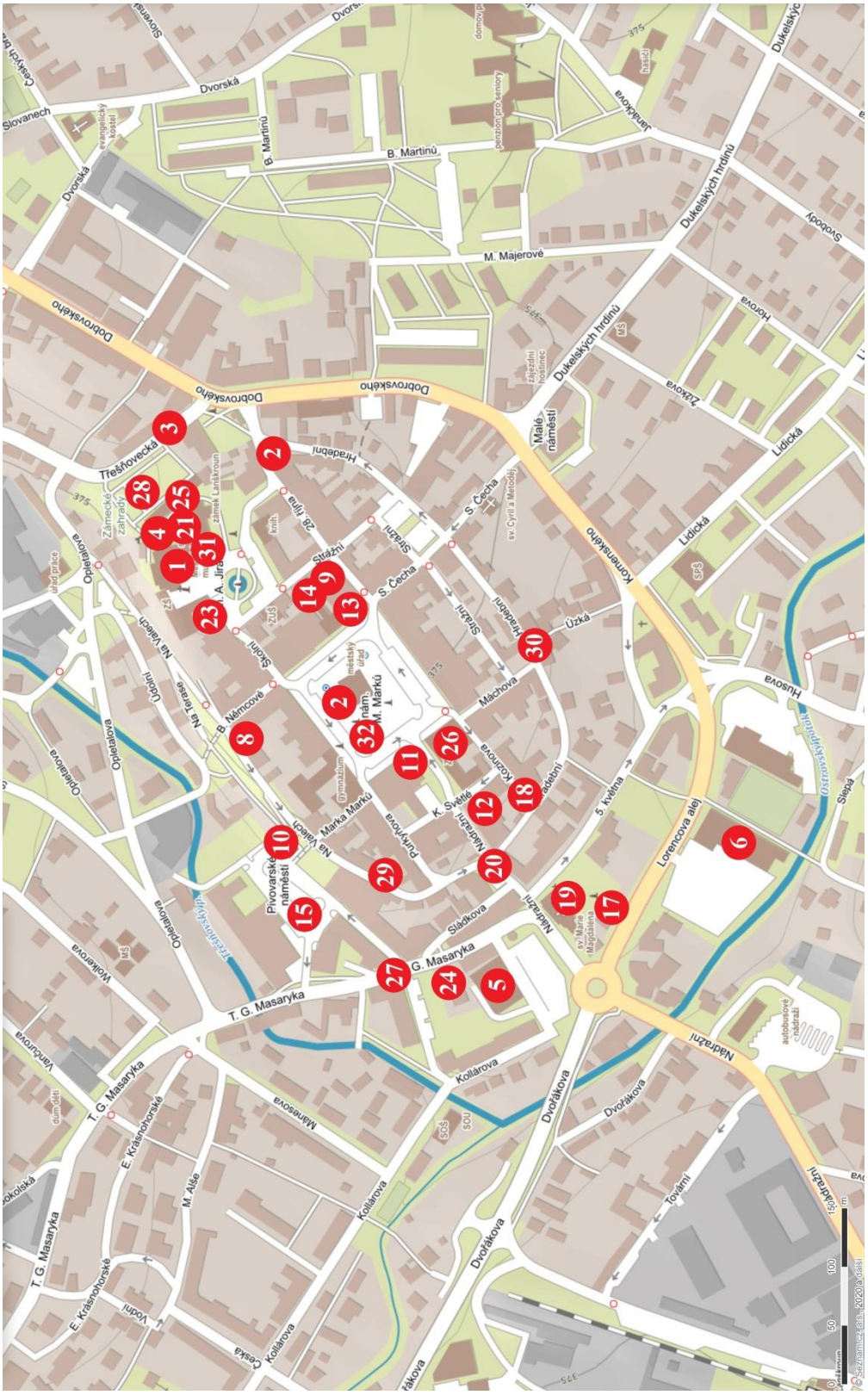

Mapa 1: Mapa historického jádra města Lanškrouna s vyznačením lokalit (čísla odpovídají číslům v tabulce A)

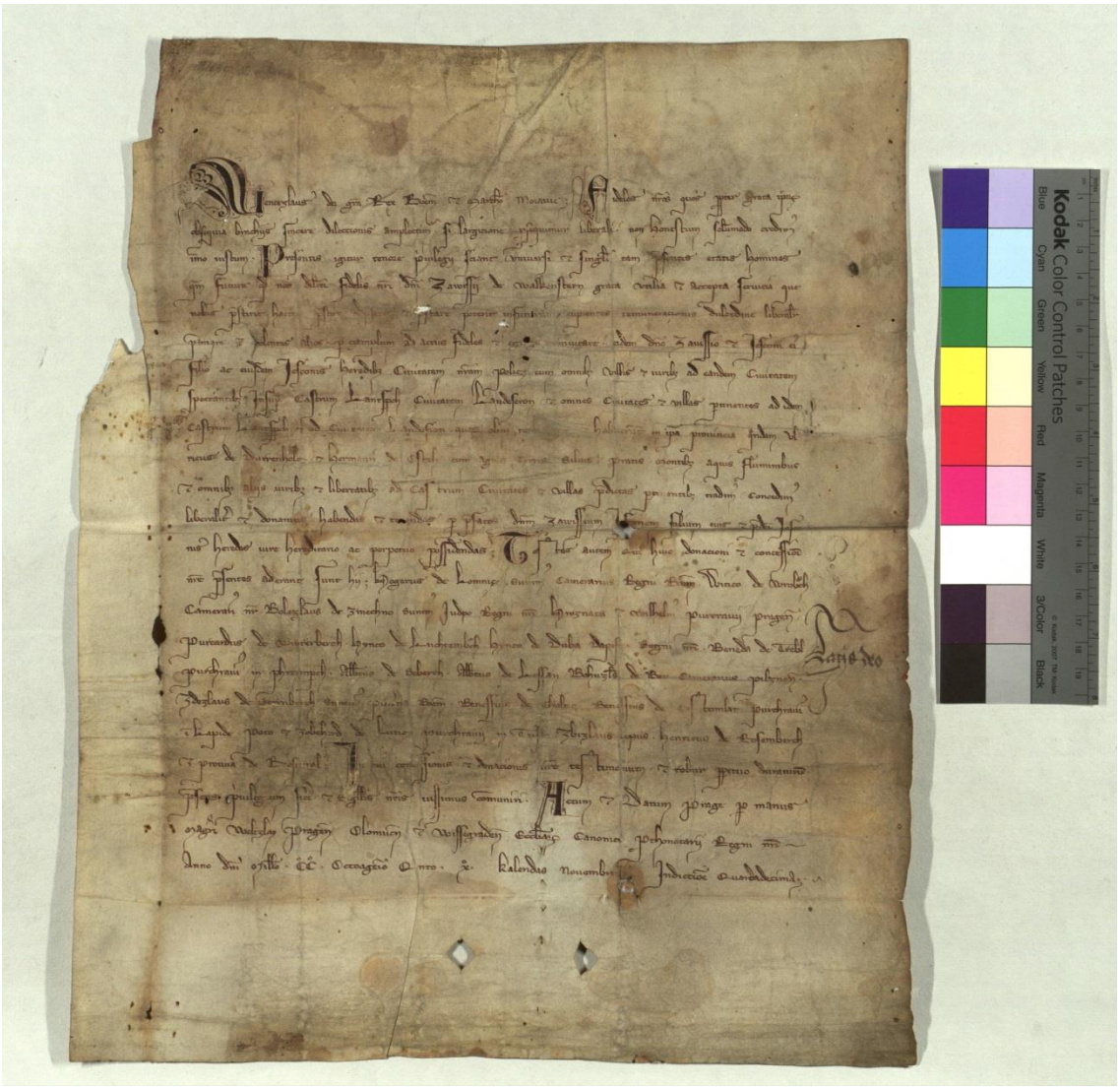

Obr. 1: První písemná zmínka o městě Lanškrouně, listina z roku 1285 (SOA Třeboň, Cizí statky Třeboň, sign. 400)

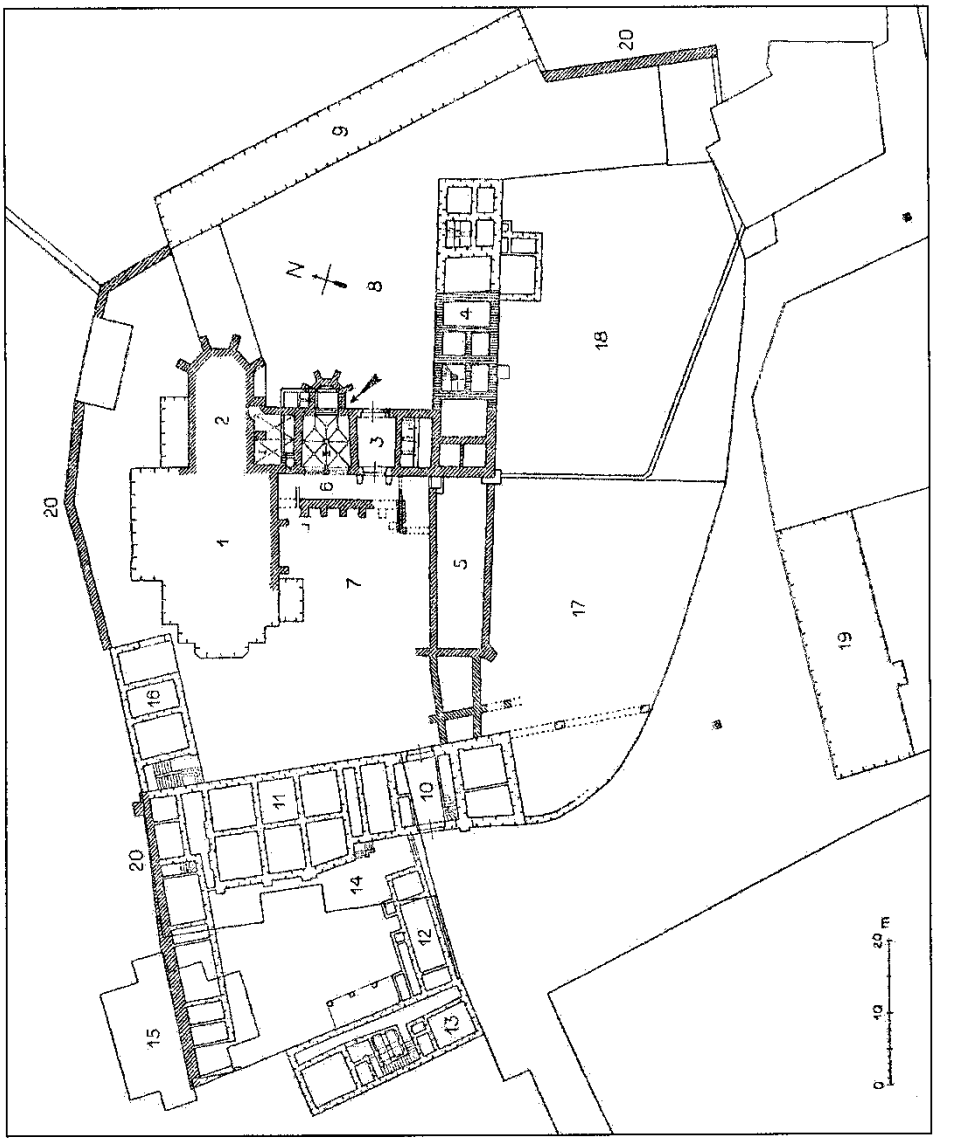

Klášterní areál v polovině 19. století se zakreslením výzkumů v roce 1940.

Obr. 2: Vyznačení stavebních fází zjištěných archeologickým výzkumem v roce 1940

(Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 54)

Obr: 3: Kamnový kachel s motivem orlice nalezený během archeologického výzkumu v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Podklad Č. Pavlík 2017, 285; foto Hoβner 1941/1942, 110; rekonstrukci provedla autorka diplomové práce)

Obr. 4: Archeologický výzkum v roce 1940 v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně, křížky jsou vyznačeny místnost I a místnost I, kde byly nalezeny lidské kostry (Hoβner 1941/1942, 90)

Obr. 5: Fotografická dokumentace odkrytých koster v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940, s očíslováním jednotlivých skeletů (Hoβner 1941/1942, 92)

Obr. 6: Fotografická dokumentace odkrytých koster v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940, s očíslováním jednotlivých skeletů

(Hoβner 1941/1942, 93)

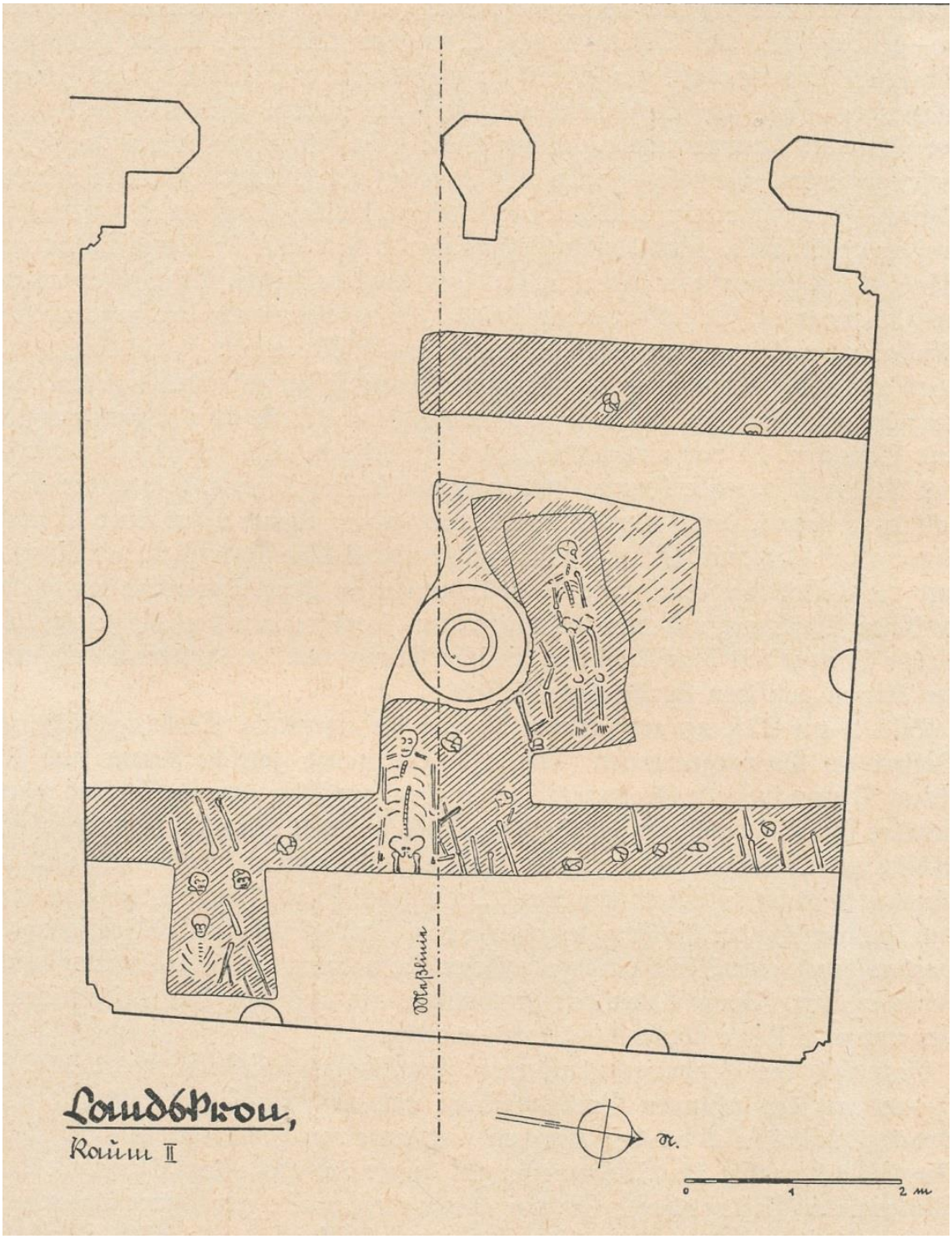

Obr. 7: Kresebná dokumentace odkryté situace v místnosti II v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 94)

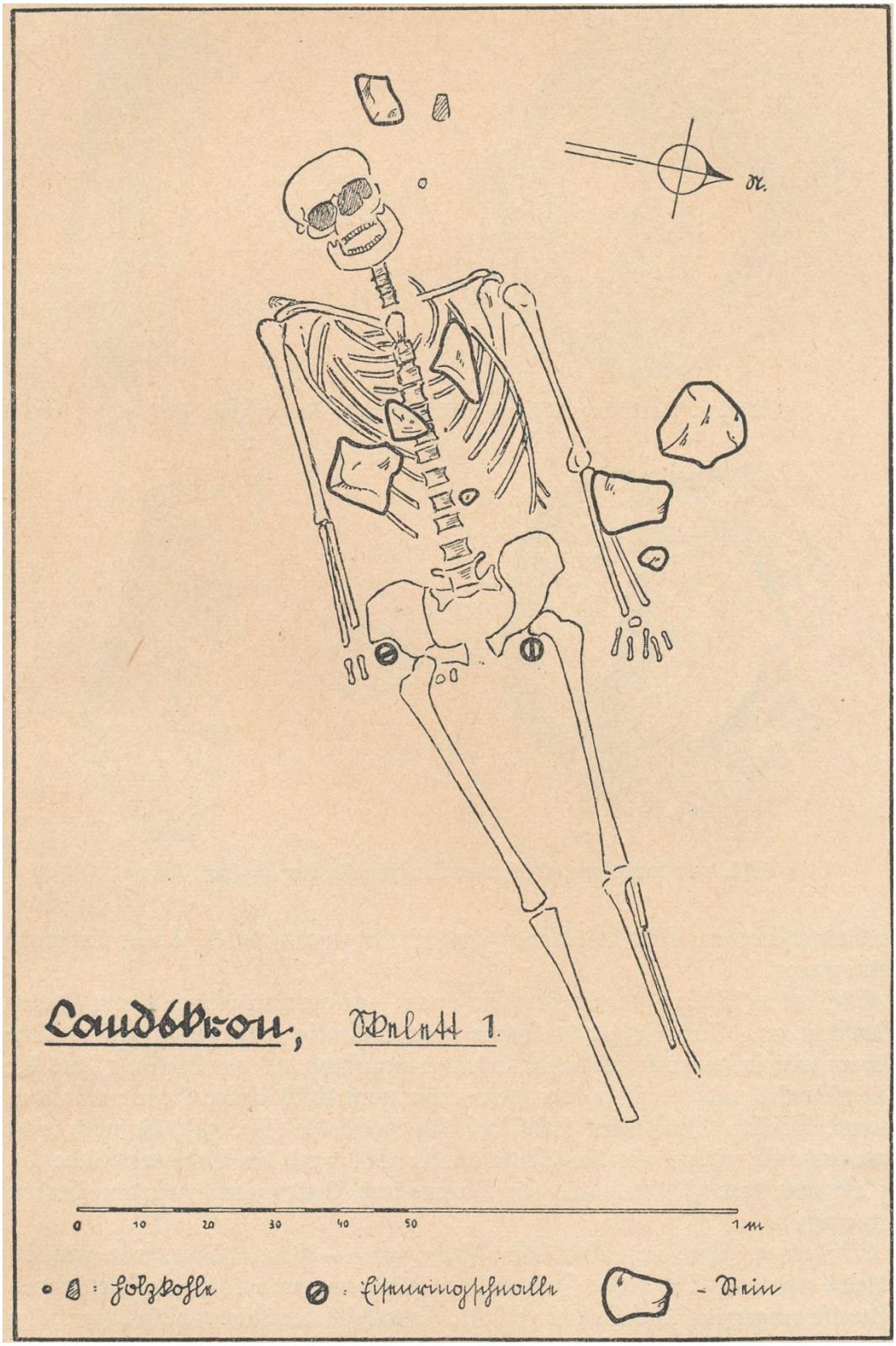

Obr. 8: Kresebná dokumentace odkryté kostry 1 v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940

(Hoβner 1941/1942, 99)

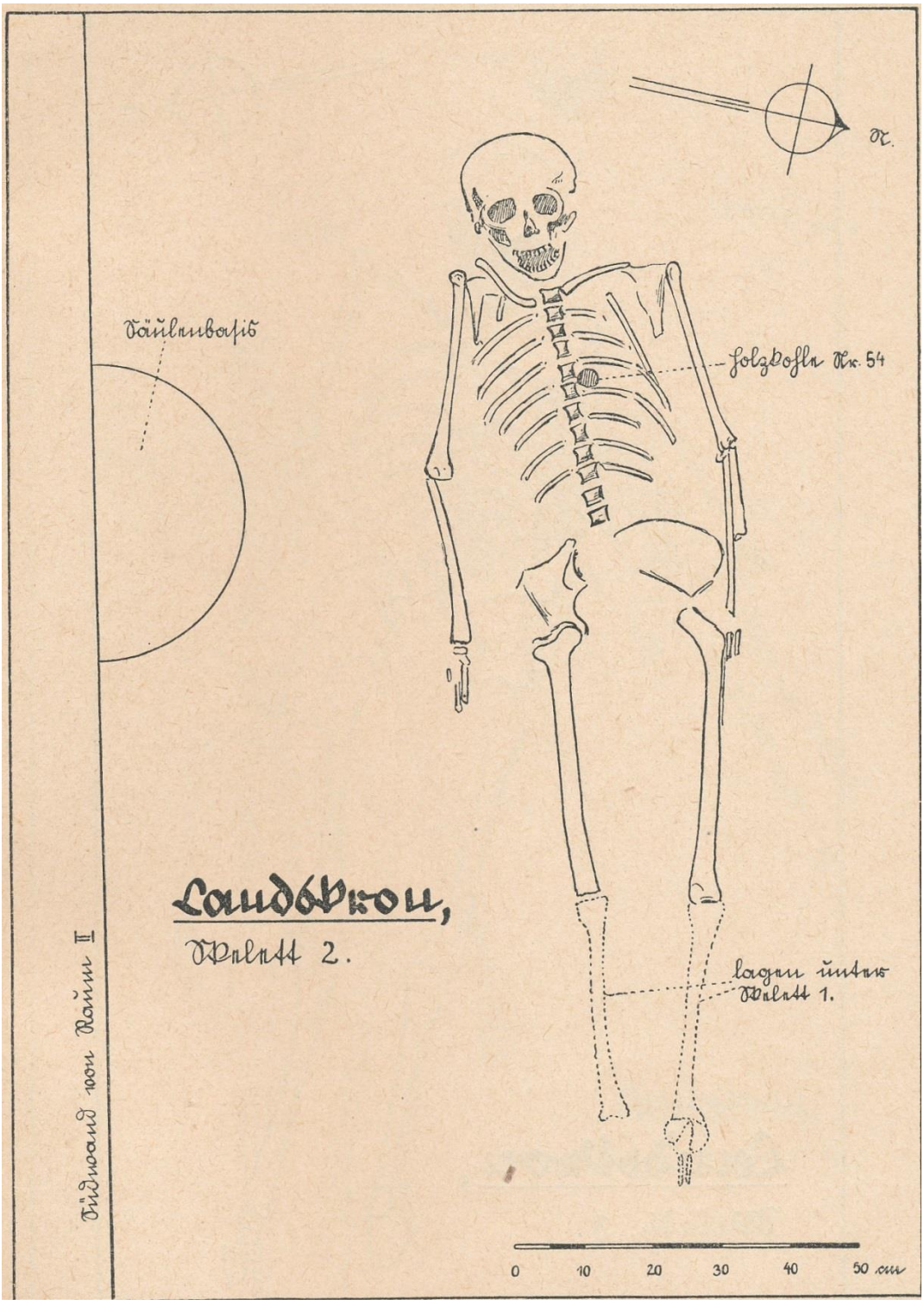

Obr. 9: Kresebná dokumentace odkryté kostry 2 v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 101)

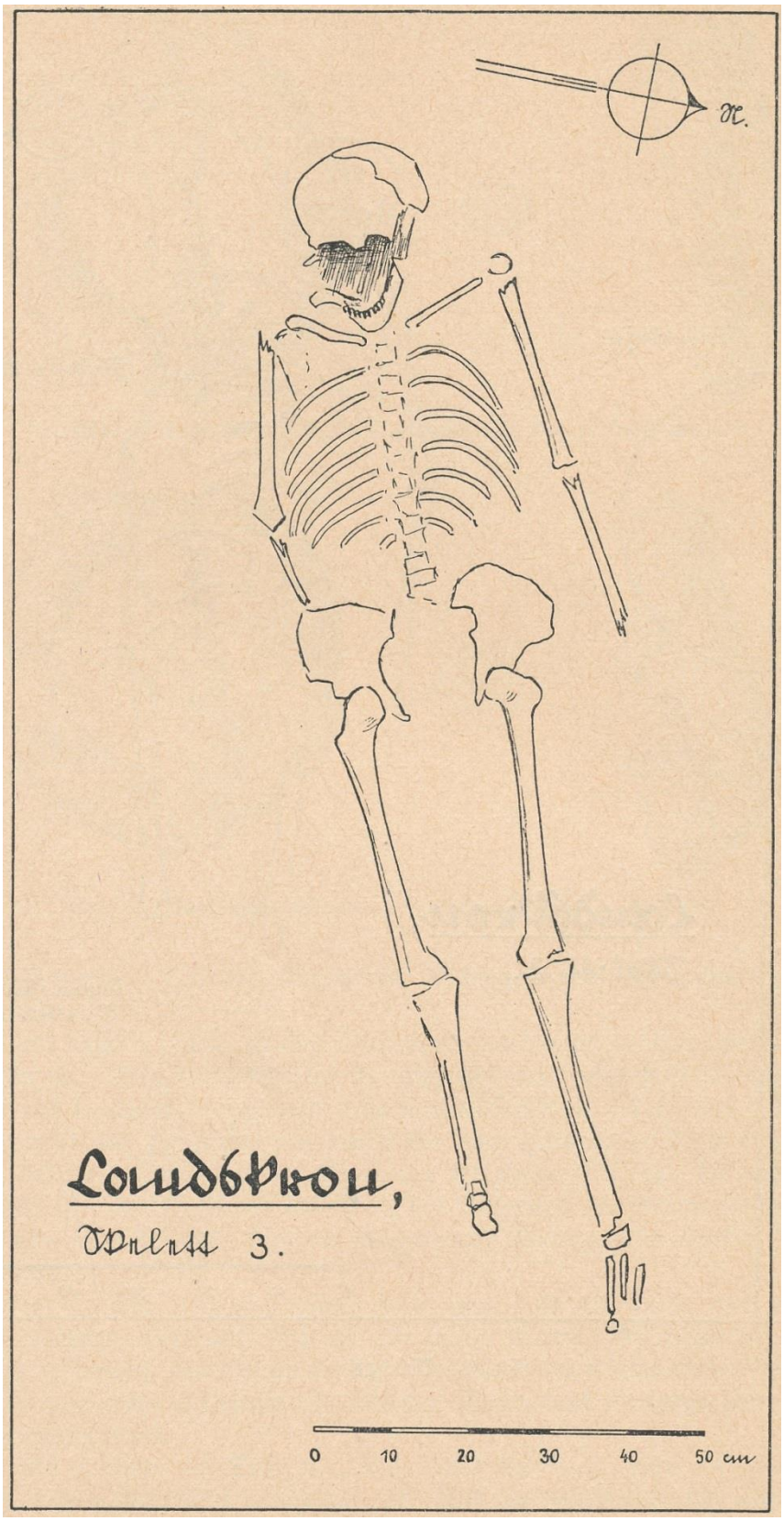

Obr. 10: Kresebná dokumentace odkryté kostry 3 v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 102)

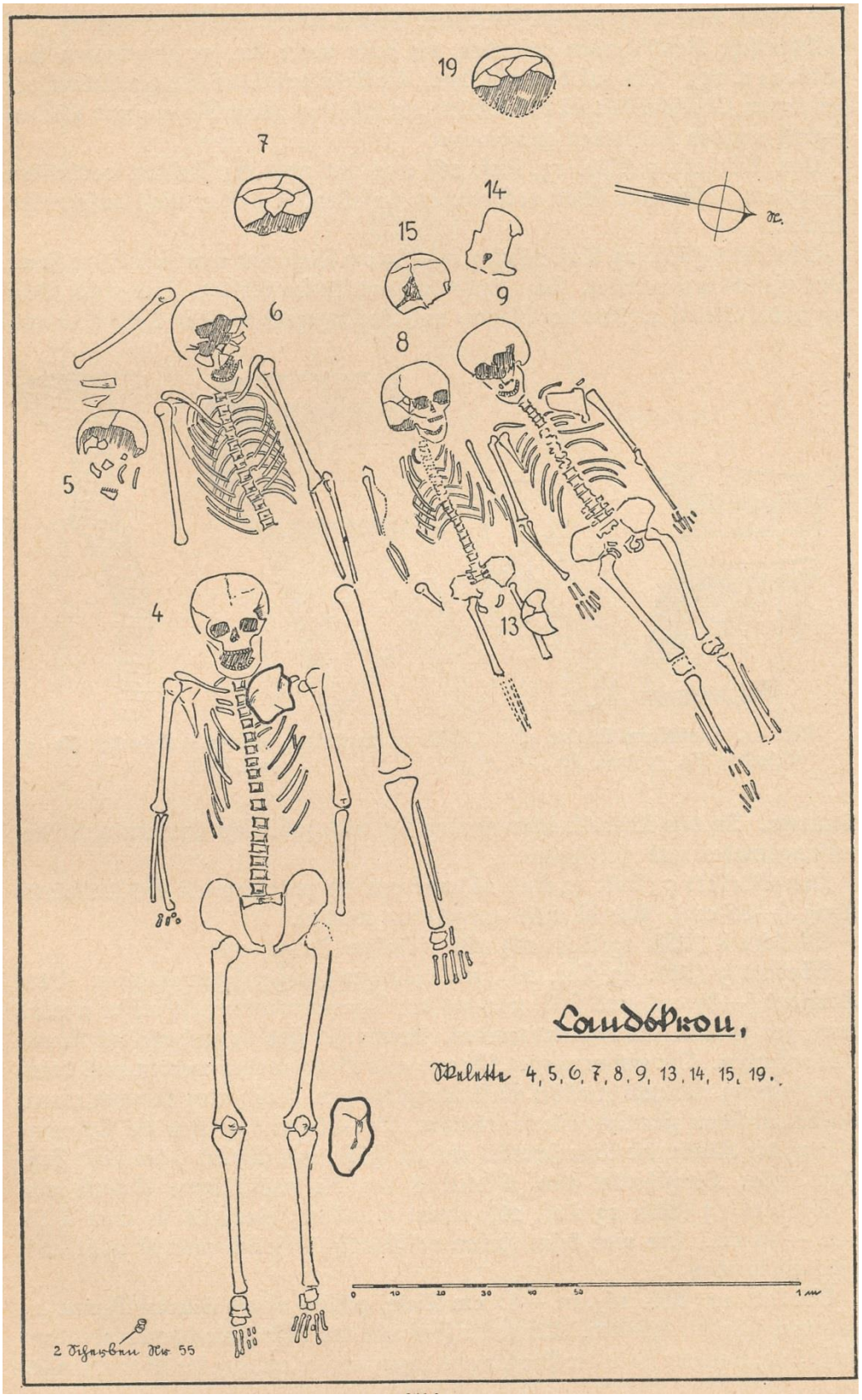

Obr. 11: Kresebná dokumentace odkrytých koster v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940

(Hoβner 1941/1942, 103)

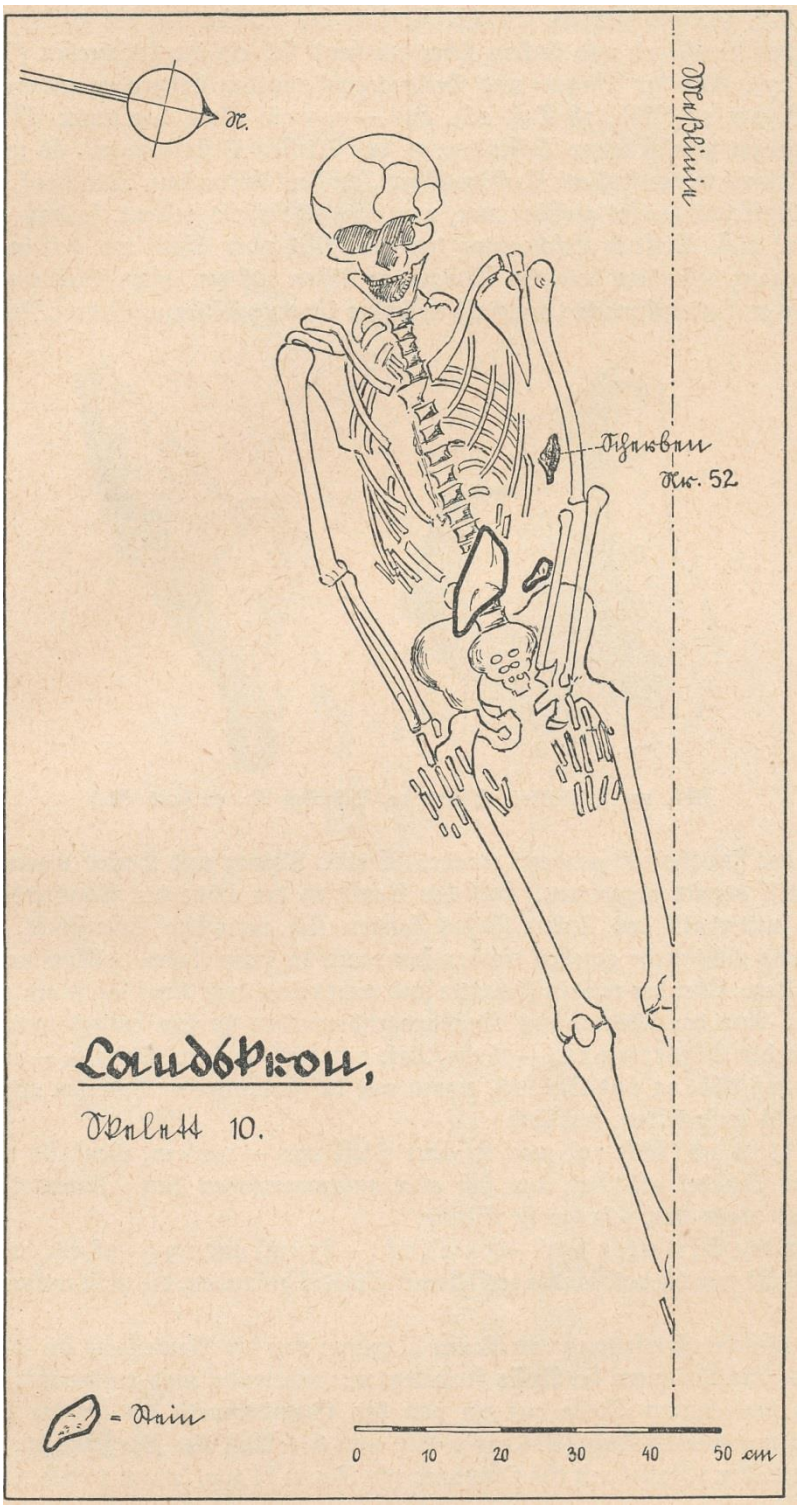

Obr. 12: Kresebná dokumentace odkryté kostry 10 v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 105)

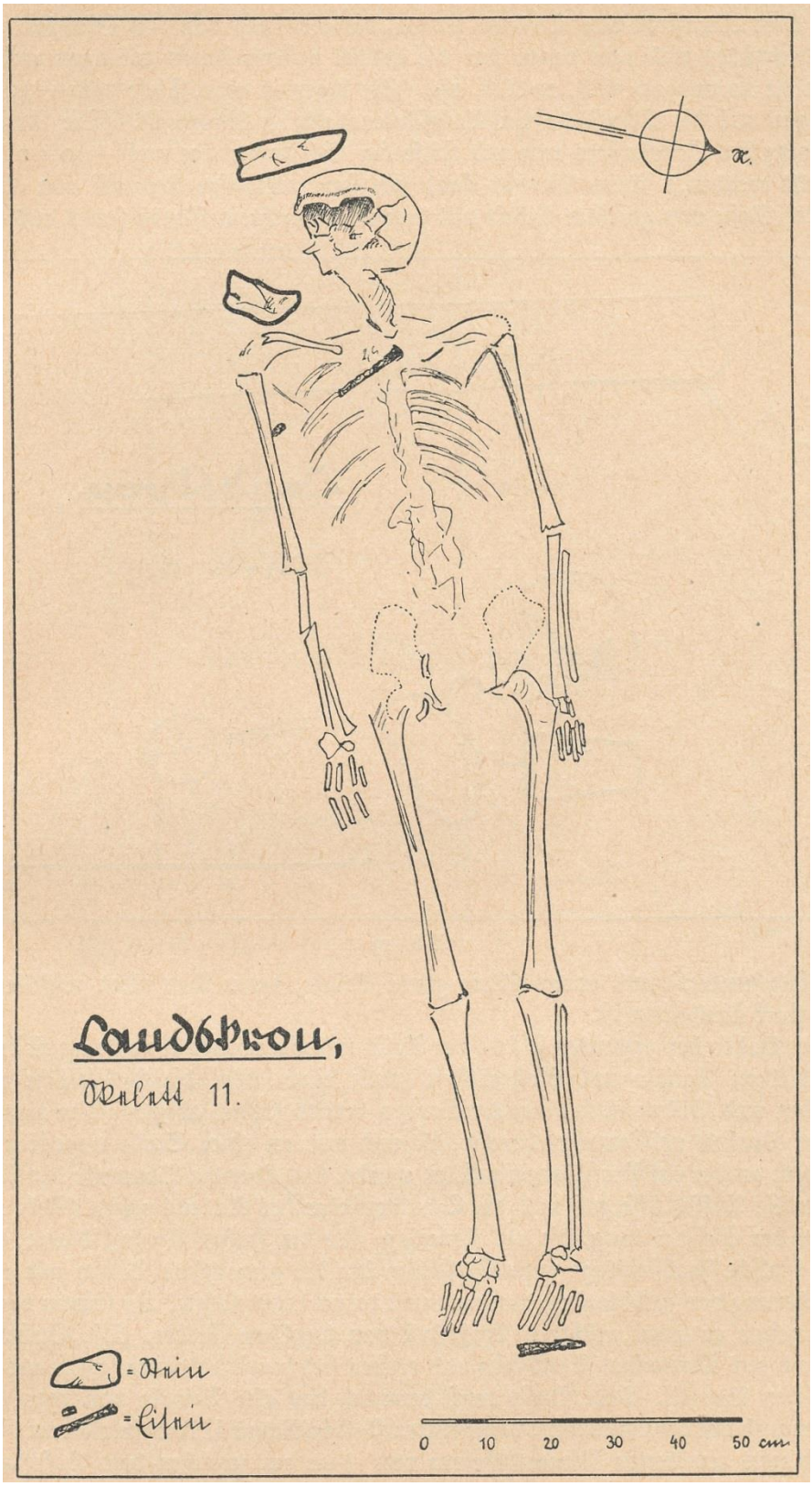

Obr. 13: Kresebná dokumentace odkryté kostry 11 v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940

(Hoβner 1941/1942, 107)

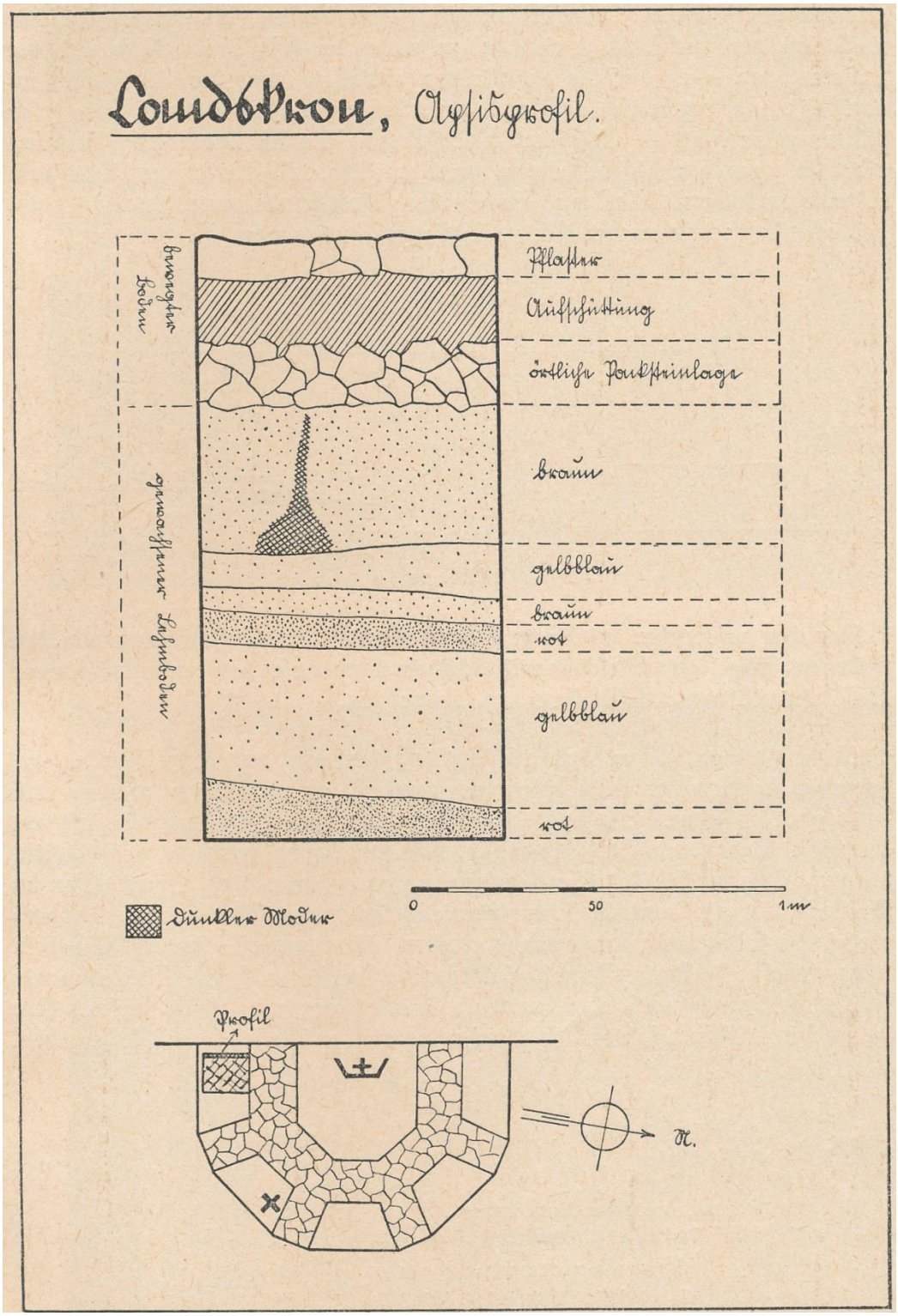

Obr. 14: Kresebná dokumentace odkrytých archeologických situací v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 109)

Obr. 15: Fotografická dokumentace lebky 2 z výzkumu v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 109)

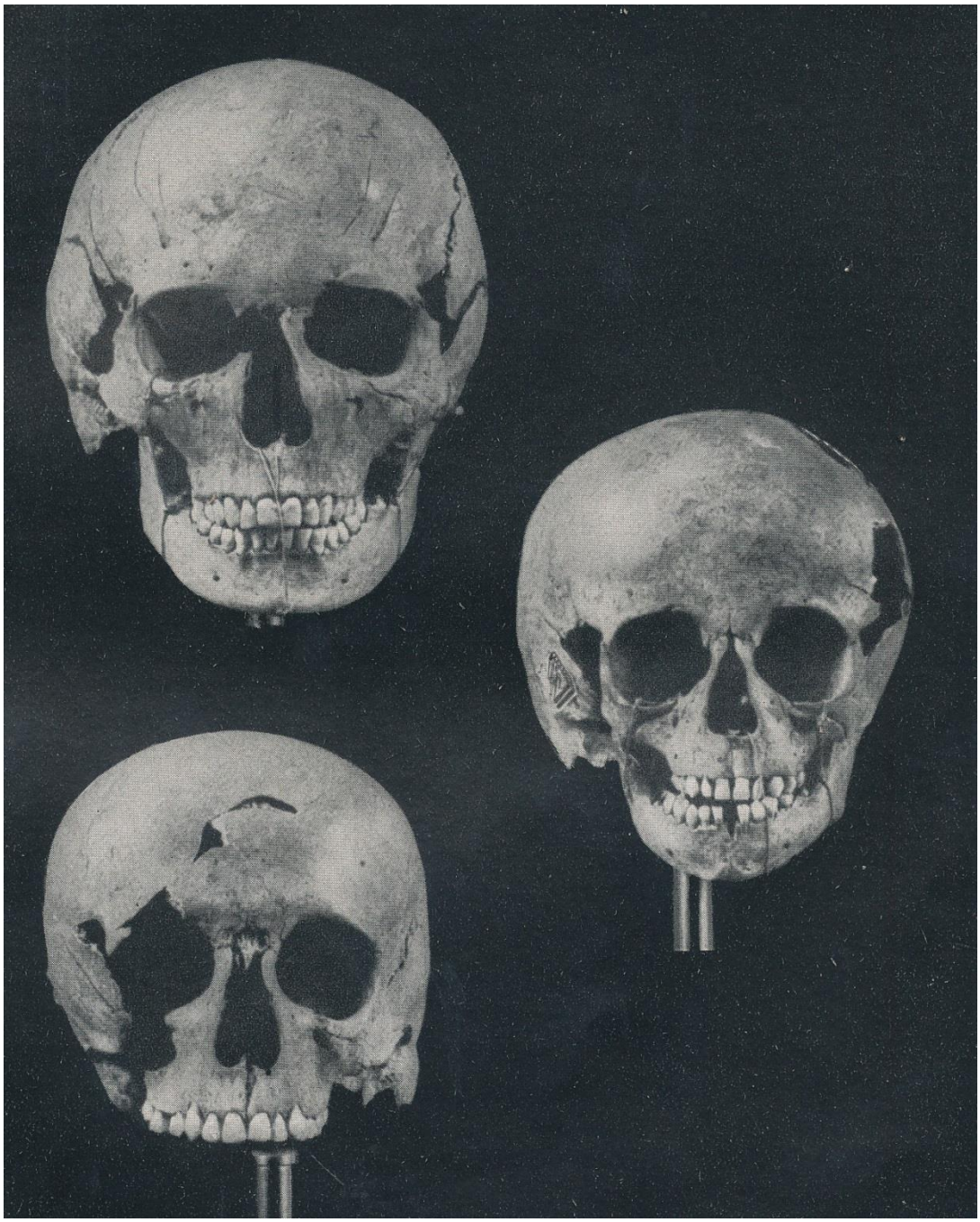

Obr. 16: Fotografická dokumentace lebek 4, 8 a 16 z výzkumu v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 116)

Obr. 17: Fotografická dokumentace lebky 10 z výzkumu v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 117)

Obr. 18: Fotografická dokumentace lebky 20 z výzkumu v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 121)

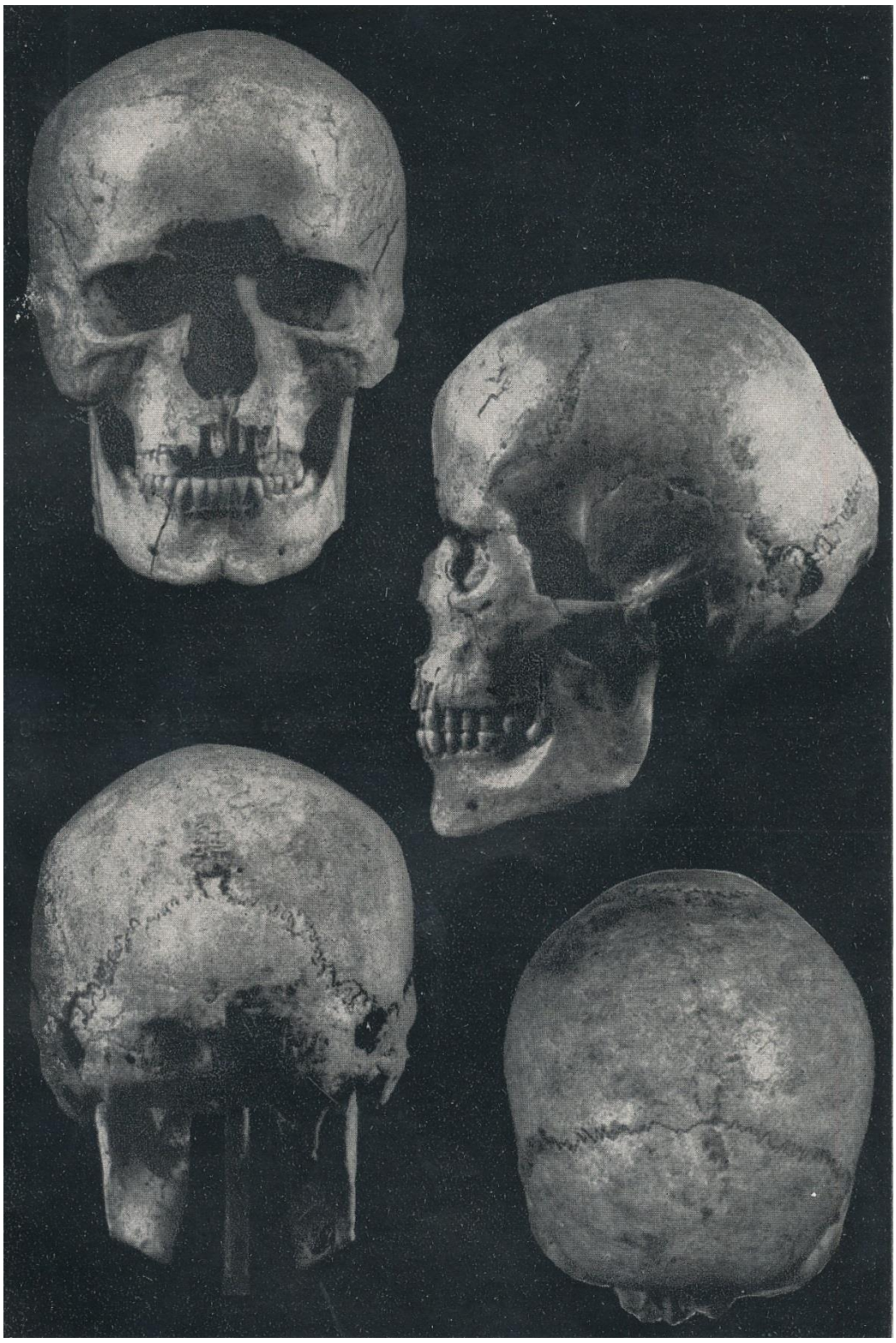

Obr. 19: Fotografická dokumentace lebky 24 z výzkumu v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940
(Hoβner 1941/1942, 125)

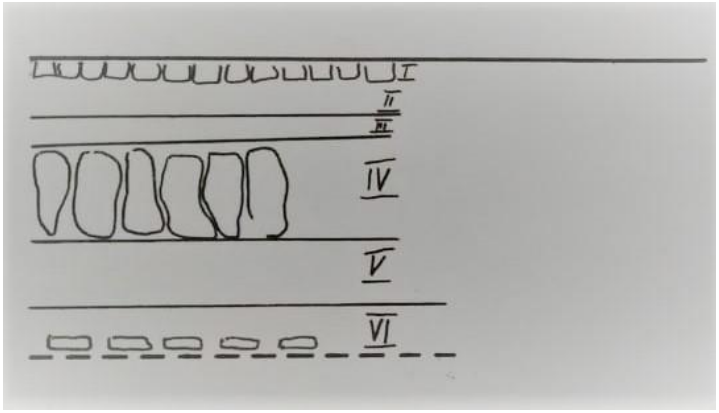

Obr. 20: Terénní dokumentace z výzkumu v Třešňovecké ulici v roce 1998
Popis vrstev: I = dlažební kostky, II = kamenný podklad, III = štěrk,
IV = mohutné štětování, V = tmavší hlinitá vrstva s kousky cihloviny,
VI = světlejší hnědá vrstva s haťováním. Silně narušené
(Beková 2004)

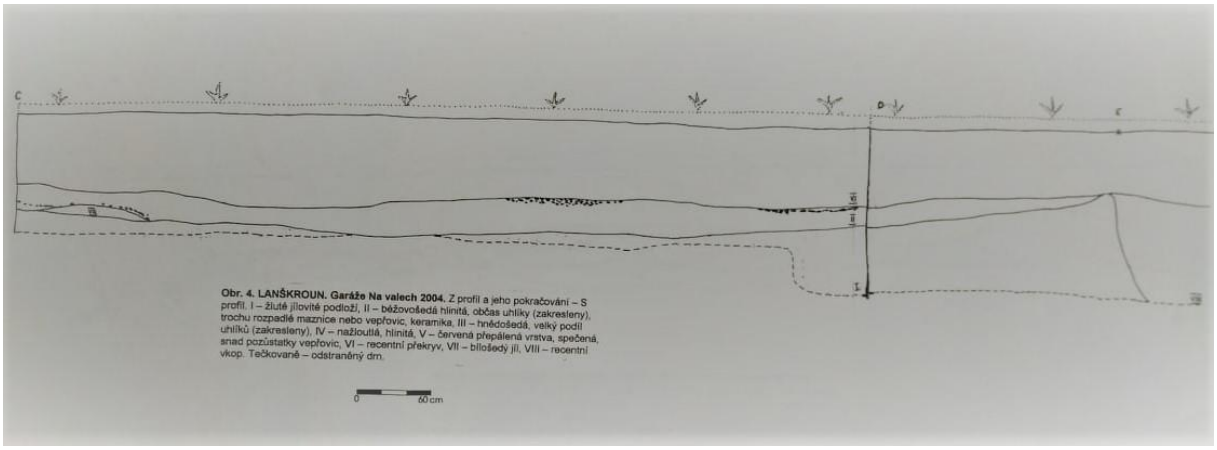

Obr. 21: Terénní dokumentace z výzkumu v ulici Na Valech v roce 2004 (Beková 2004c)

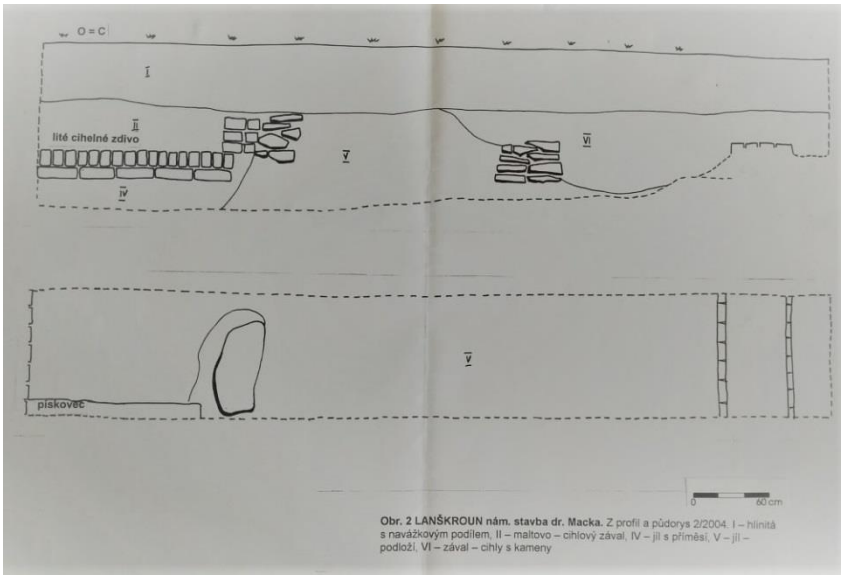

Obr. 22: Terénní dokumentace z výzkumu při stavbě objektu JUDr. Macka na Náměstí J. M. Marků v roce 2004 (Beková 2009a)

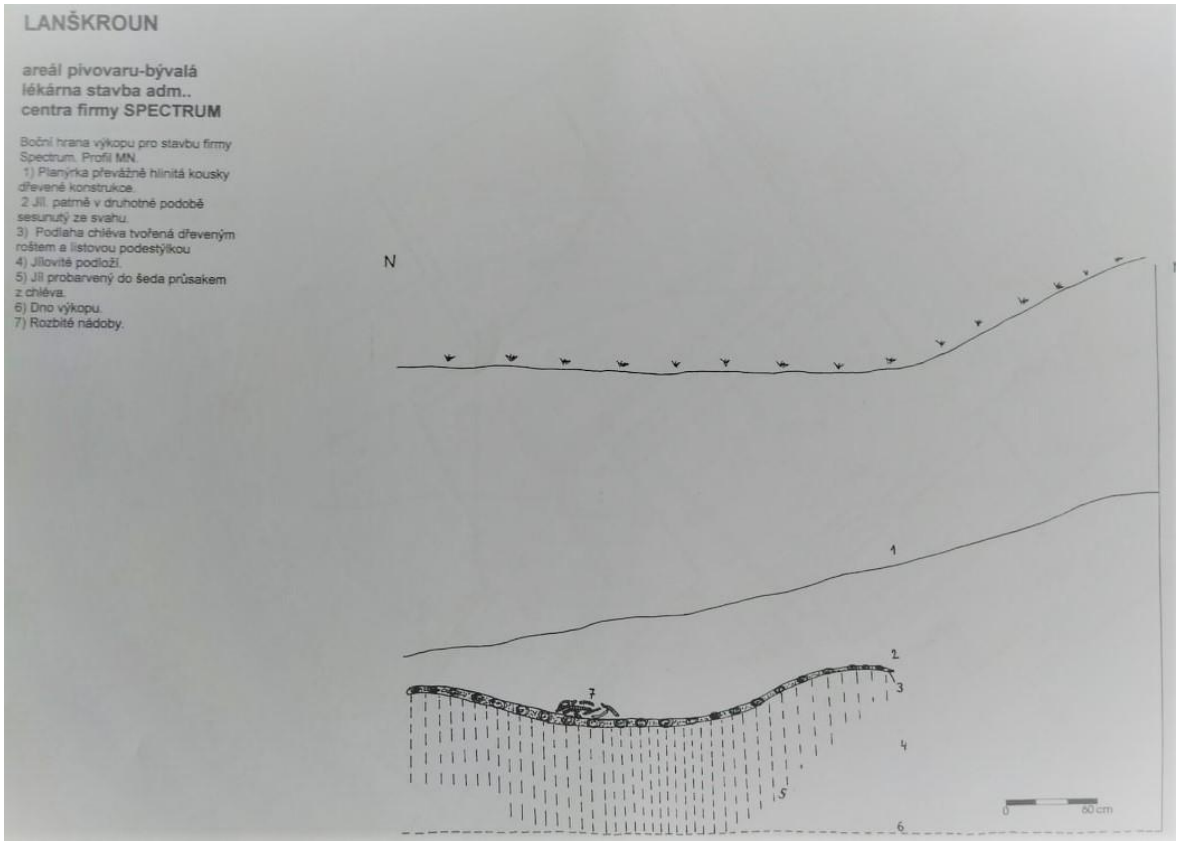

Obr. 23: Terénní dokumentace z výzkumu při stavbě administrativní budovy firmy Spektrum.cz v ulici Na Terase v roce 2004 (Beková – Dragoun 2009)

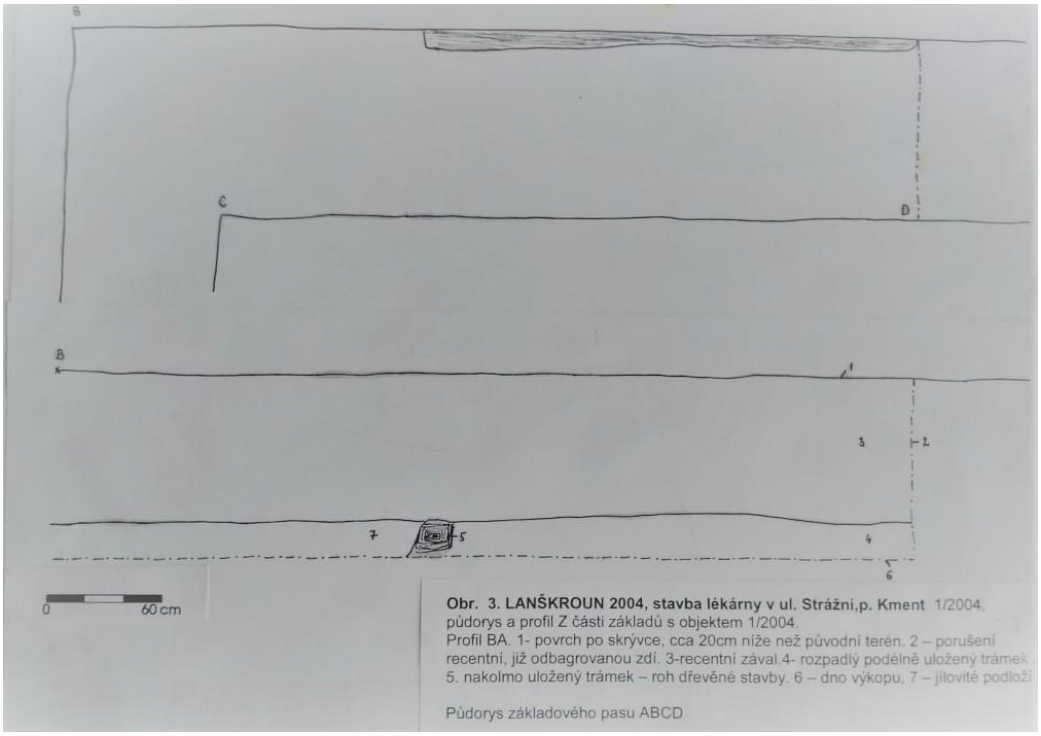

Obr. 24: Terénní dokumentace z výzkumu při stavbě lékárny MUDr. Kmenta na Strážní ulici v roce 2004 (Beková 2009)

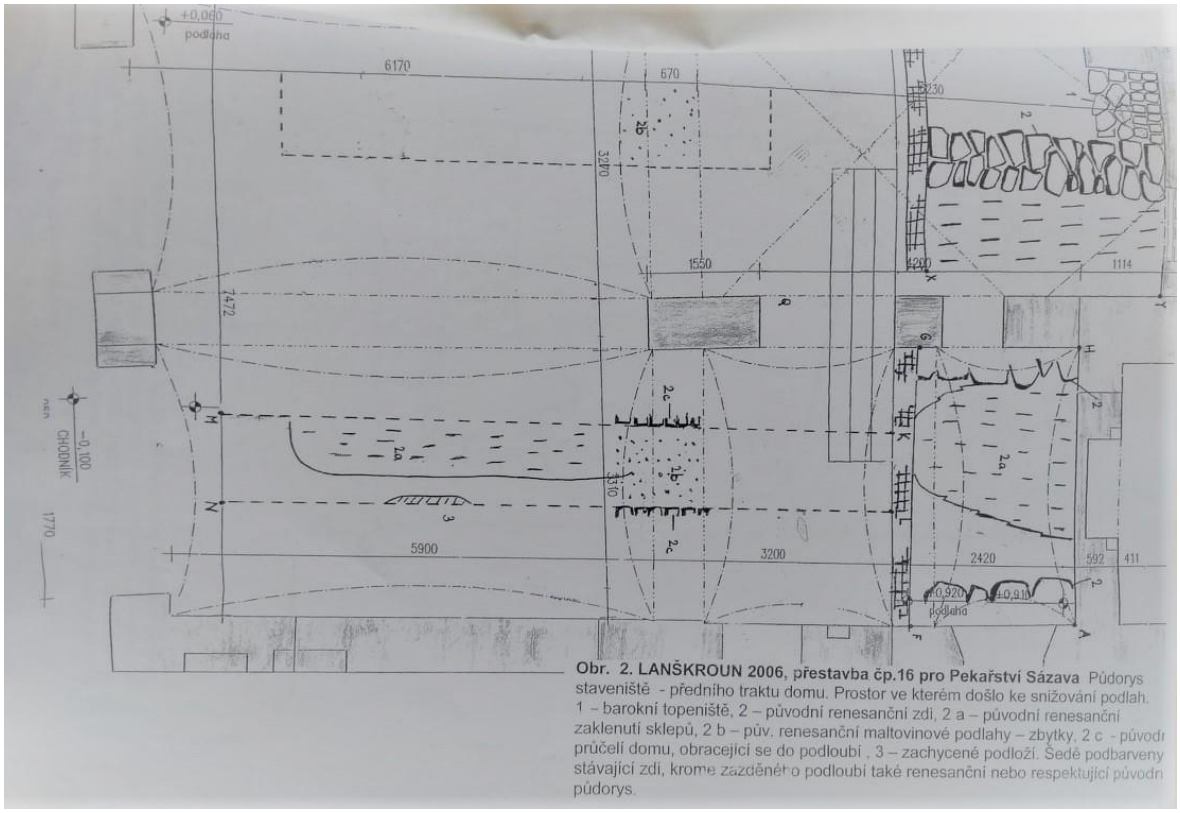

Obr. 25: Terénní dokumentace z výzkumu při přestavbě domu čp. 16 na Náměstí J. M. Marků v roce 2006 (Beková 2009b)

Obr. 26: Nalezené lidské kosterní pozůstatky při odvodnění kostela sv. Máří Magdalény v roce 2010 (Beková – Dragoun 2016)

Obr. 27: Nalezená lebka se zubní protézou při odvodnění kostela sv. Máří Magdalény v roce 2010 (Beková – Dragoun 2016)

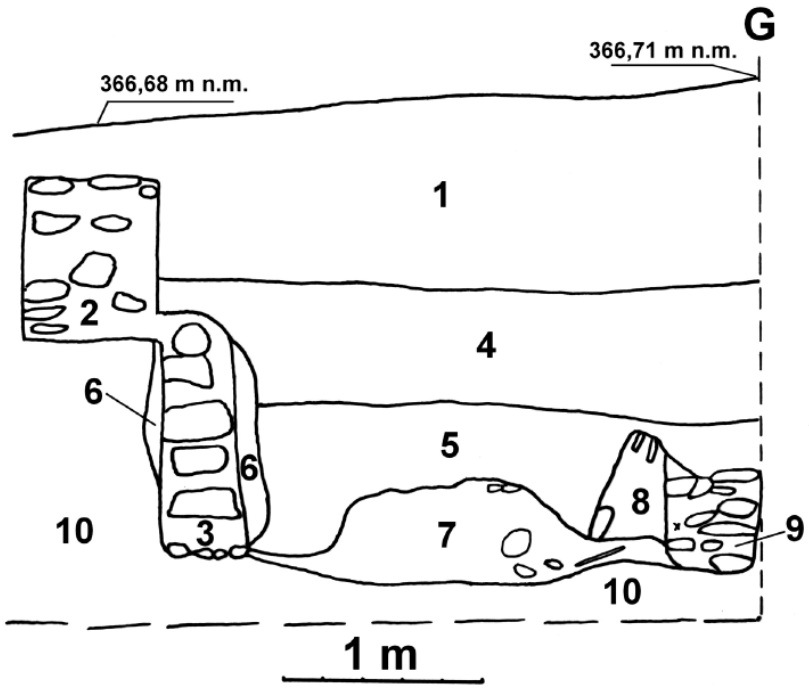

Obr. 28: Kresebná dokumentace řezu při stavbě bytového domu na parc. č. 478 (Bek – Vích 2014, 235)

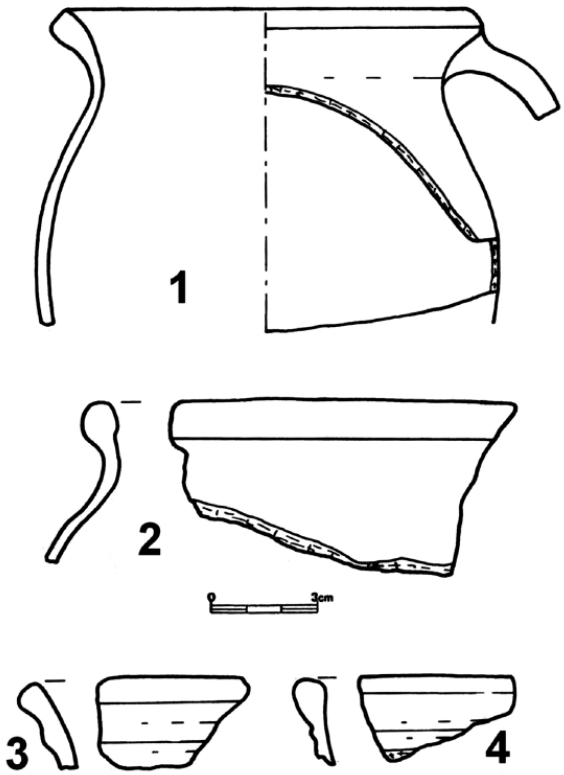

Obr. 29: Keramika nalezená při stavbě bytového domu na parc. č. 478 (Bek – Vích 2014, 236)

Obr. 30: Valounová dlažba objevená v areálu zámku při odvodnění konírny v roce 2013 (Bek – Vích 2014, 238)

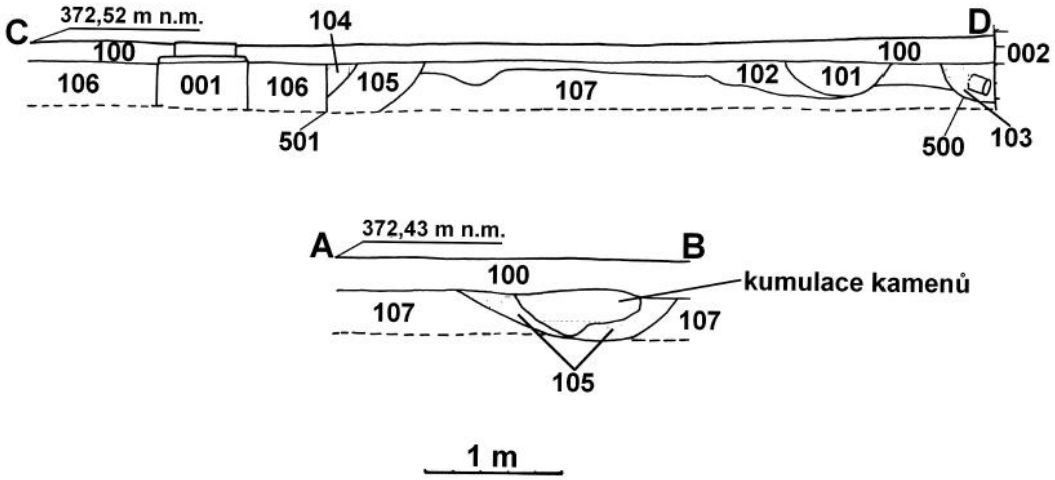

Obr. 31: Kresebná dokumentace řezů při úpravě dvorku ZŠ na Náměstí J. M. Marků v roce 2013 (Bek – Vích 2014, 243)

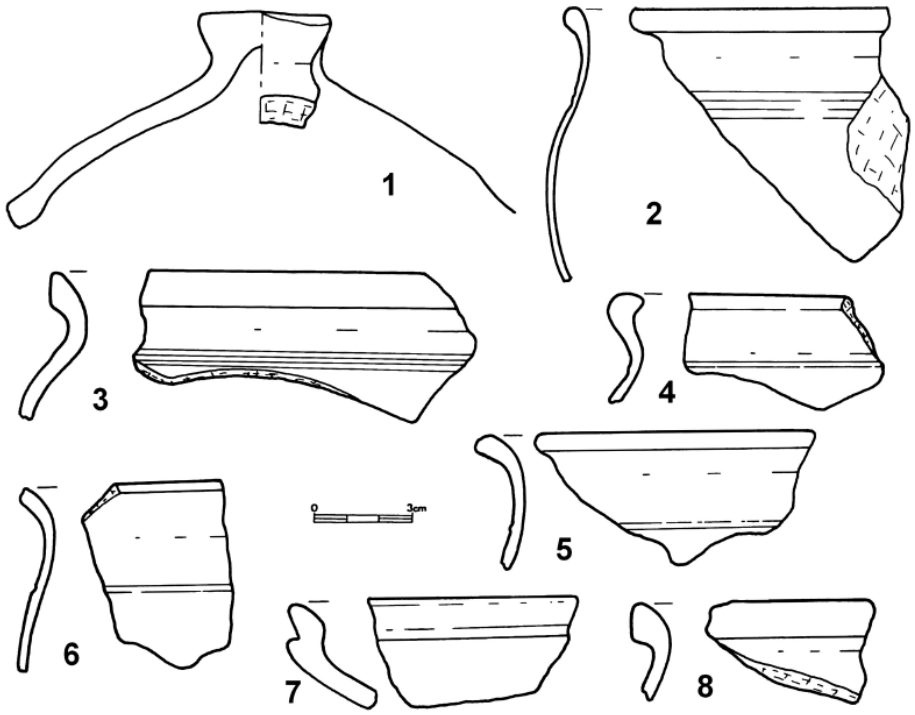

Obr. 32: Keramika získaná při úpravě dvorku ZŠ na Náměstí J. M. Marků v roce 2013 (Bek – Vích 2014, 243)

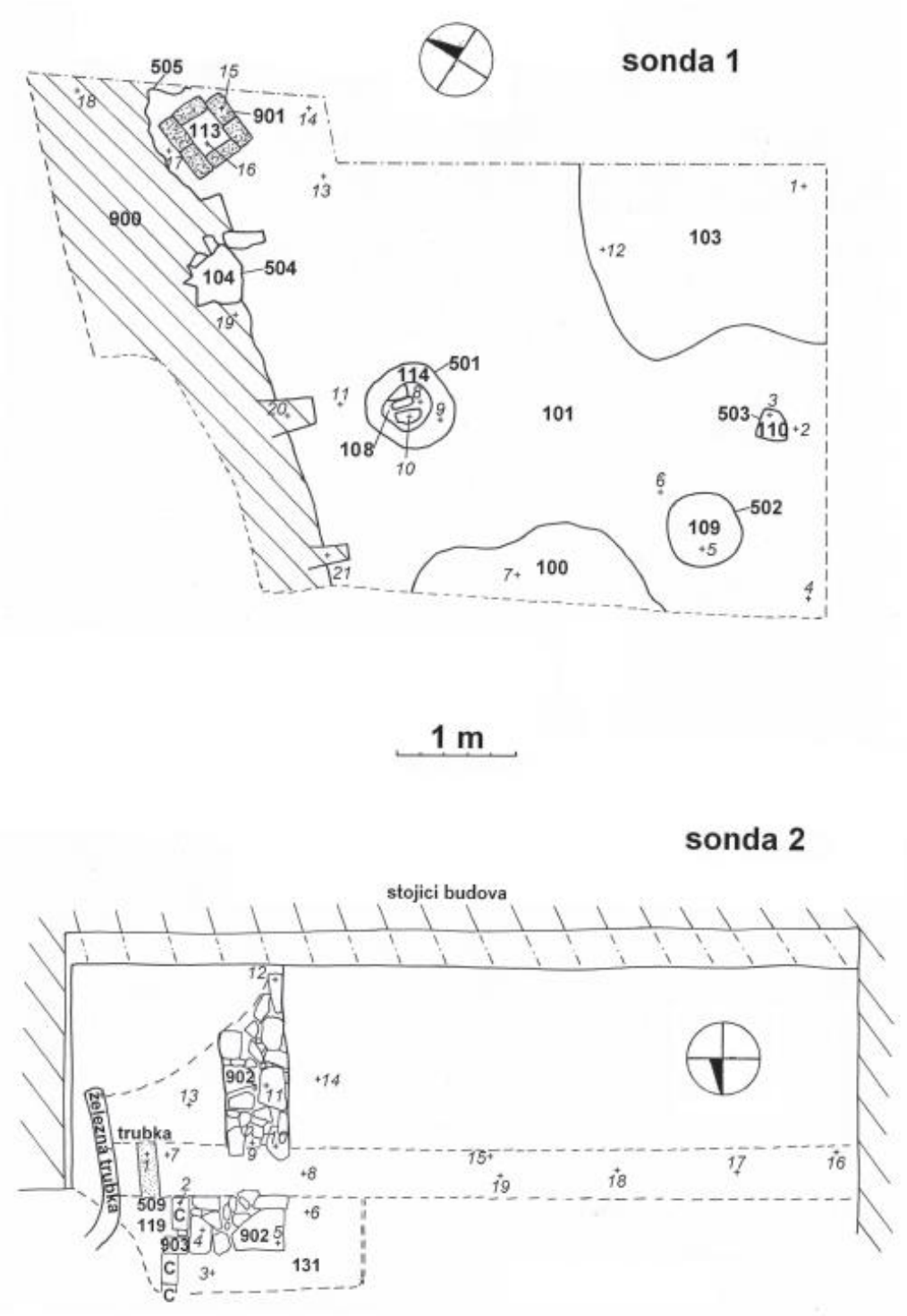

Obr. 33: Plán sond 1 a 2 položených během archeologického výzkumu v ulici Na Valech v roce 2014 (Bek – Vích 2016, 193)

Obr. 34: Kamnový kachel s motivem lva nalezený během archeologického výzkumu v roce 2006 na Strážní ulici
(Podklad Č. Pavlík, 275; foto Muzeum a Galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou; rekonstrukci provedla autorka diplomové práce)

Obr. 35: Kamnový kachel s motivem anděla štítonoše
(foto autorka diplomové práce)

Obr. 36: Kamnový kachel s motivem pelikána sytícího mláďata
(foto autorka diplomové práce)

Obr. 37: Kamnový kachel s motivem Meluzíny
(foto Městské muzeum Lanškroun)

Obr. 38: Kamnový kachel s dochovaným doprovodným prvkem arkády (foto autorka diplomové práce)

Obr. 39: Kamnový kachel s dochovaným doprovodným prvkem arkády a rostlinným motivem (foto autorka diplomové práce)

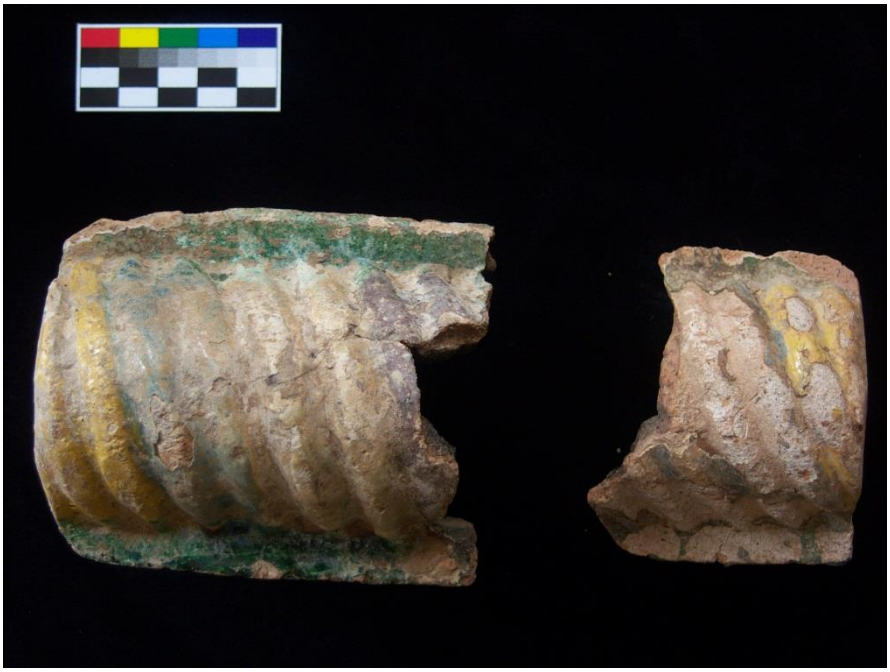

Obr. 40: Raně barokní kamnový kachel s motivem provazce a vícebarevnou glazurou
(foto autorka diplomové práce)

Obr. 41: Raně barokní kamnový kachel s geometrickým ornamentem a vícebarevnou glazurou
(foto autorka diplomové práce)

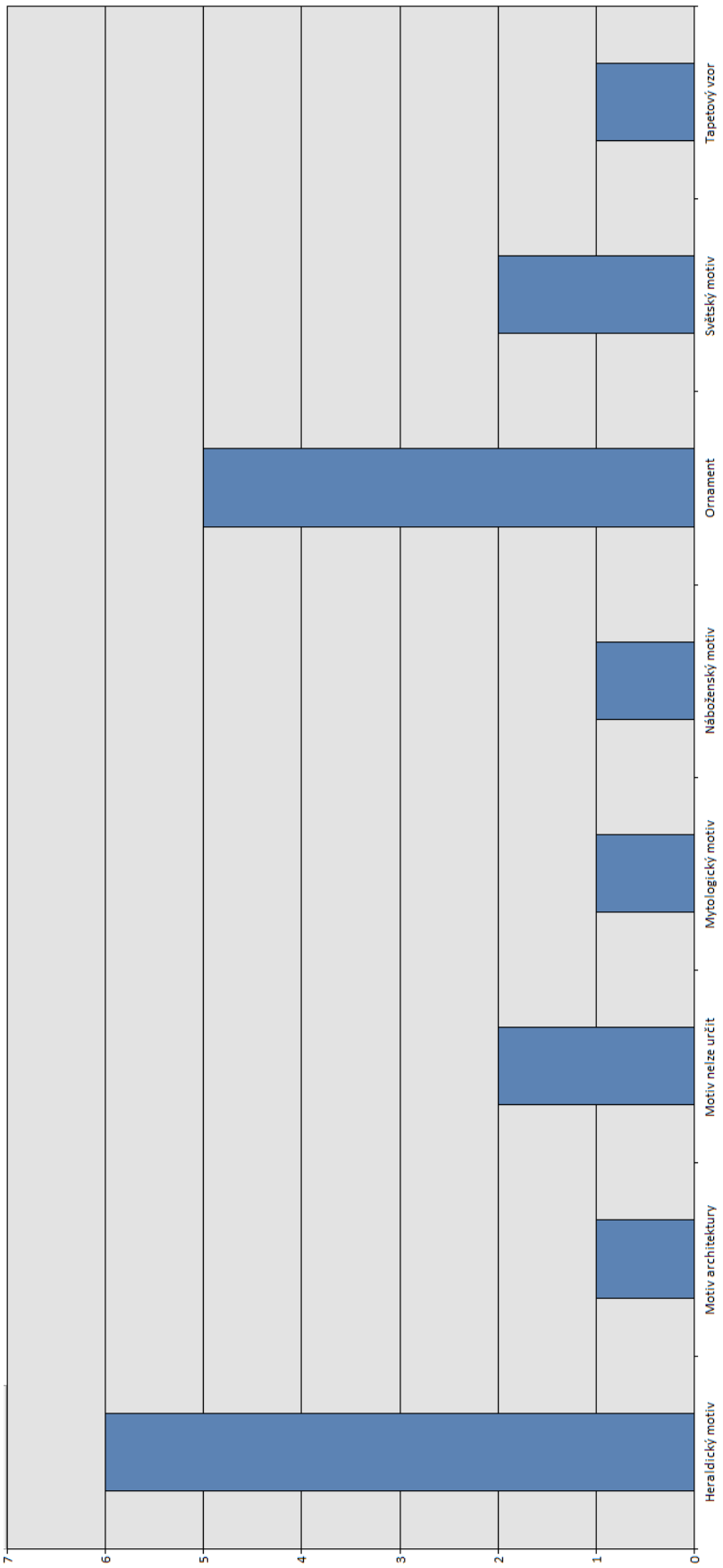

Graf 1: Zastoupení ikonografických motivů na kamnových kachlích

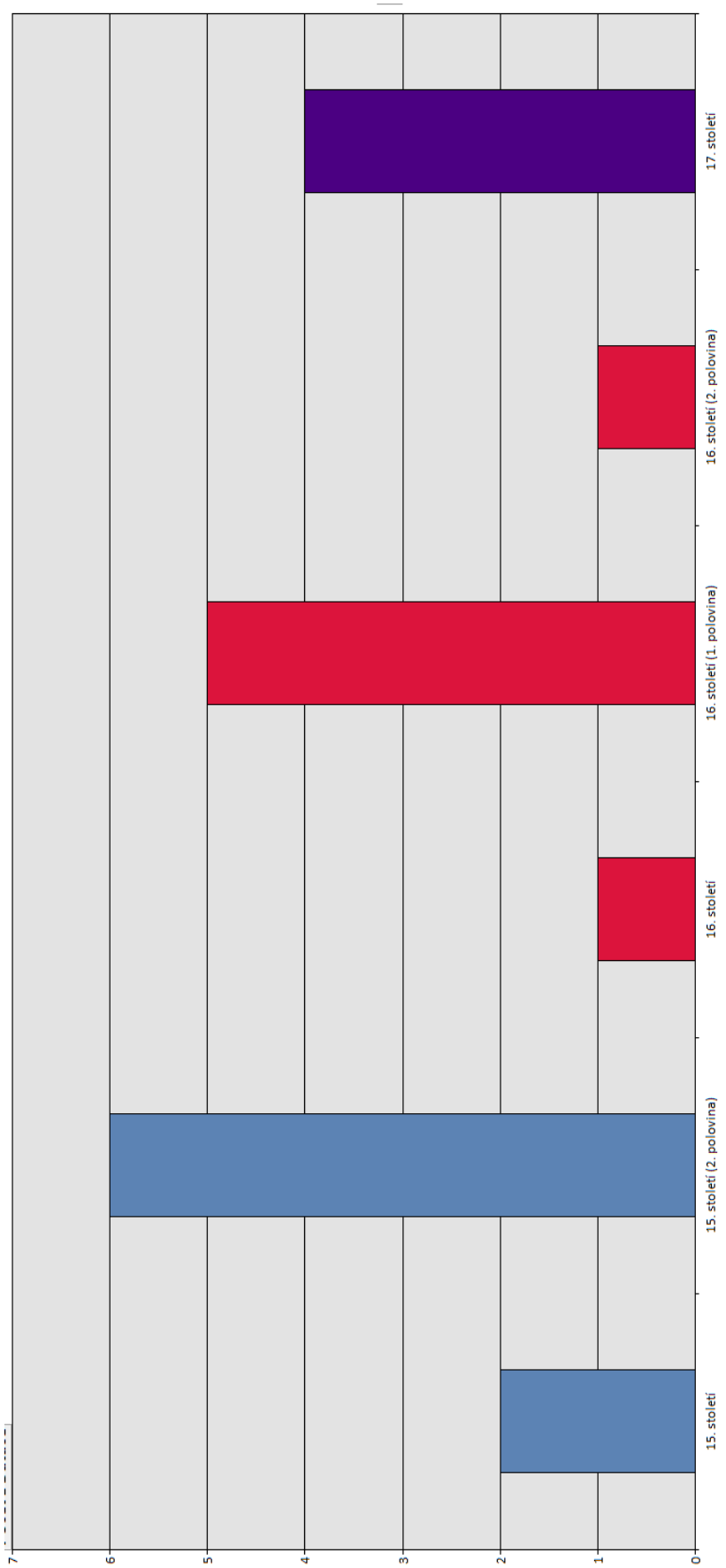

Graf 2: Datace kamnových kachlů

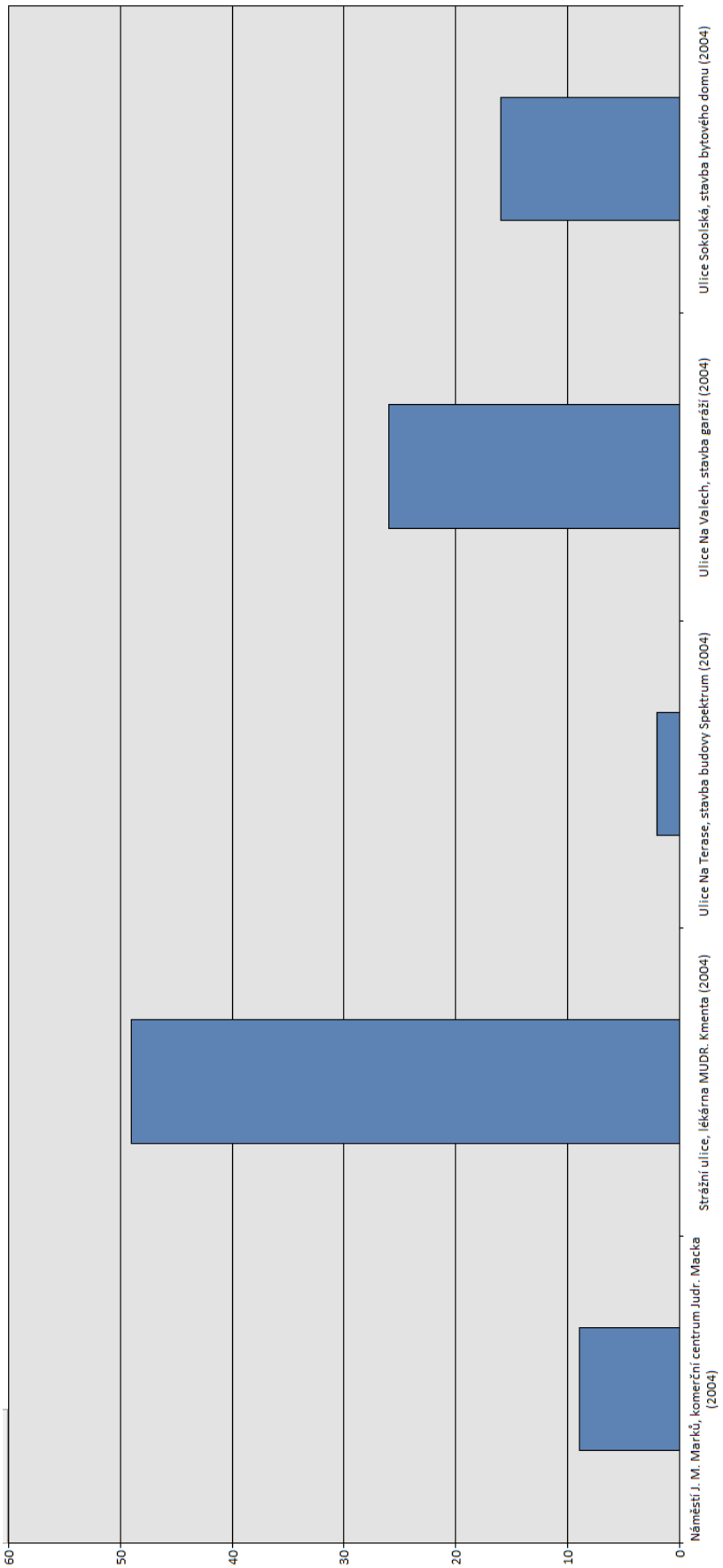

Graf 3: Četnost keramických zlomků na jednotlivých lokalitách

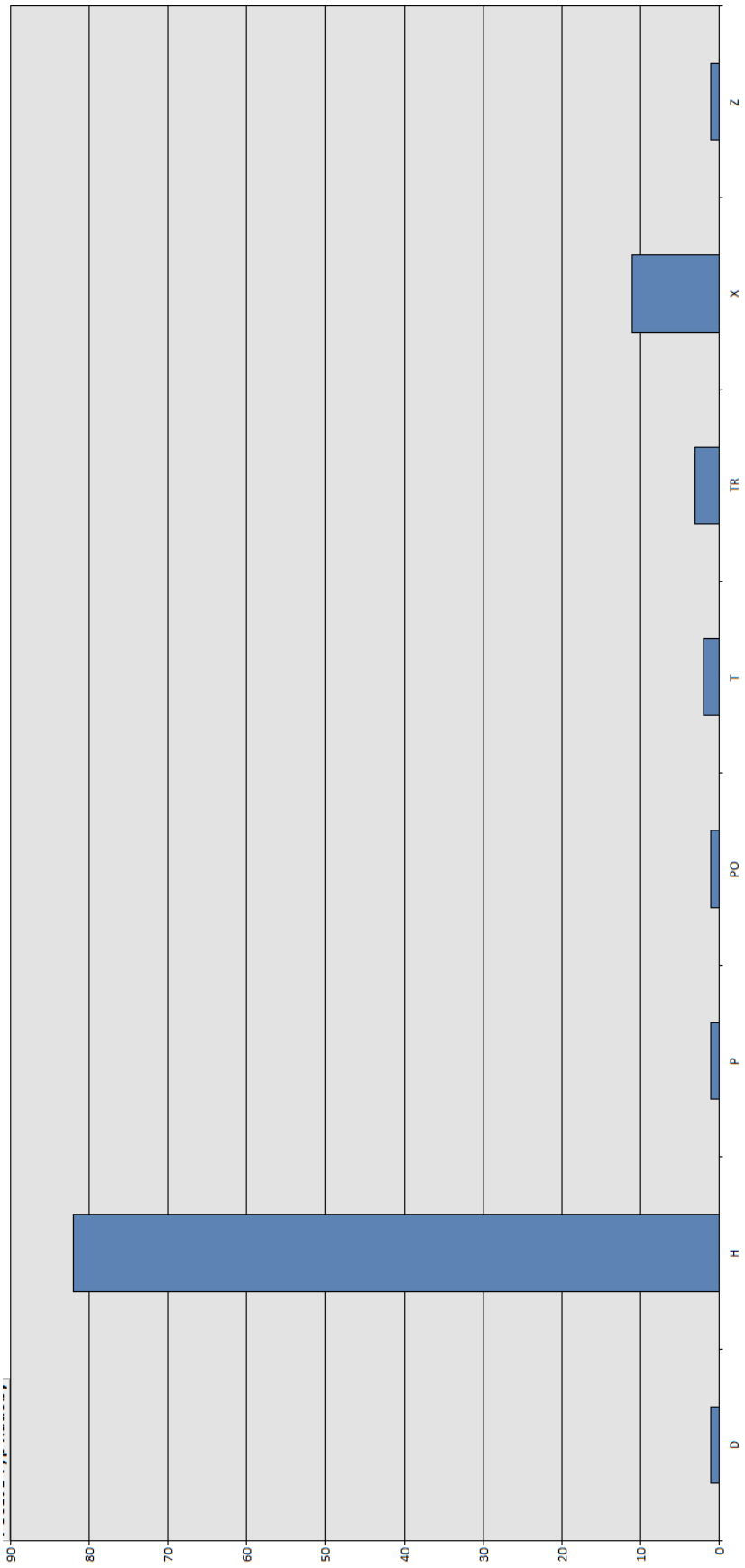

Graf 4: Četnost typů nádob

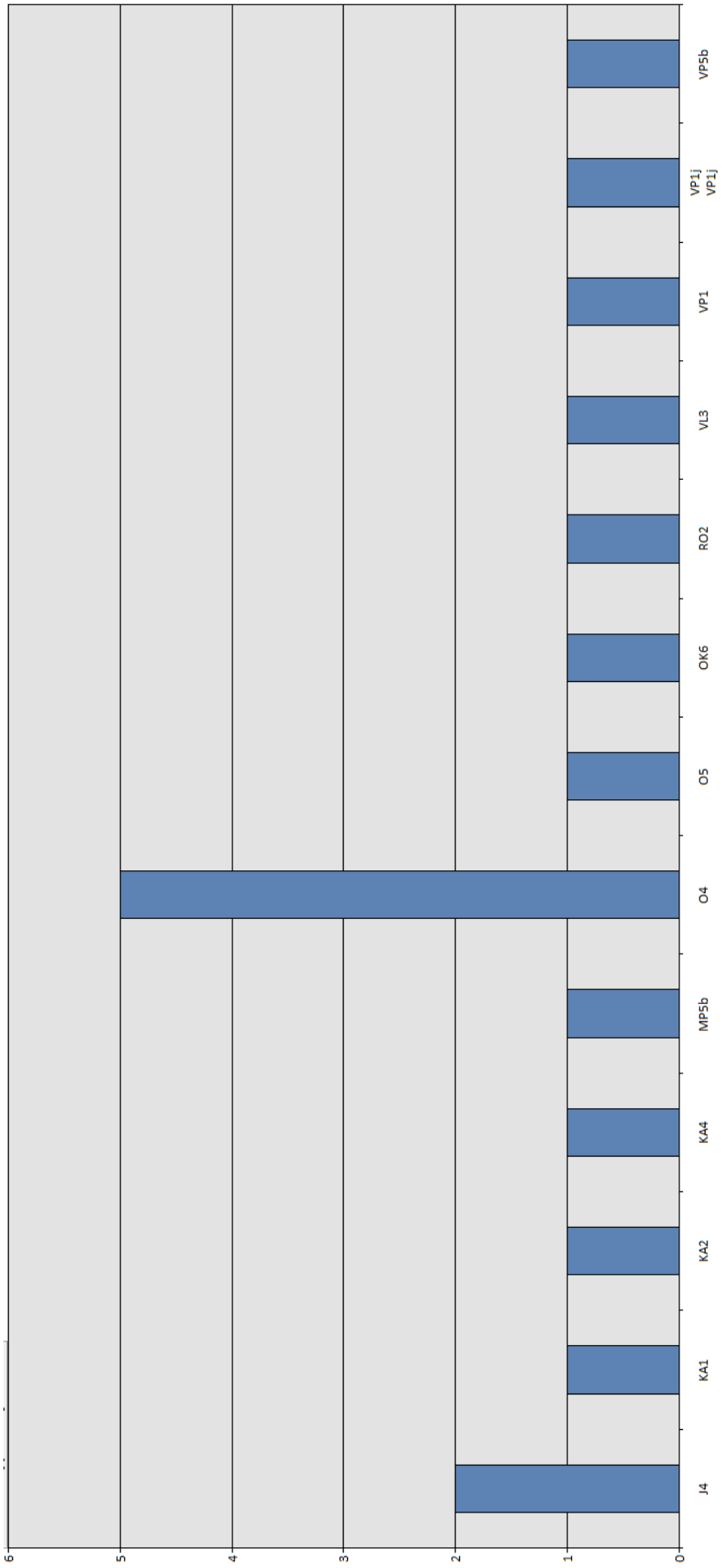

Graf 5: Četnost typů okrajů

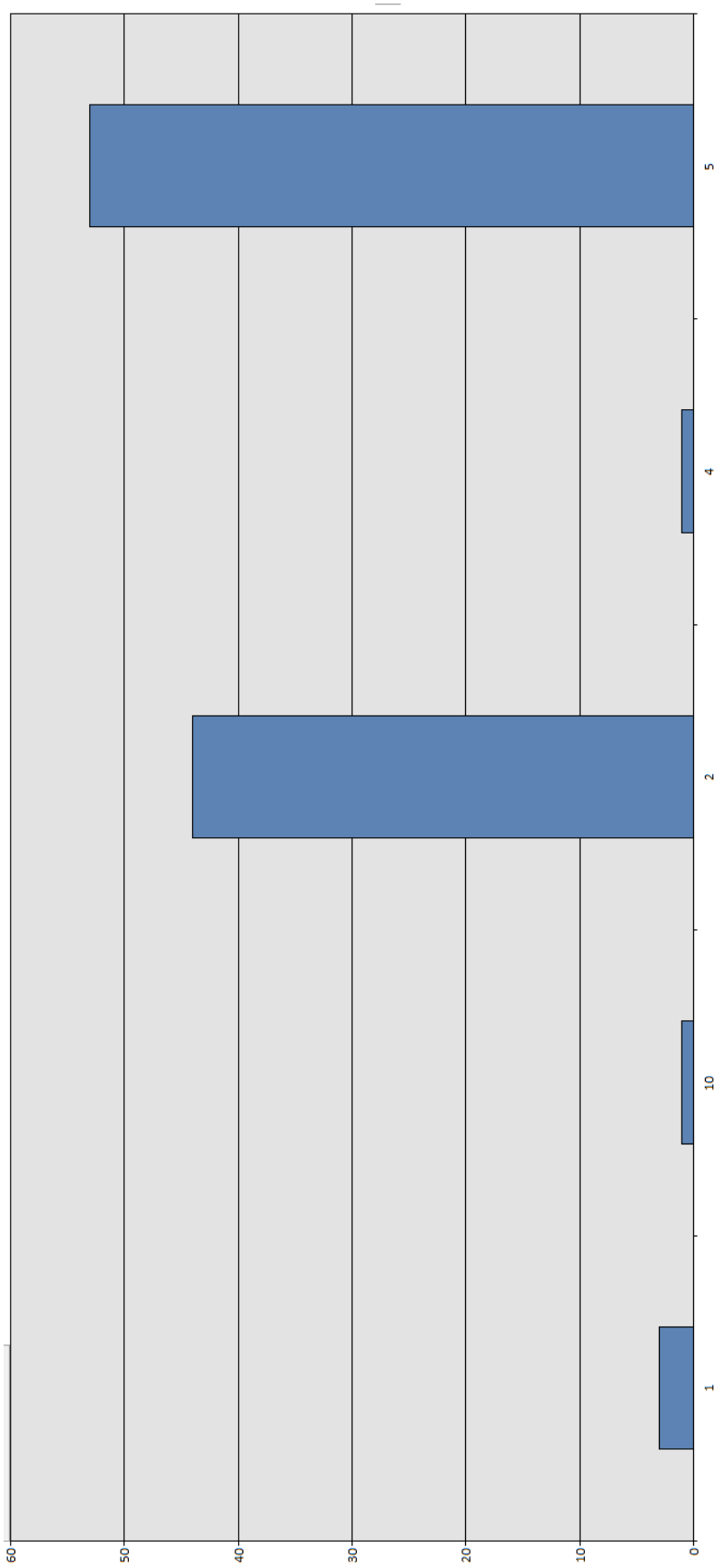

Graf 6: Četnost keramických tříd

Tabulky keramického materiálu

Kresby a tabulky vytvořila autorka diplomové práce

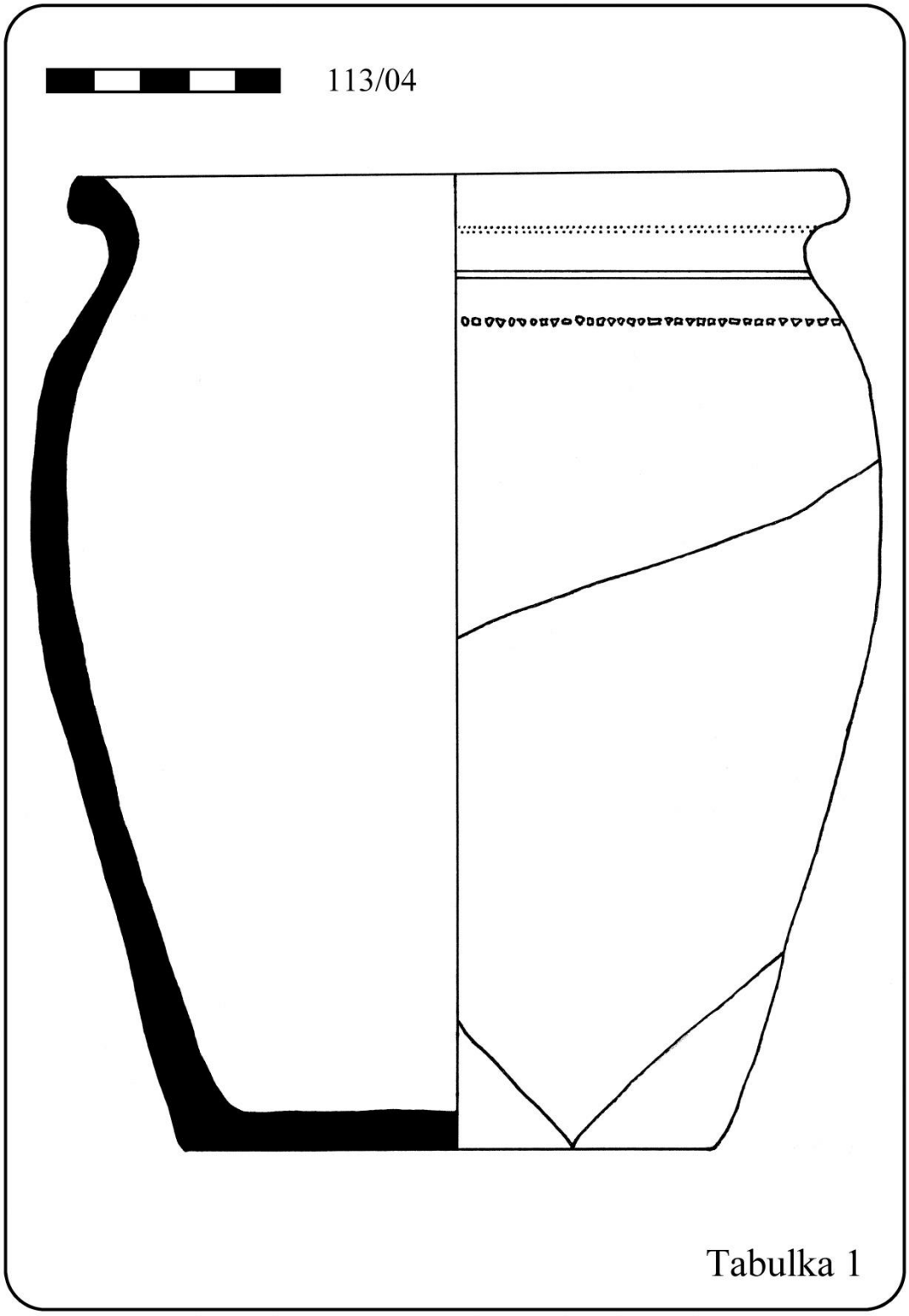

Tabulka 1: Lokalita Strážní ulice

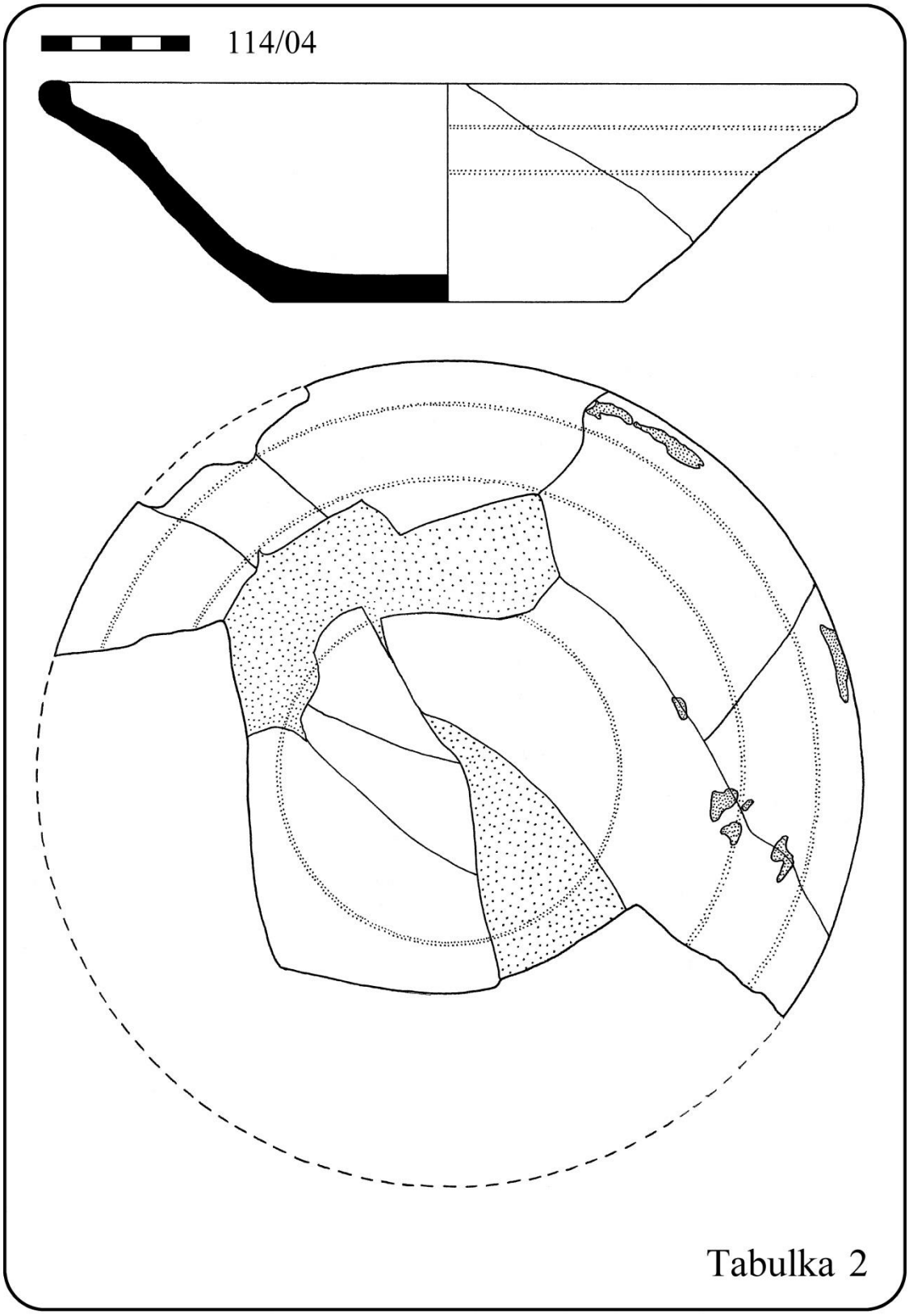

Tabulka 2: Lokalita Strážní ulice

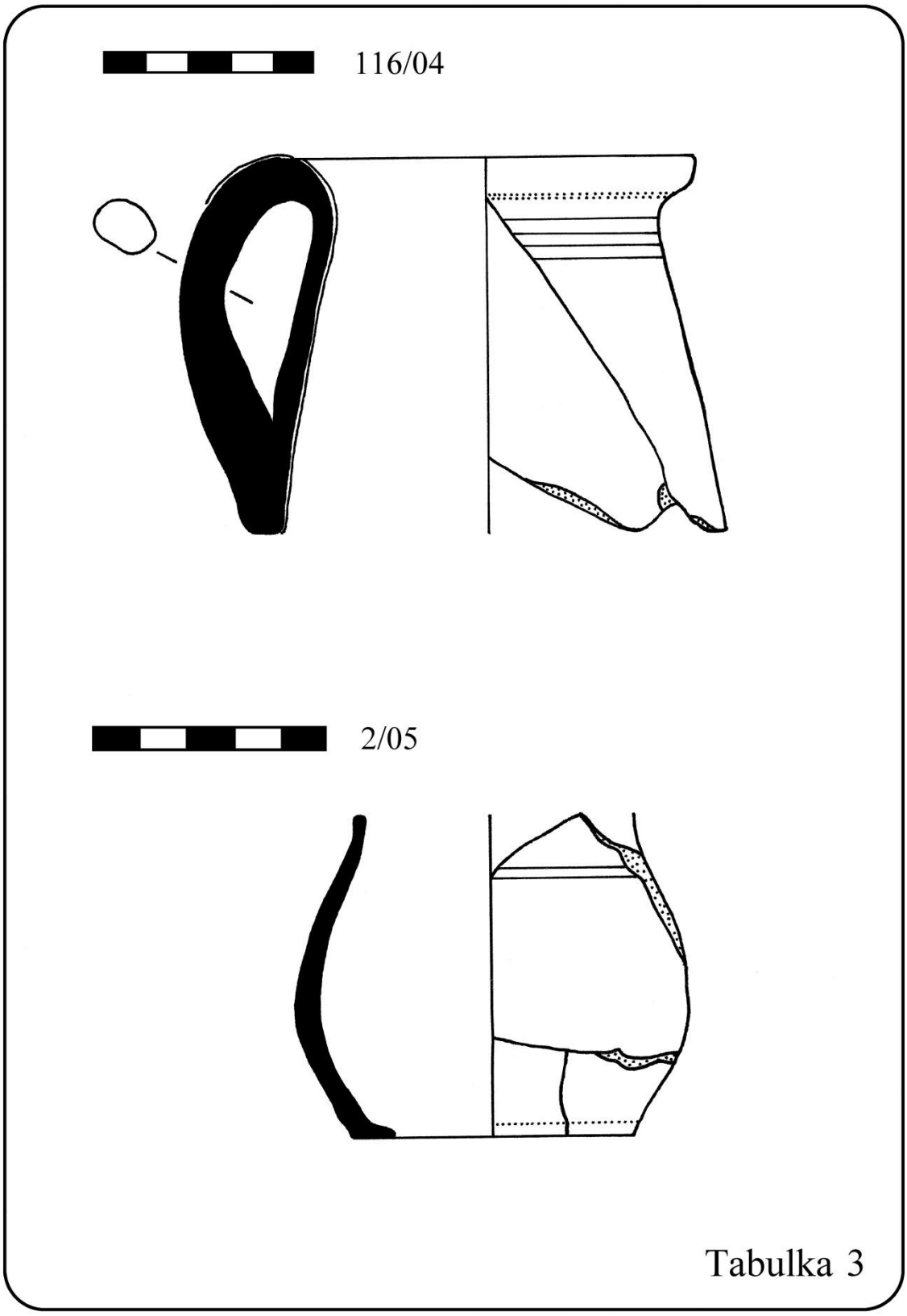

Tabulka 3: Lokalita Strážní ulice

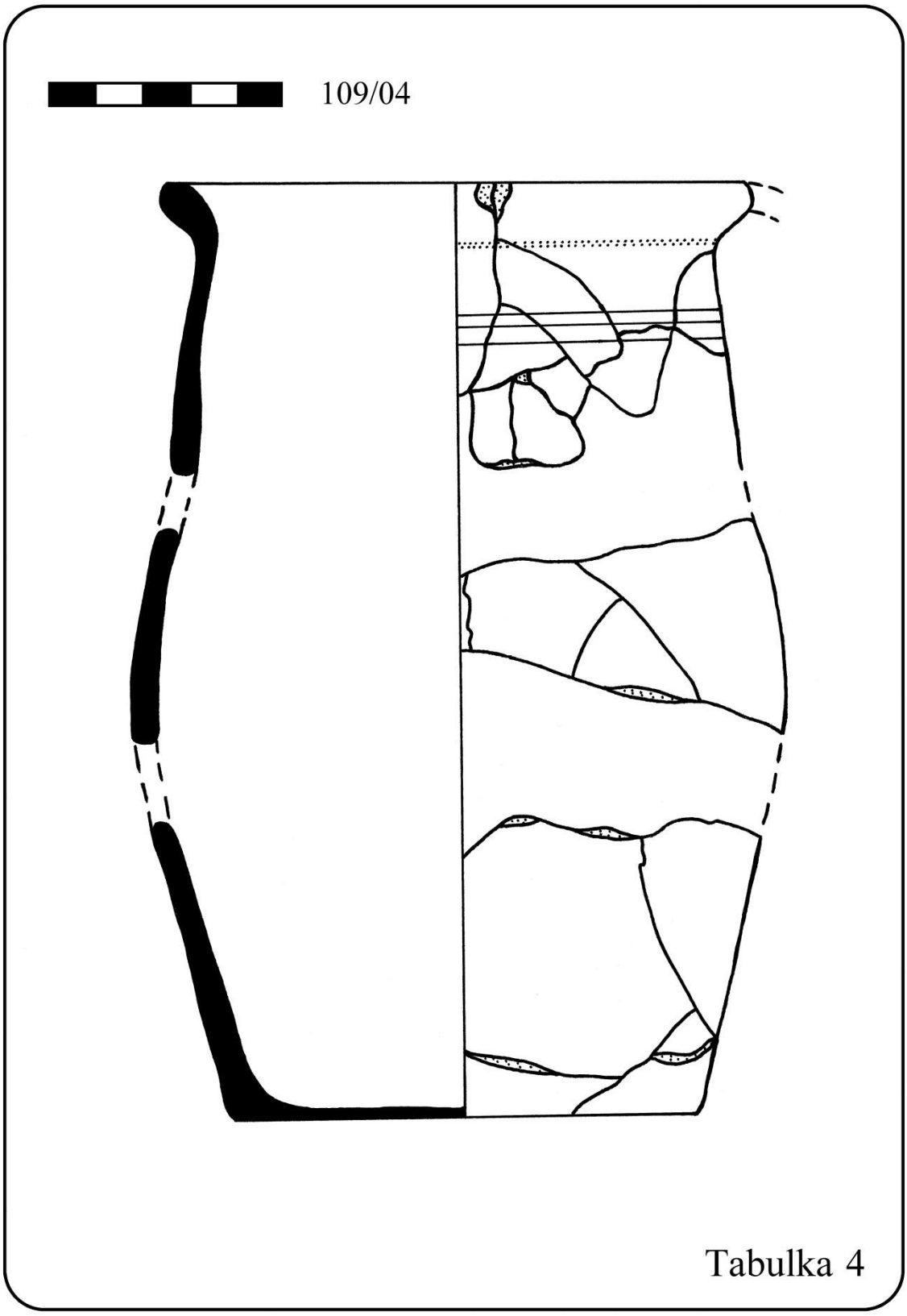

Tabulka 4: Lokalita Na Terase

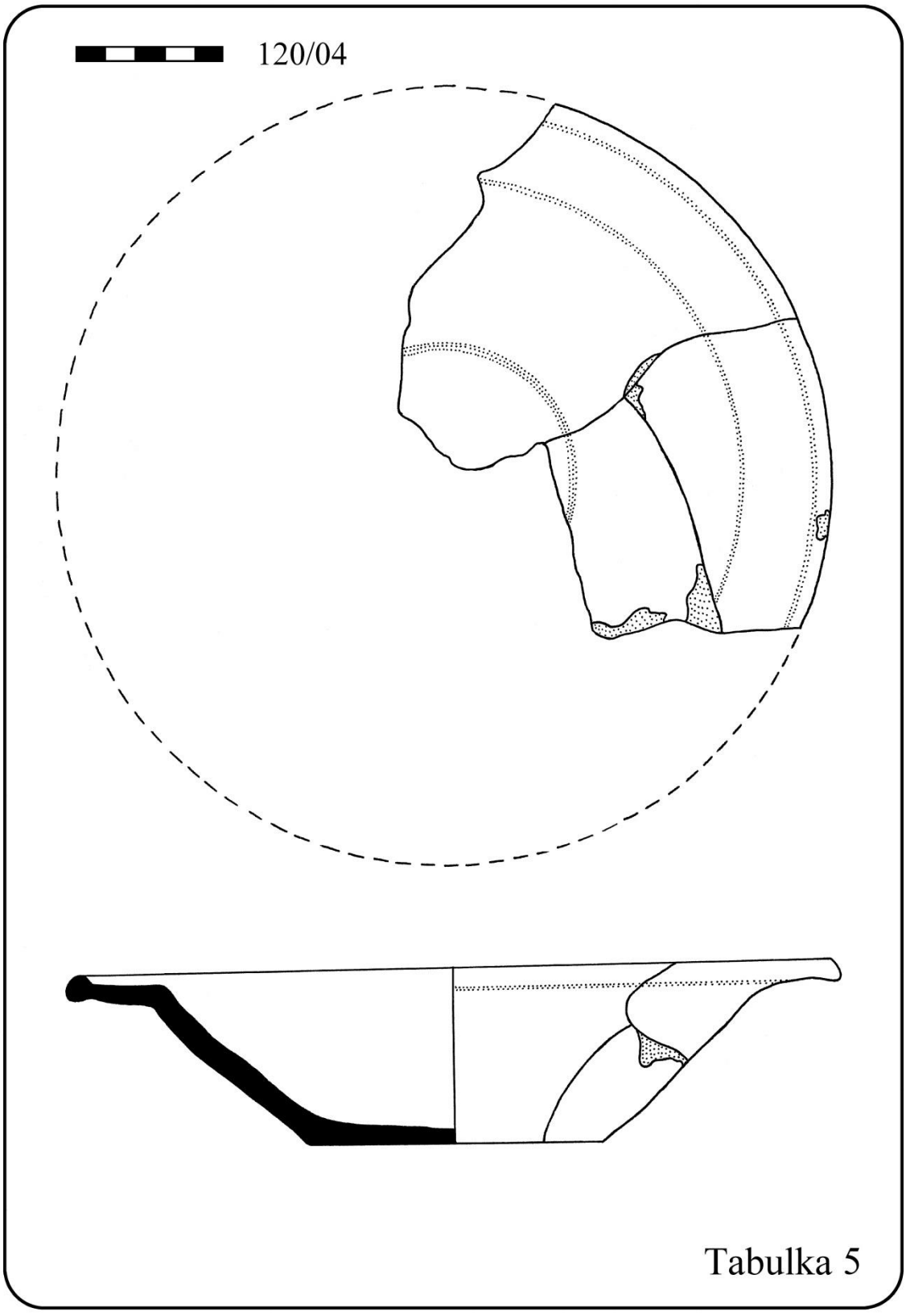

Tabulka 5: Lokalita Strážní ulice

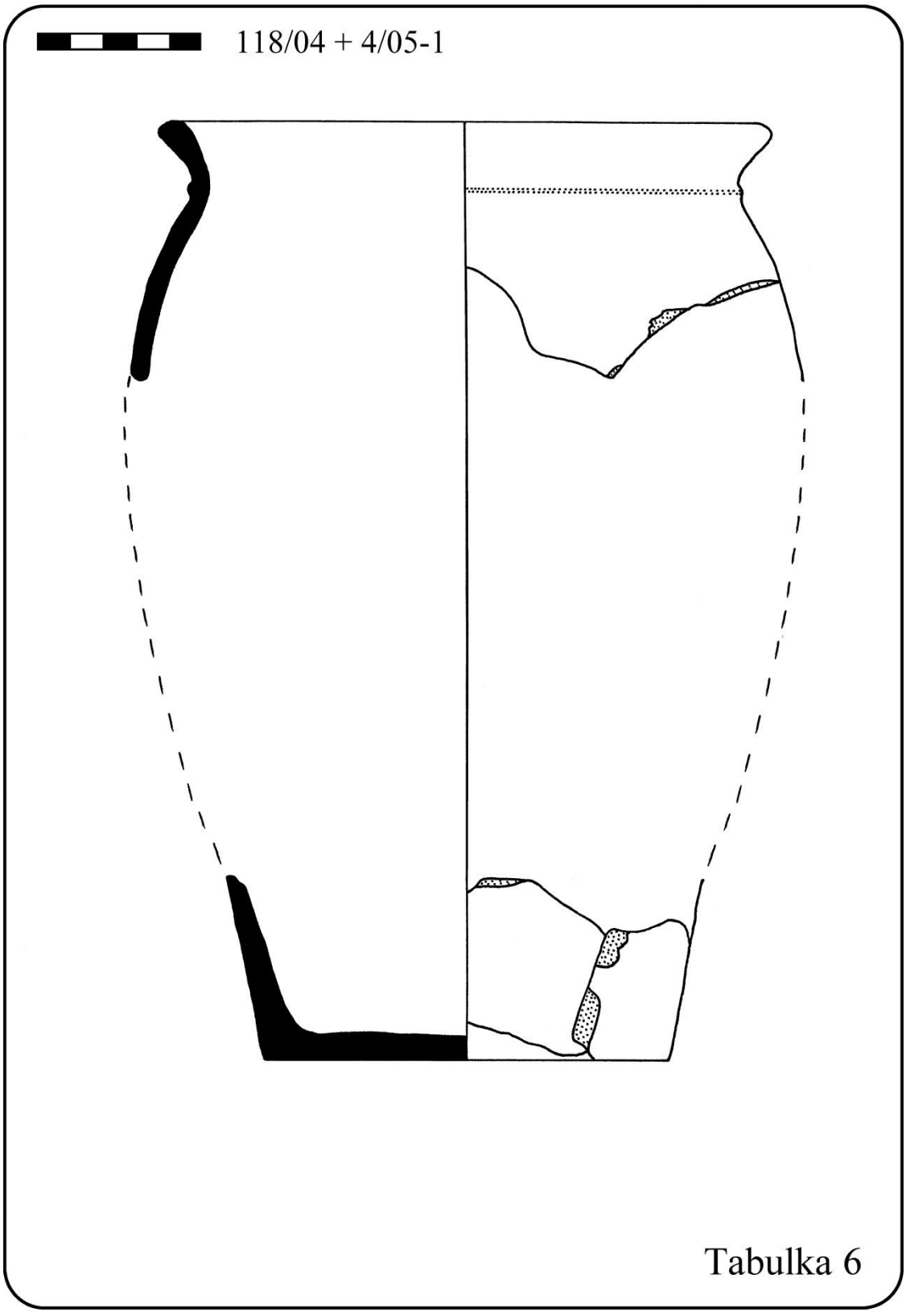

Tabulka 6: Lokalita Strážní ulice

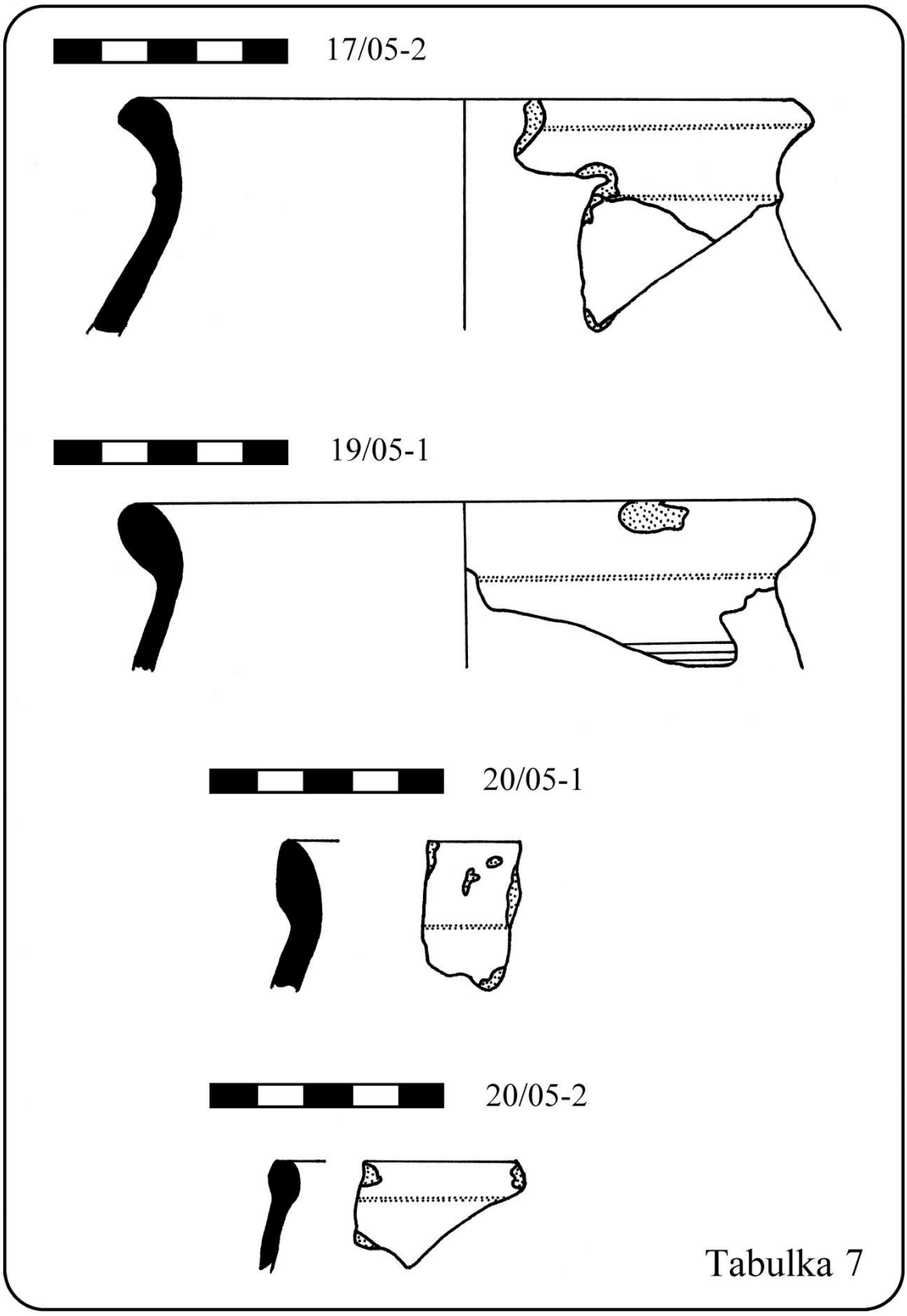

Tabulka 7: Lokalita Náměstí J. M. Marků

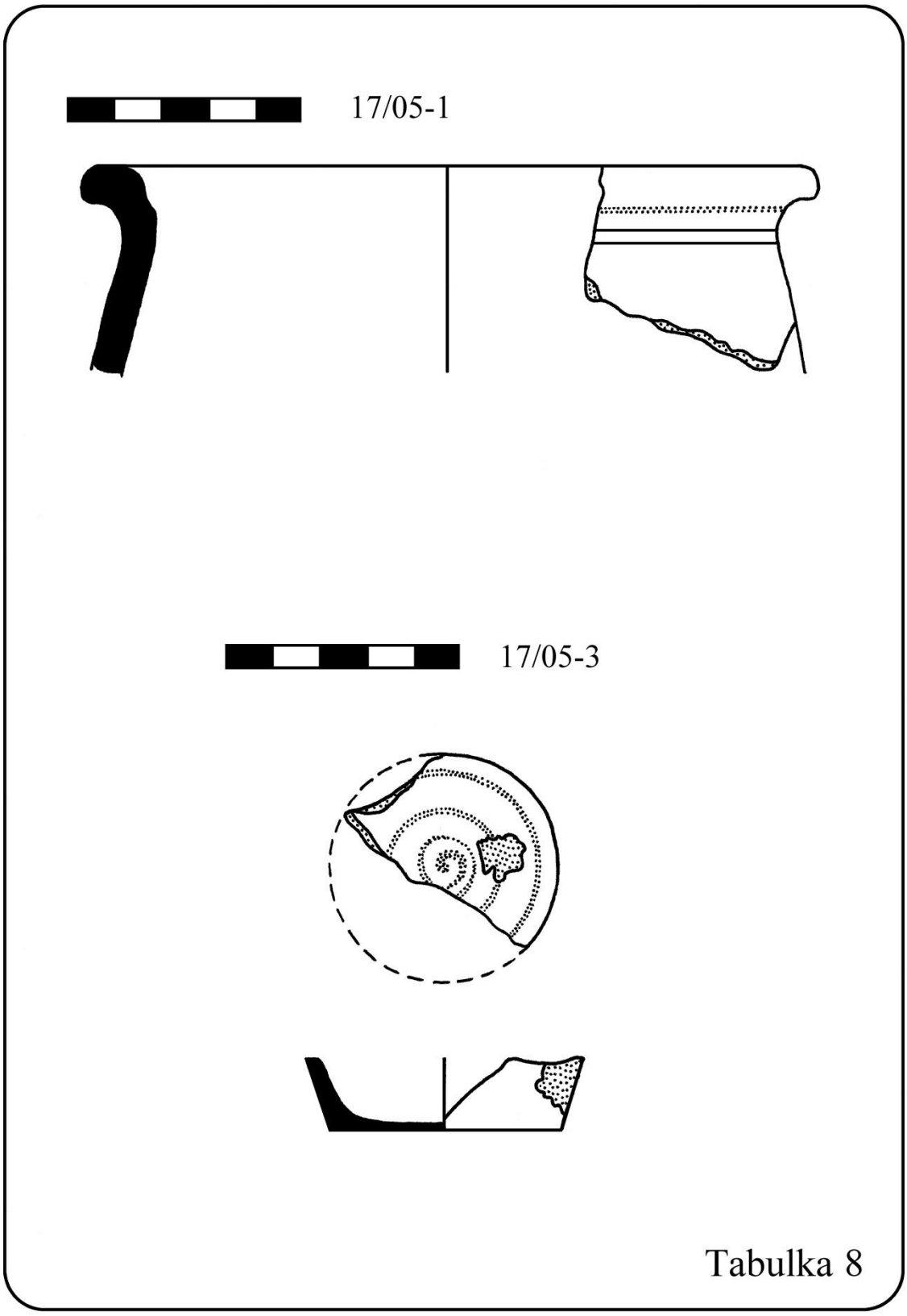

Tabulka 8: Lokalita Náměstí J. M. Marků

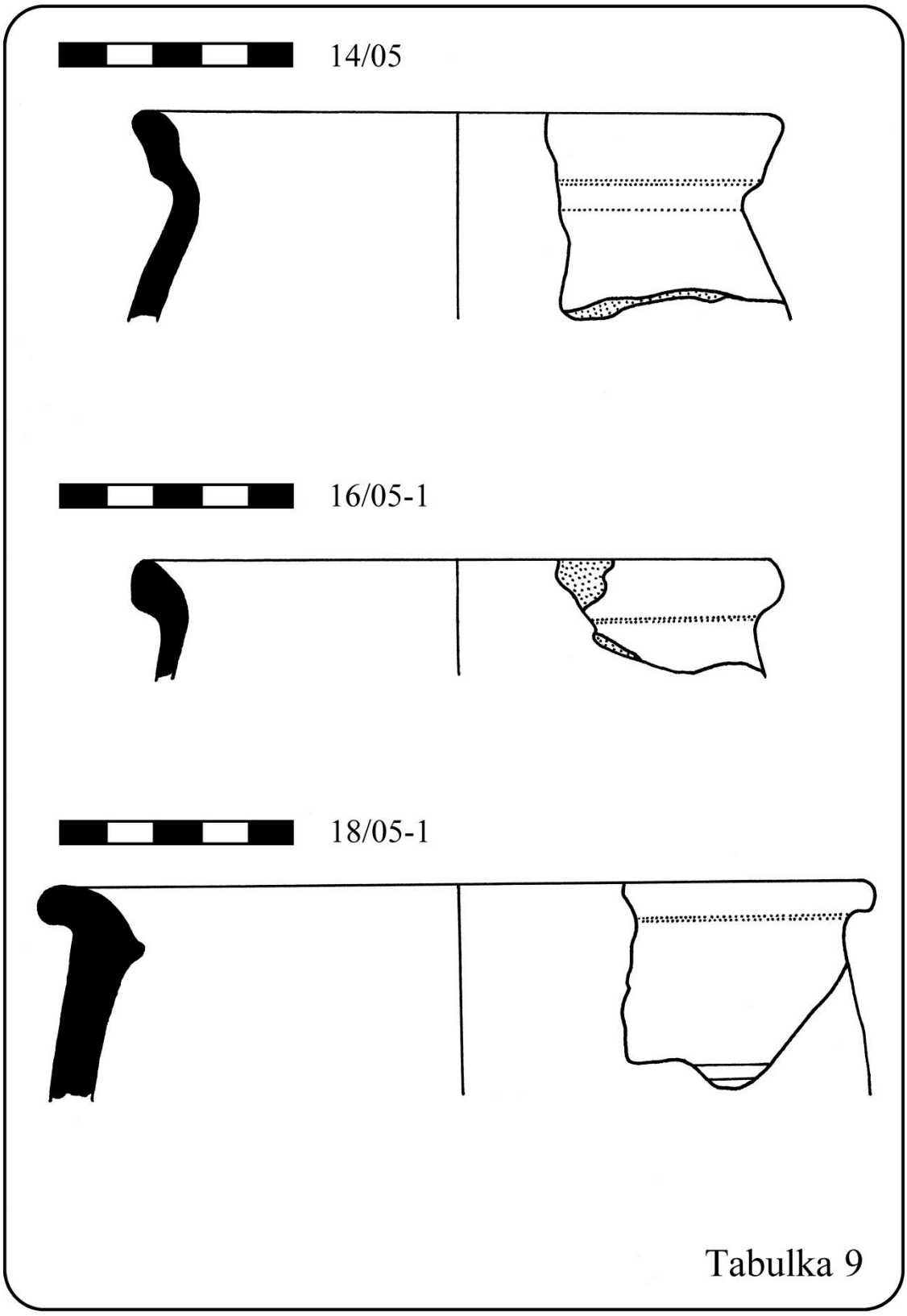

Tabulka 9: Lokalita Strážní ulice (14/05, 16/05-1) a Náměstí J. M. Marků (18/05-1)

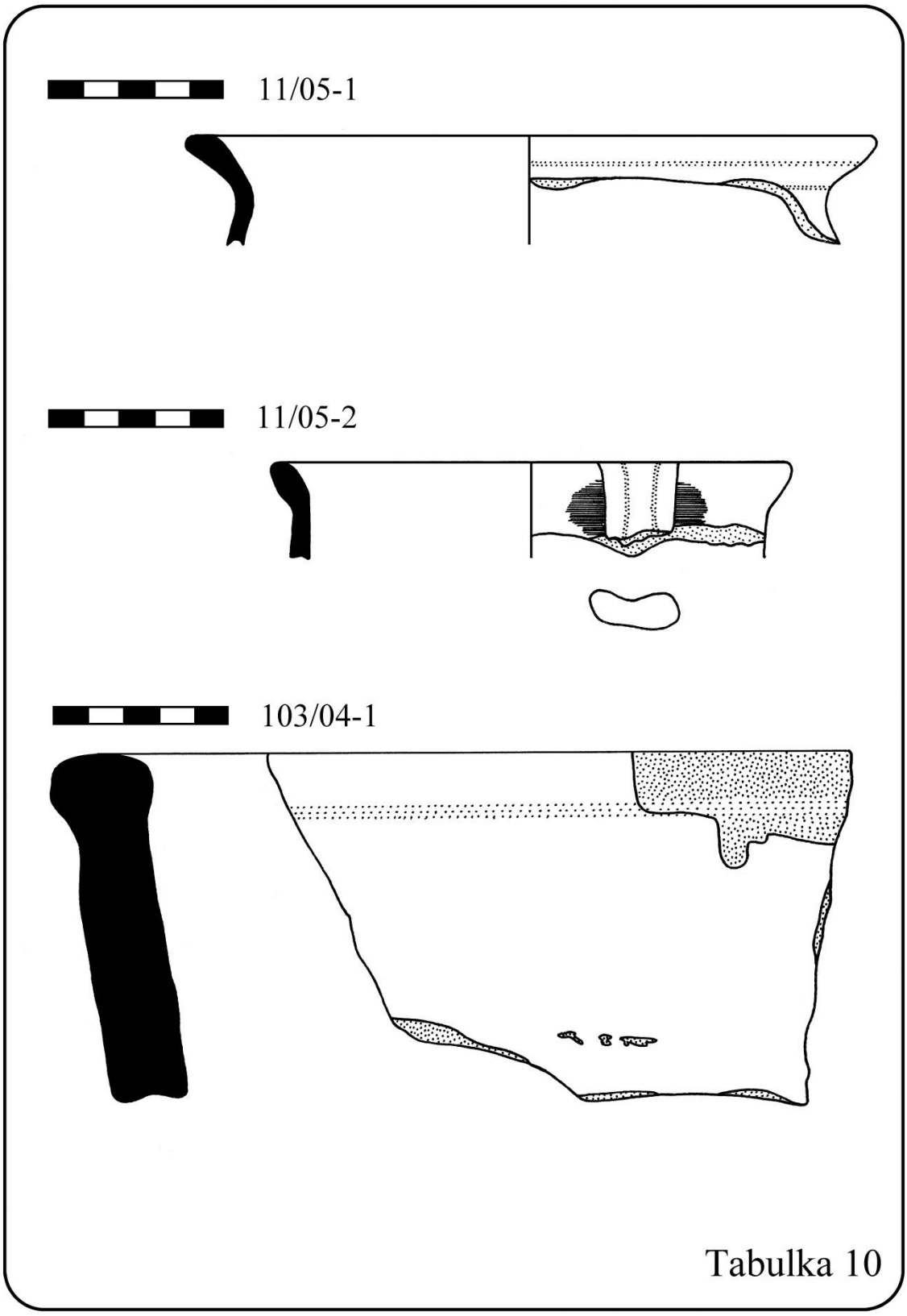

Tabulka 10: Lokalita Strážní ulice (11/05-1 a 11/05-2) a Na Valech

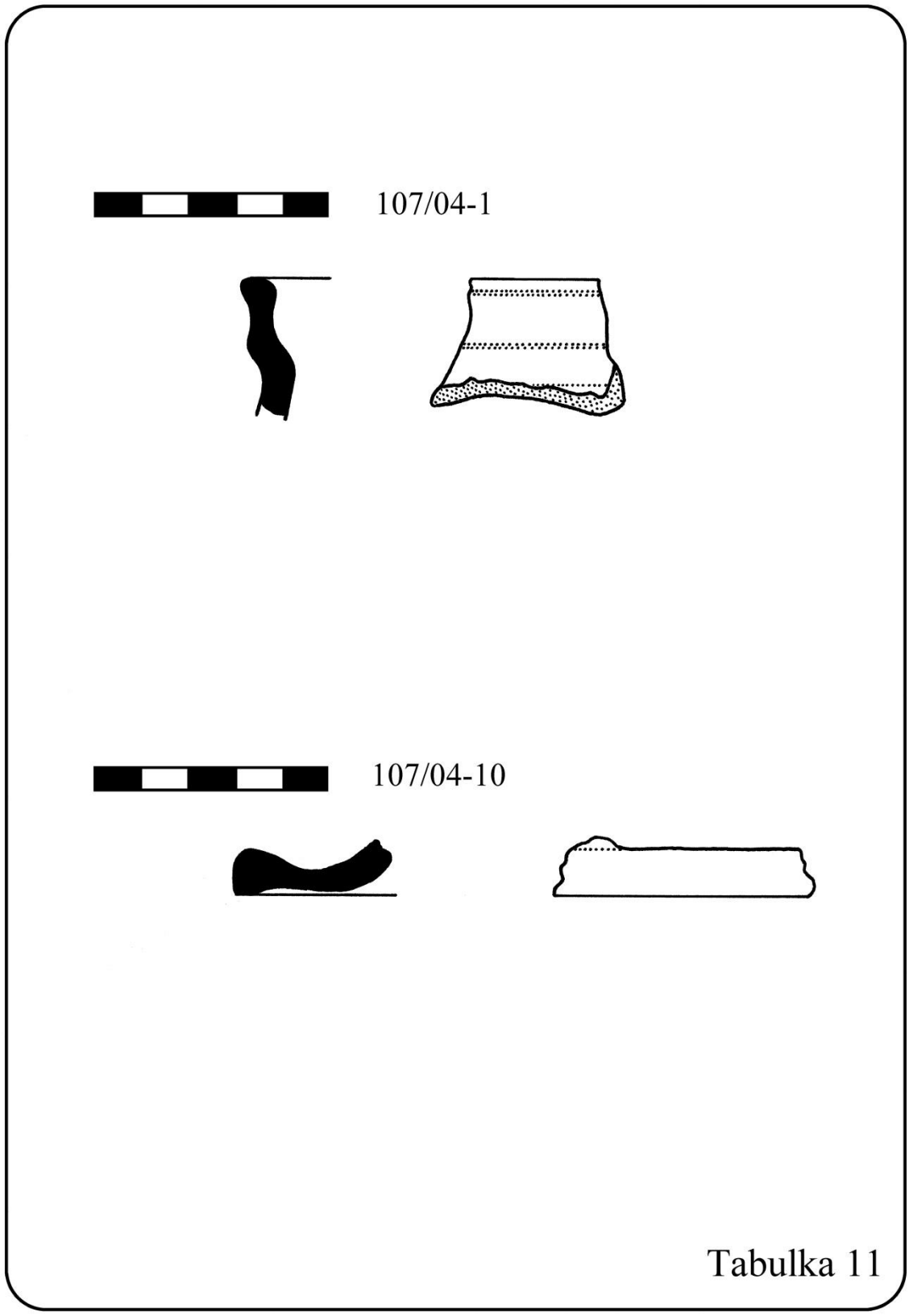

Tabulka 11: Lokalita Na Valech

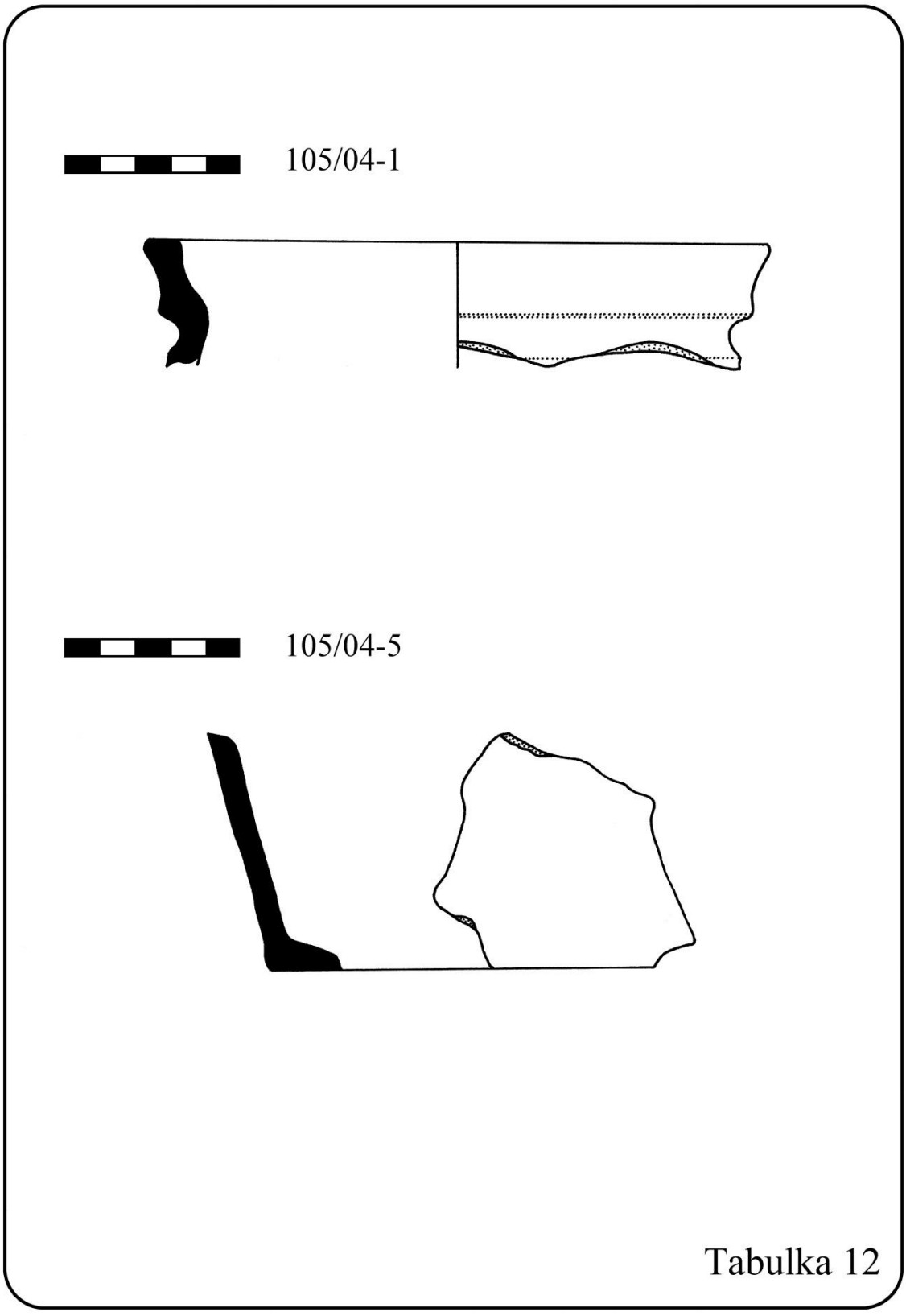

Tabulka 12: Lokalita Na Valech

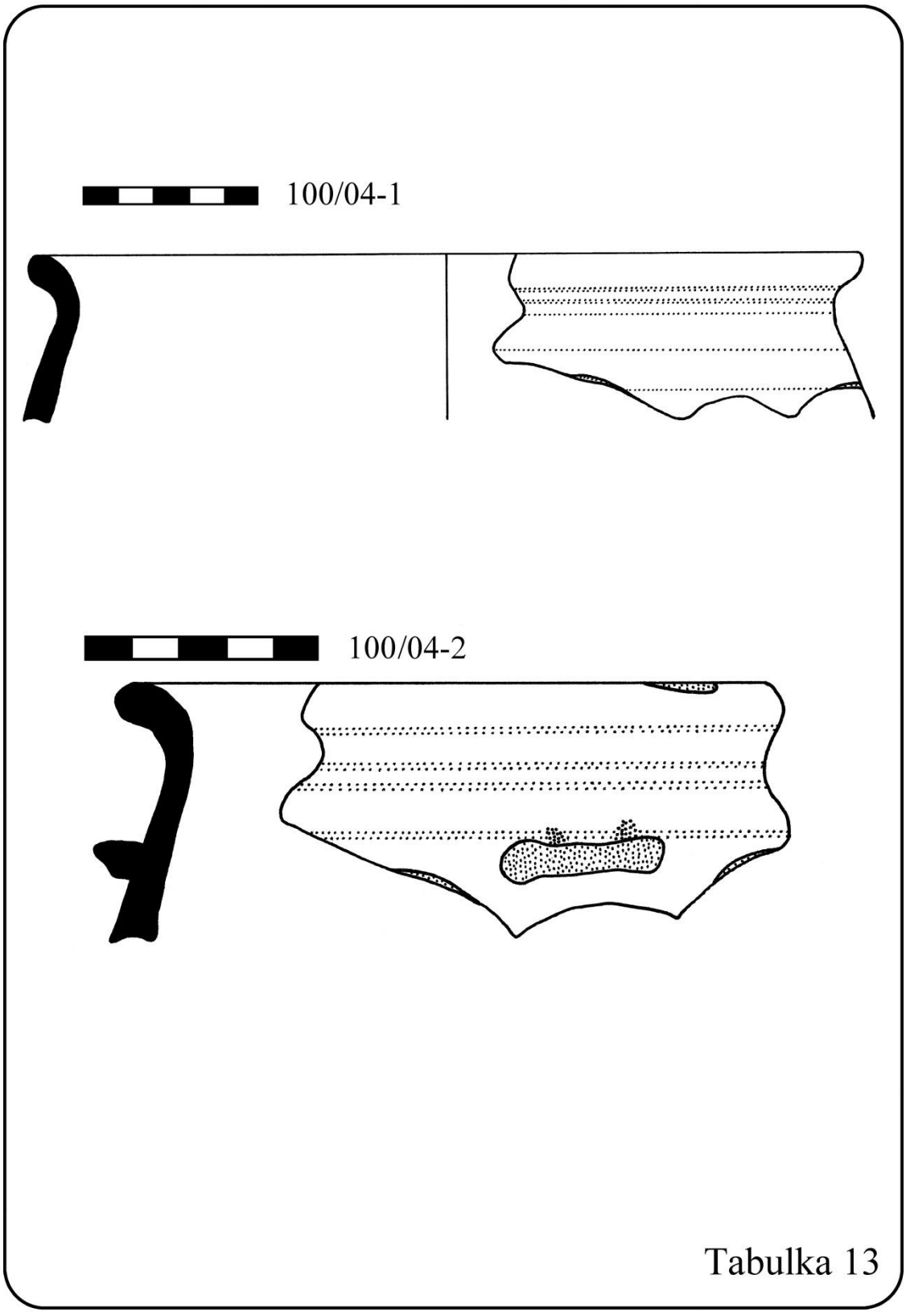

Tabulka 13: Lokalita Sokolská ulice

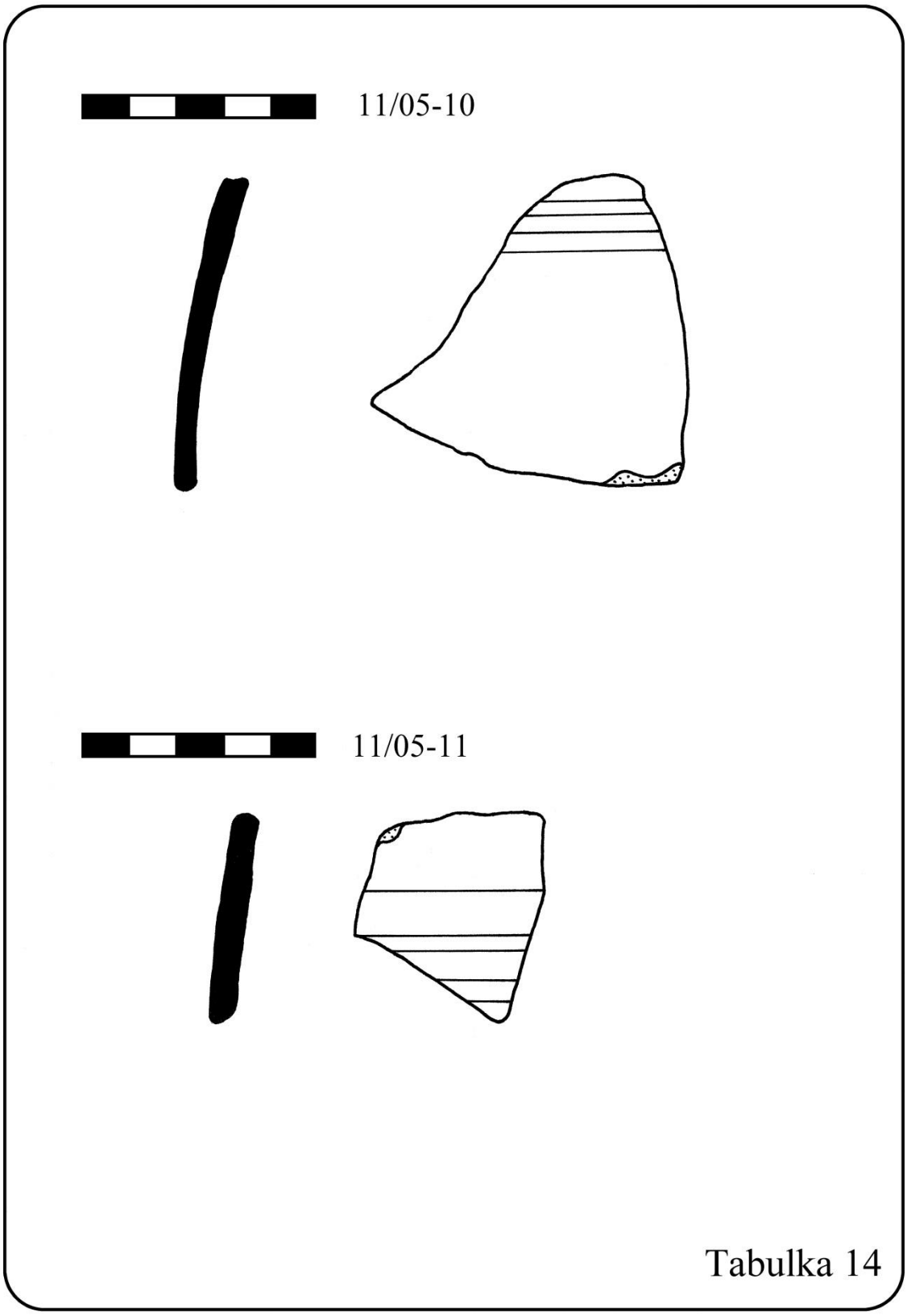

Tabulka 14: Lokalita Strážní ulice

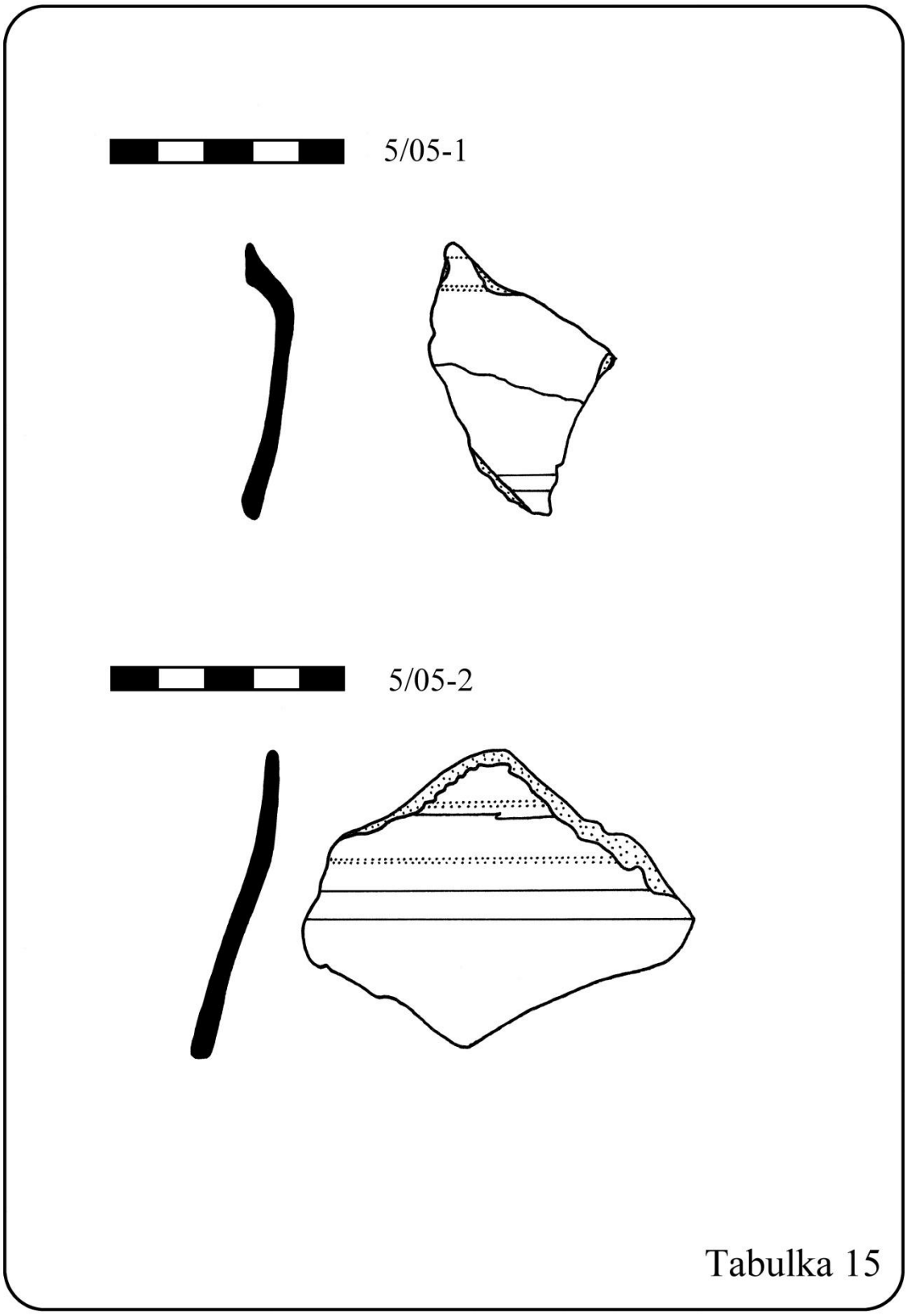

Tabulka 15: Lokalita Strážní ulice

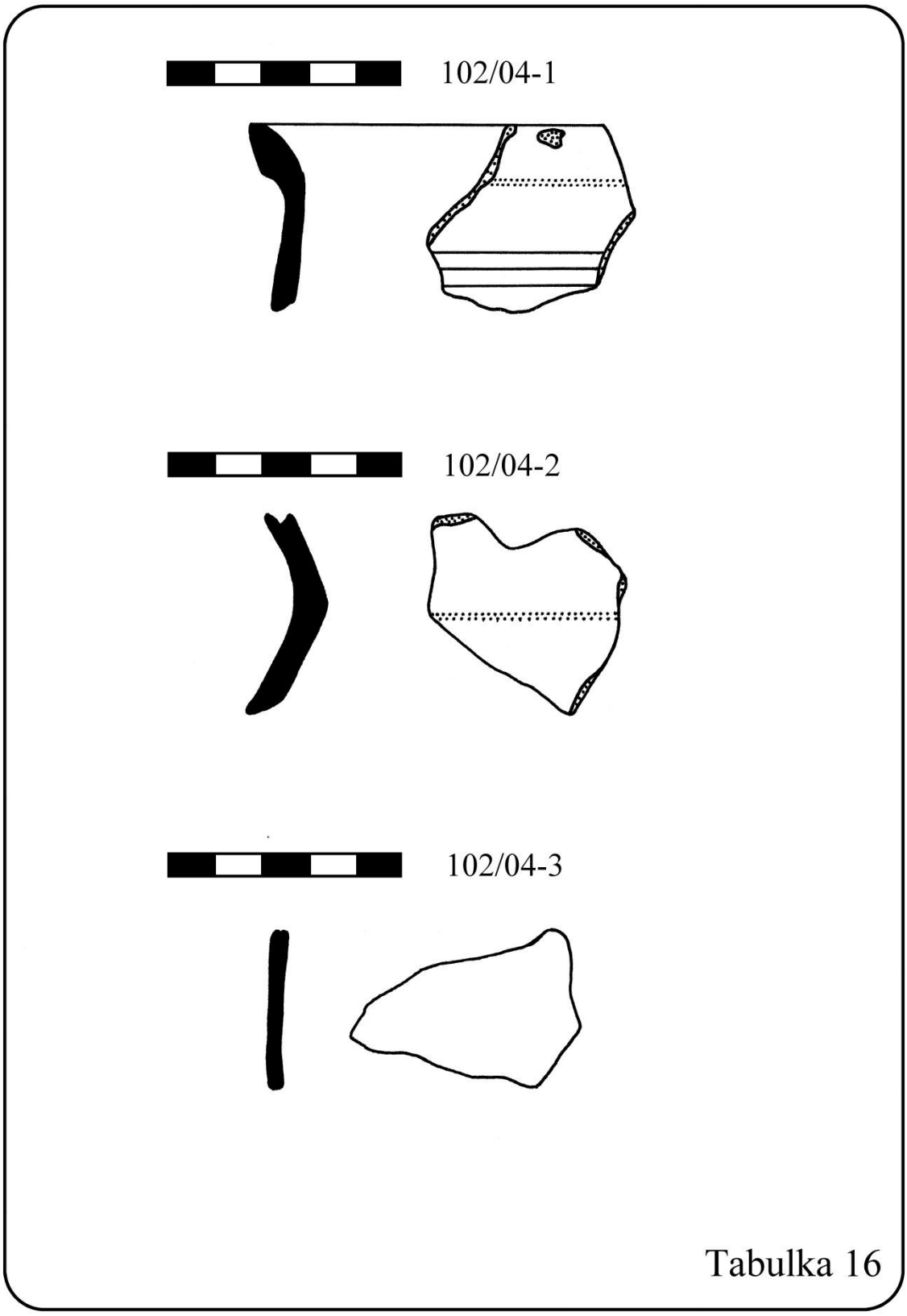

Tabulka 16: Lokalita Na Valech

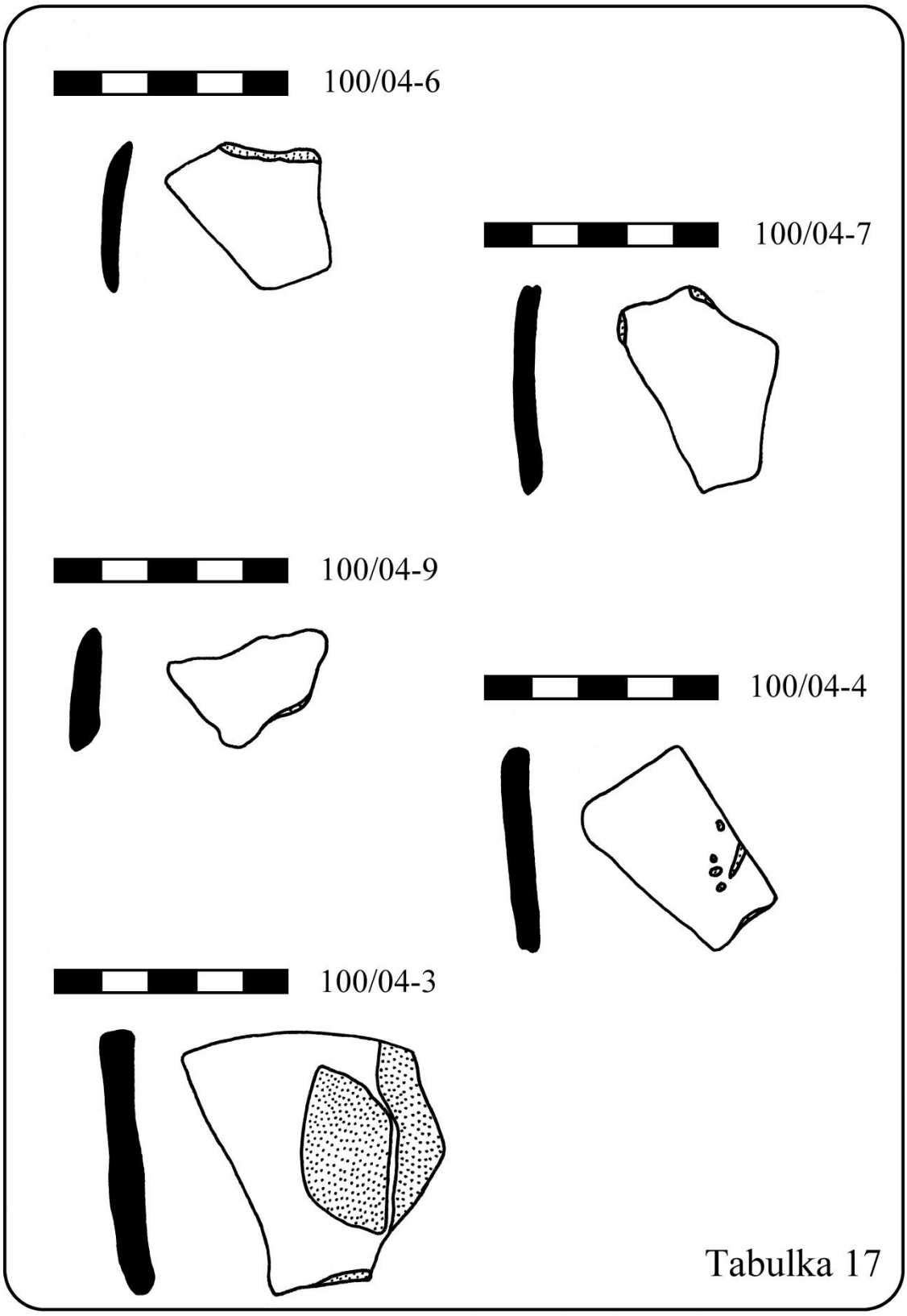

Tabulka 17: Lokalita Sokolská ulice

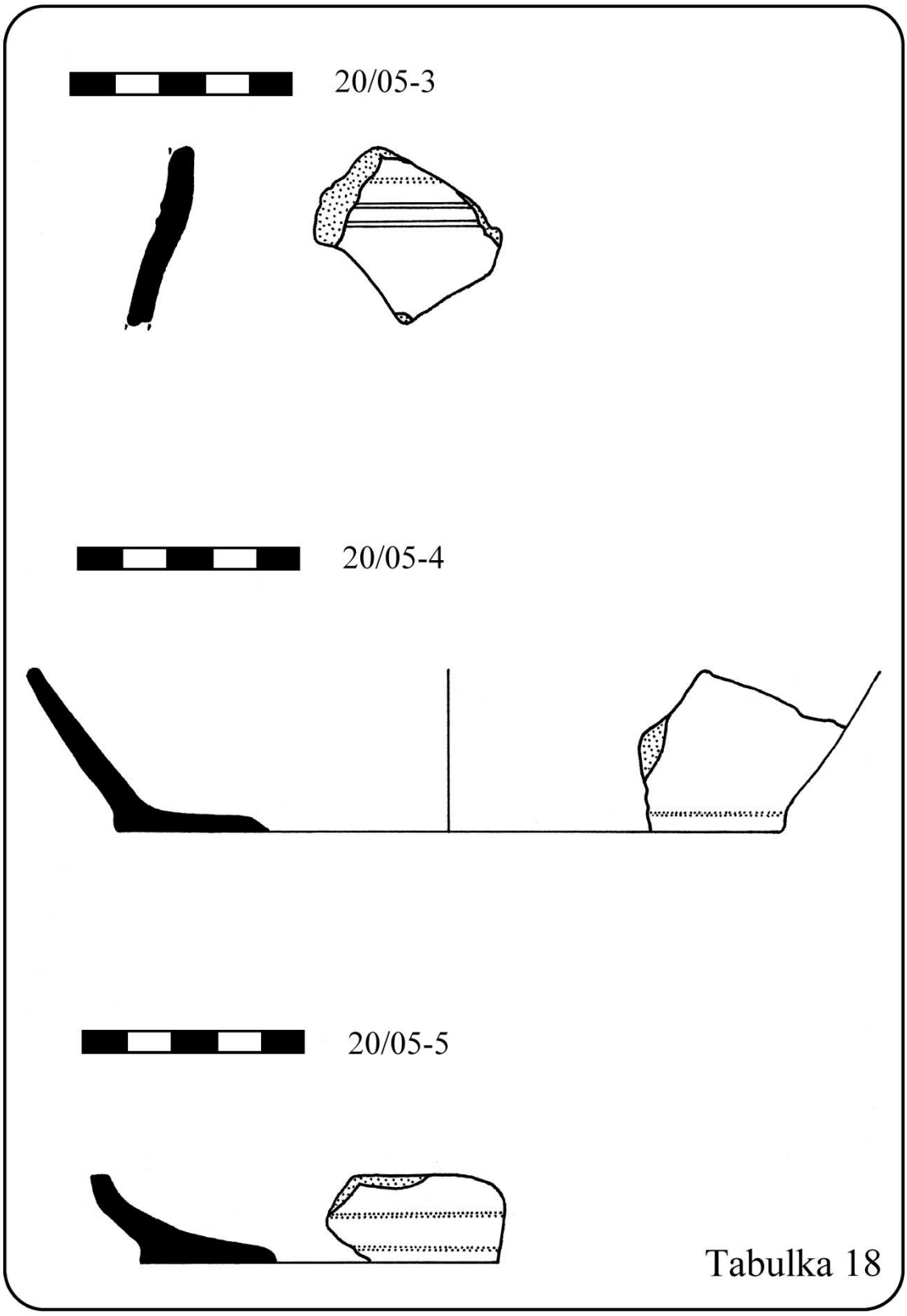

Tabulka 18: Lokalita Náměstí J. M. Marků

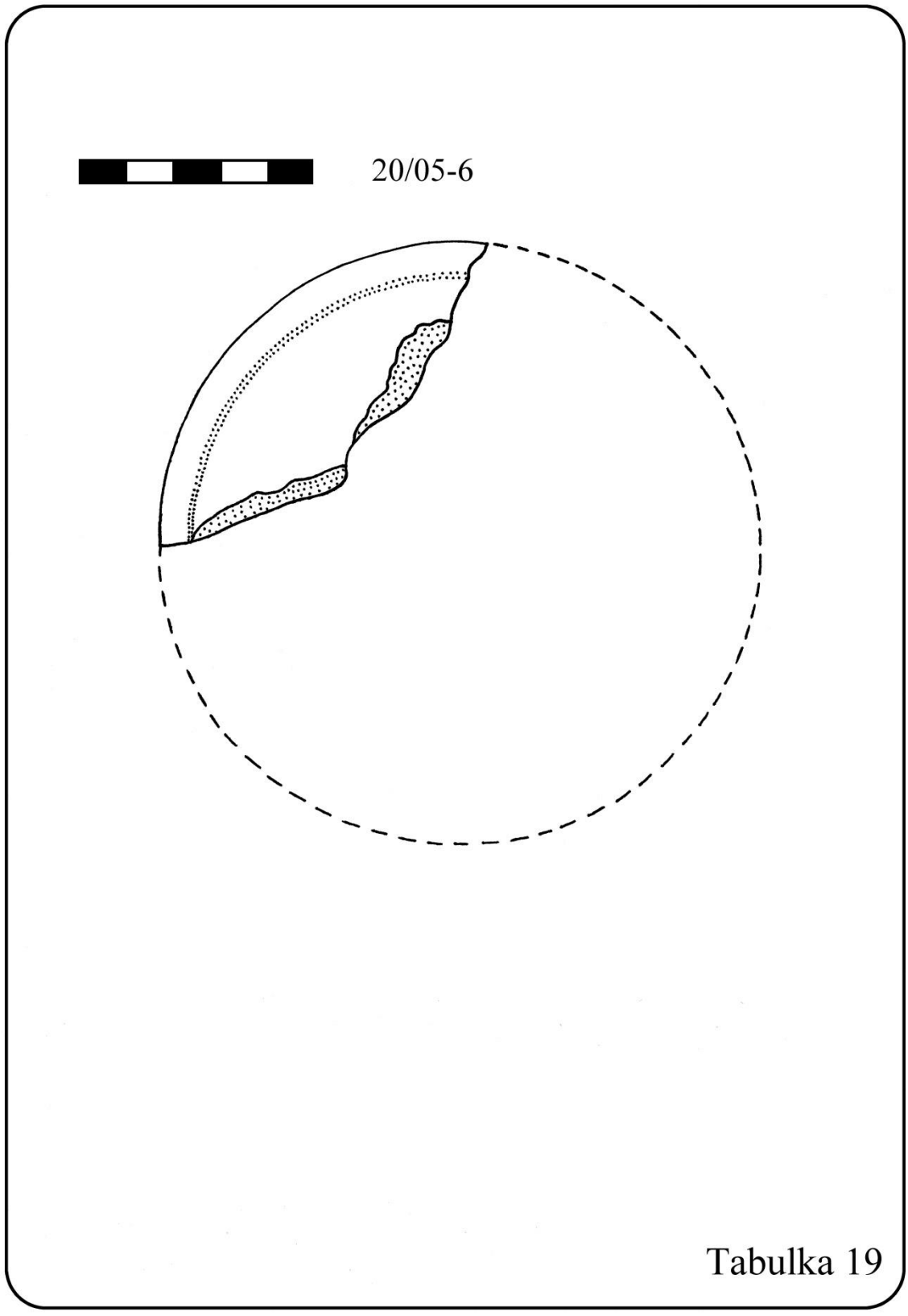

Tabulka 19: Lokalita Náměstí J. M. Marků

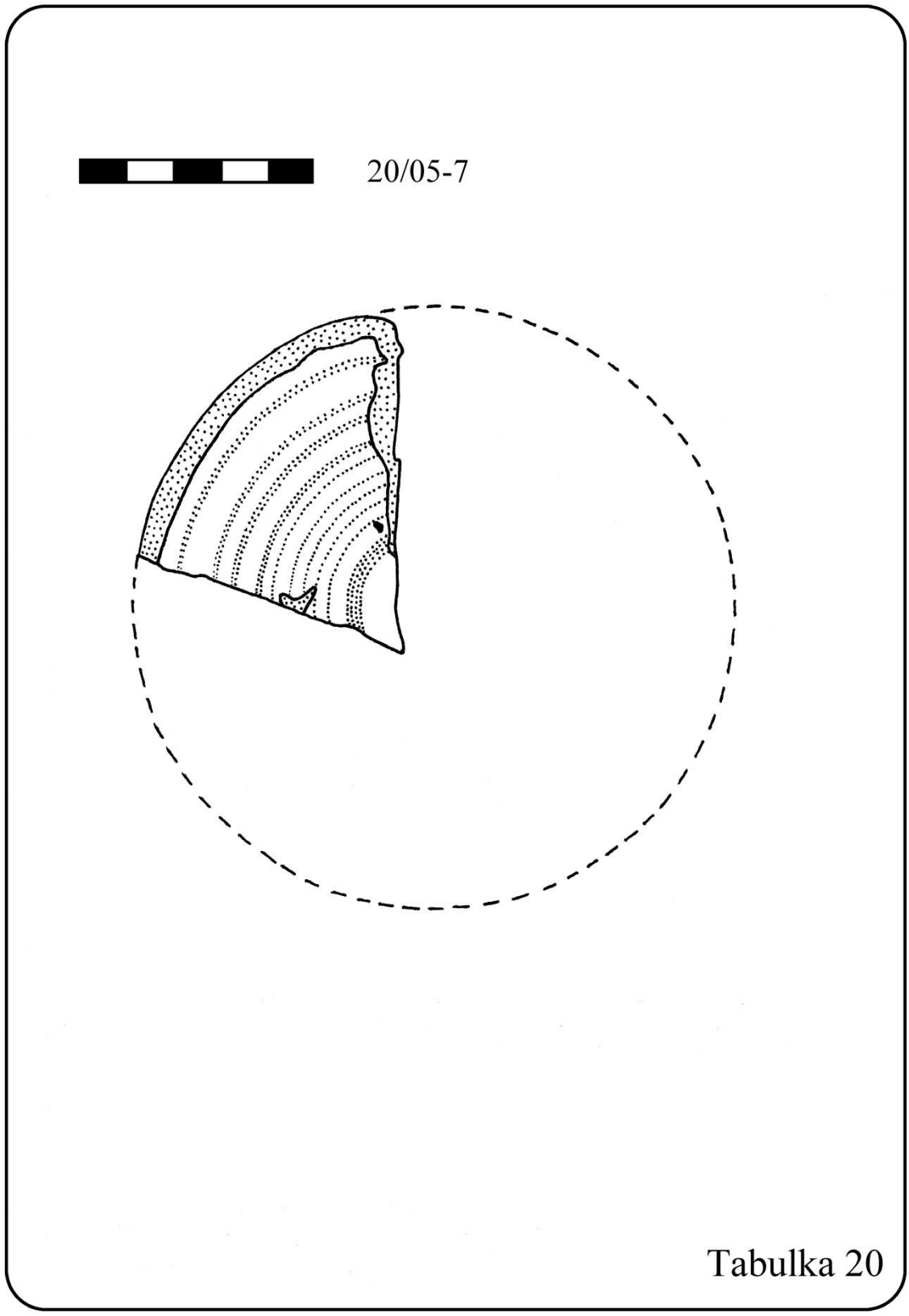

Tabulka 20: Lokalita Náměstí J. M. Marků

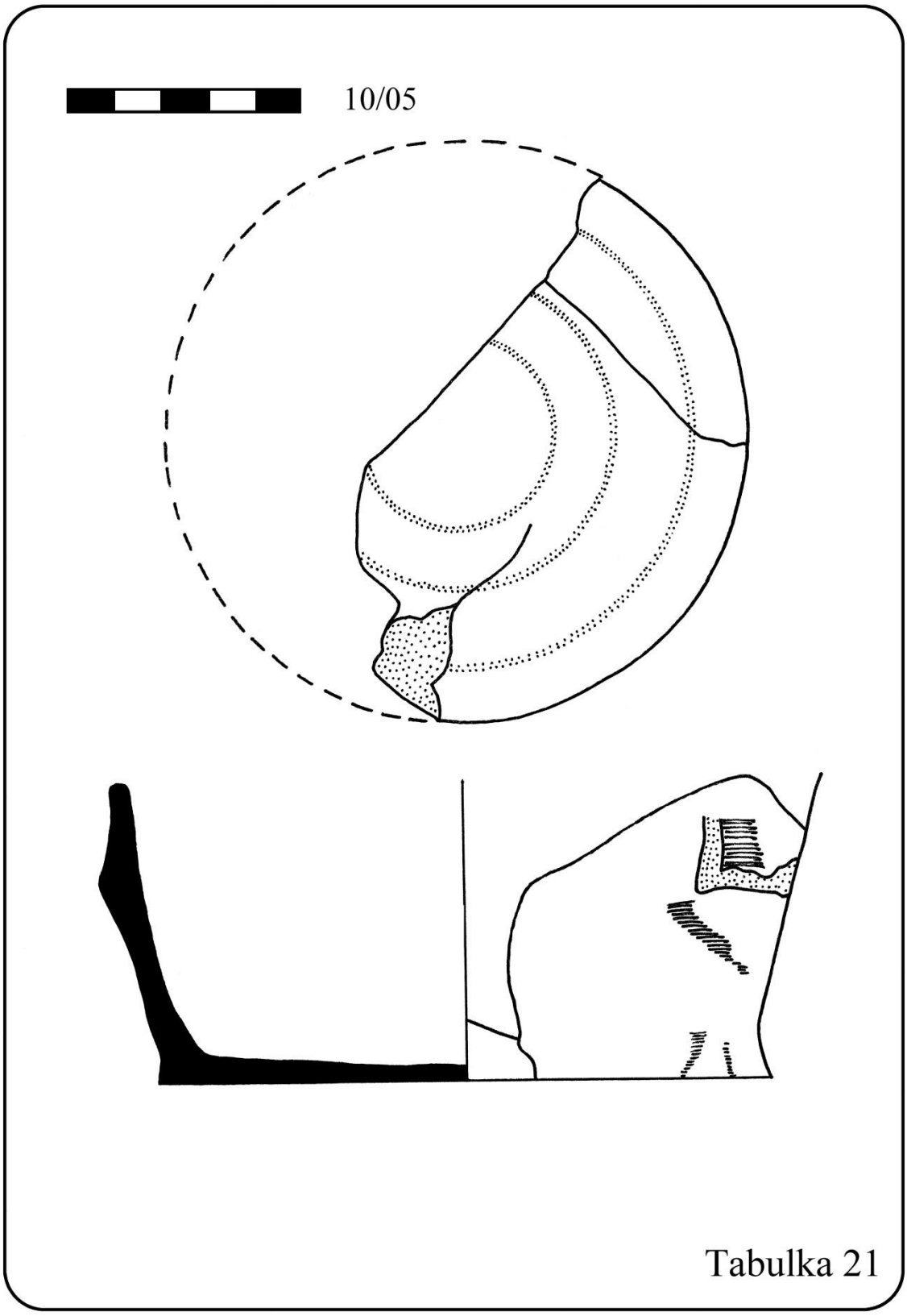

Tabulka 21: Lokalita Strážní ulice

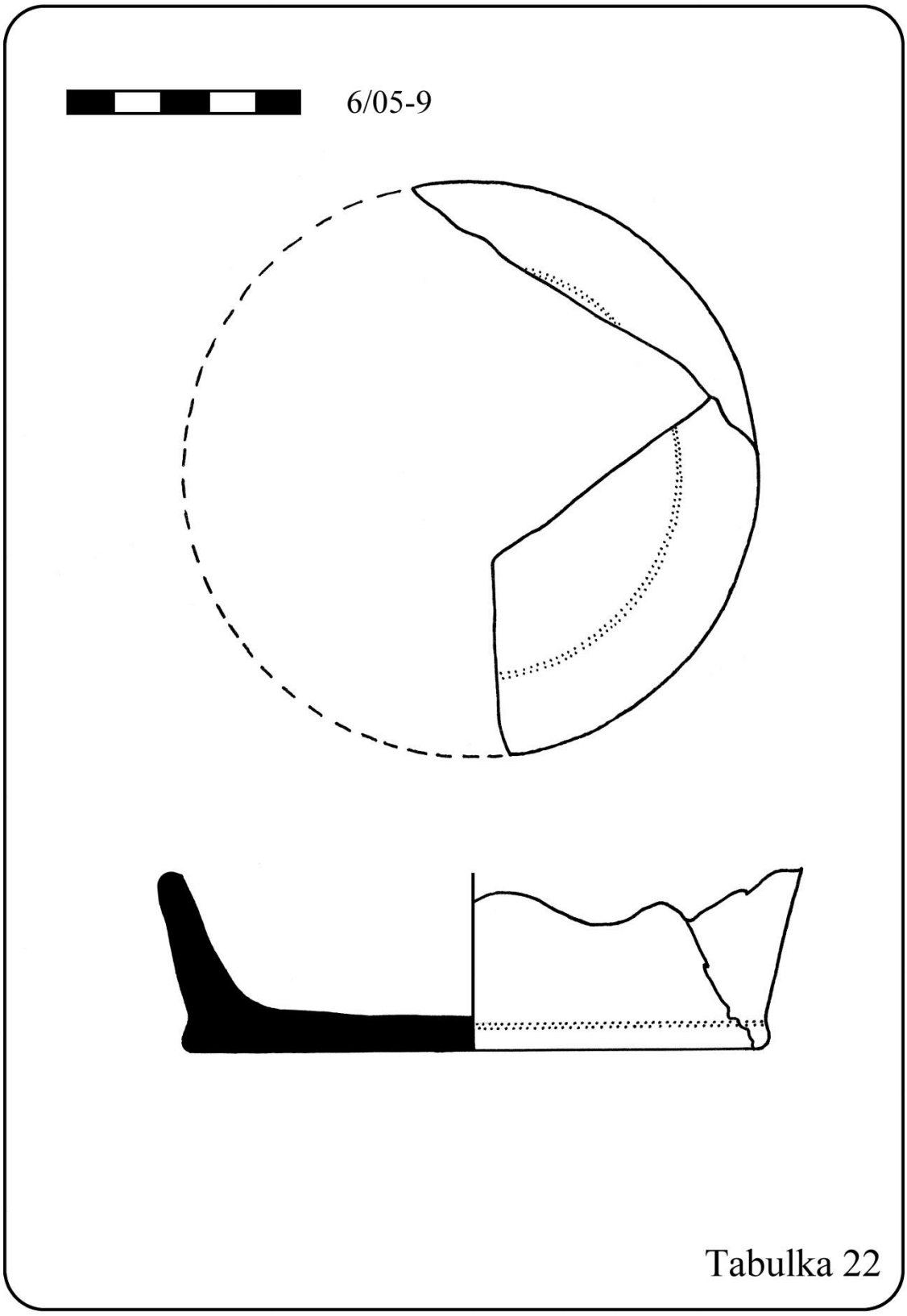

Tabulka 22: Lokalita Strážní ulice

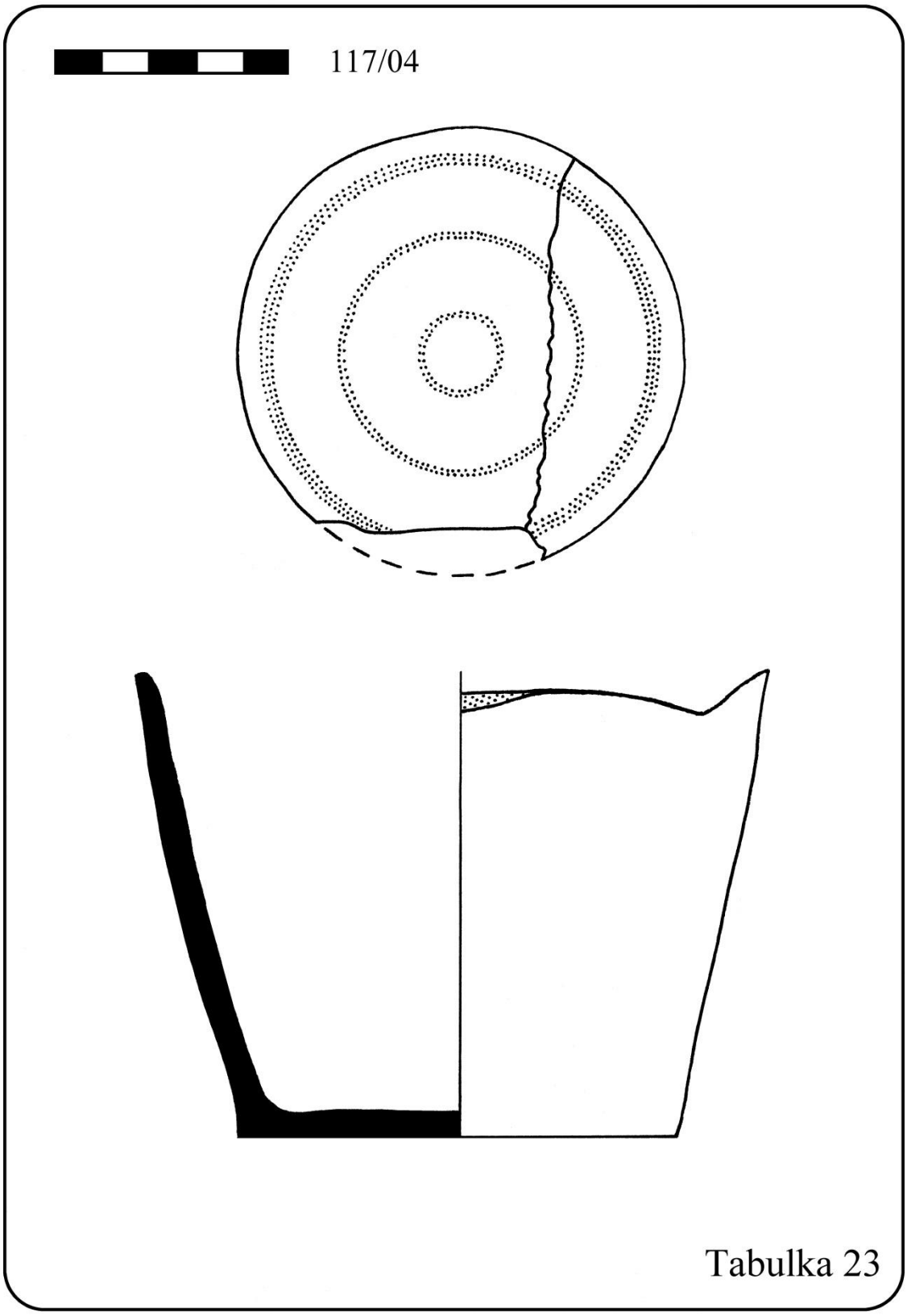

Tabulka 23: Lokalita Strážní ulice

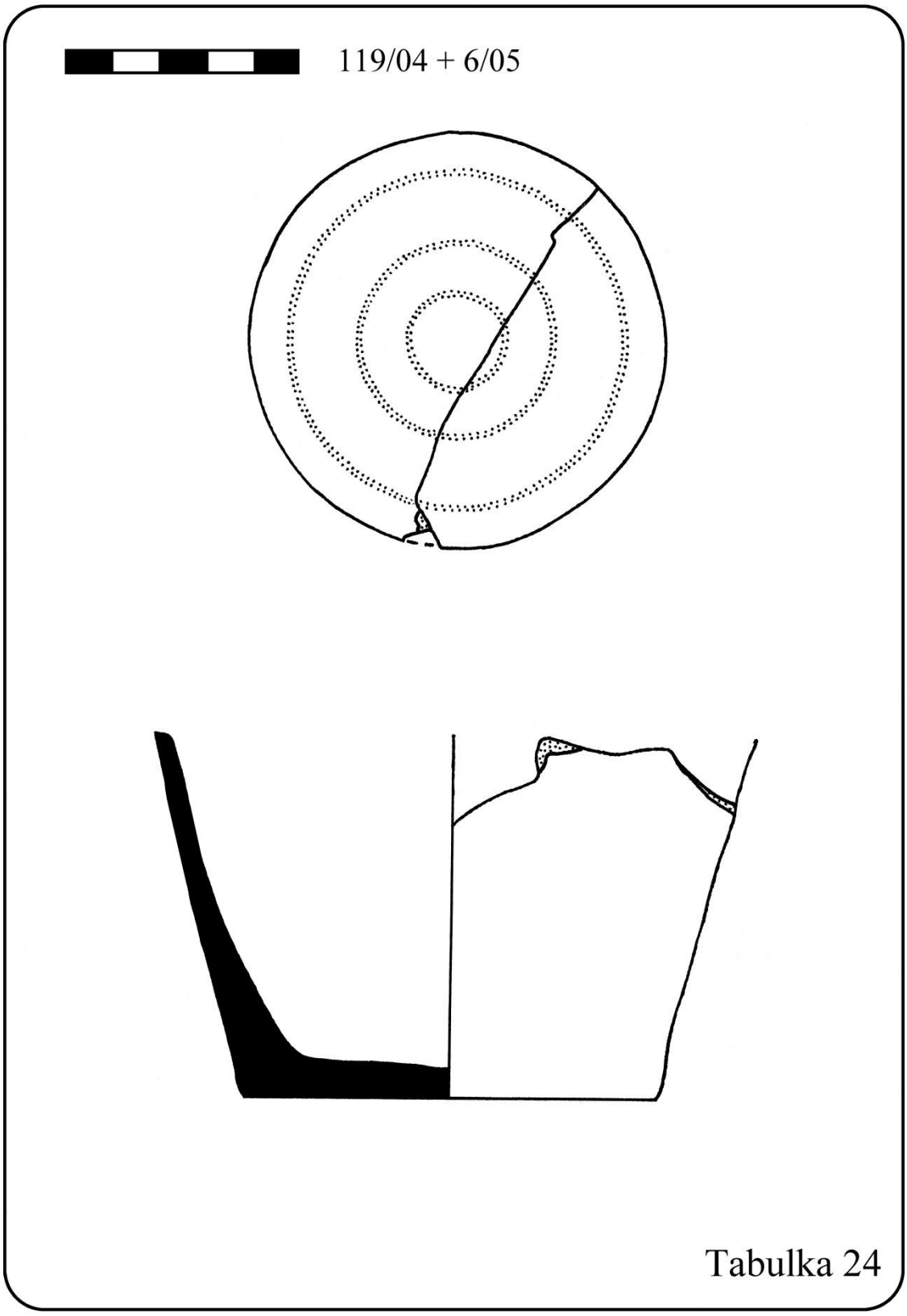

Tabulka 24: Lokalita Strážní ulice

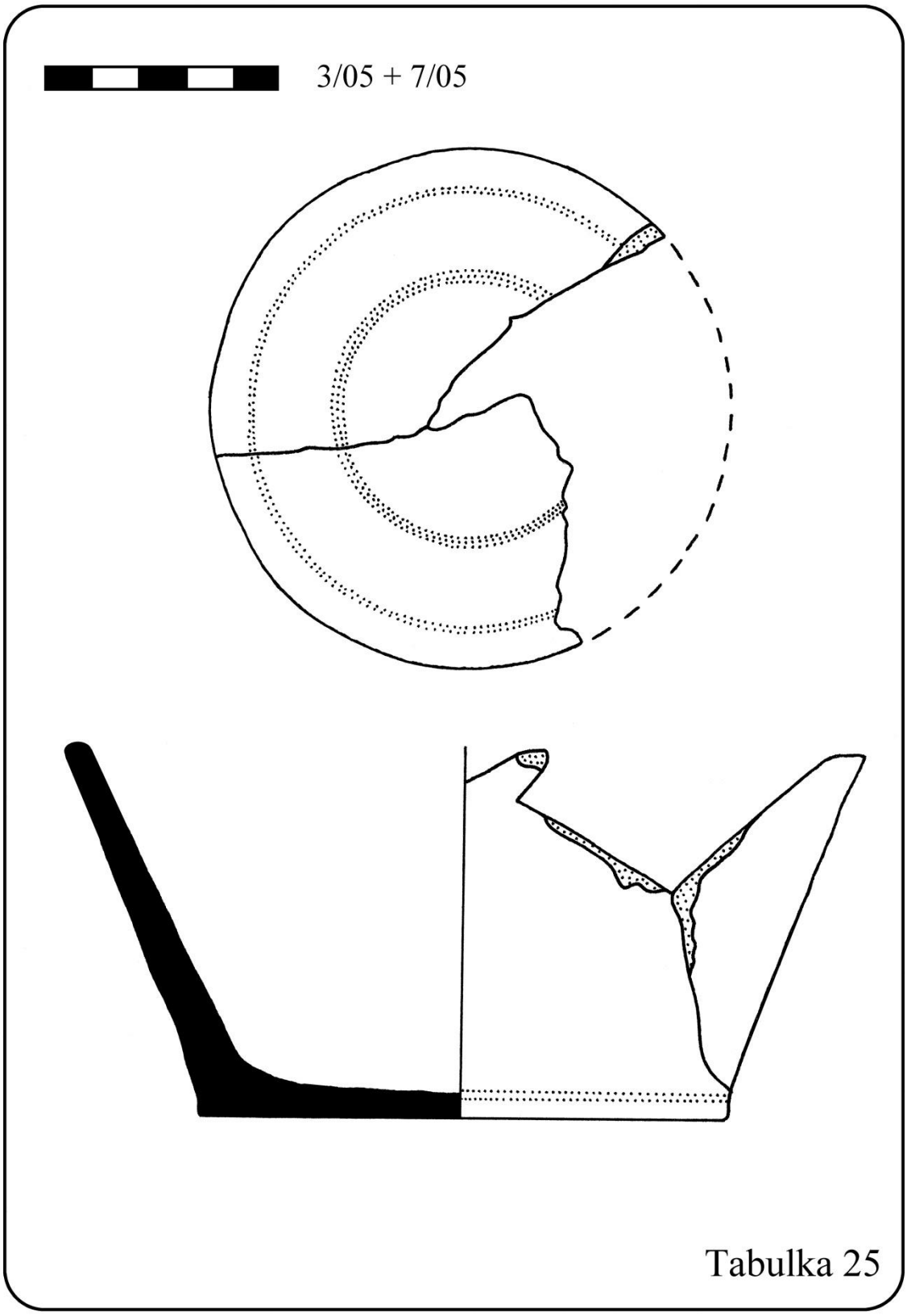

Tabulka 25: Lokalita Strážní ulice

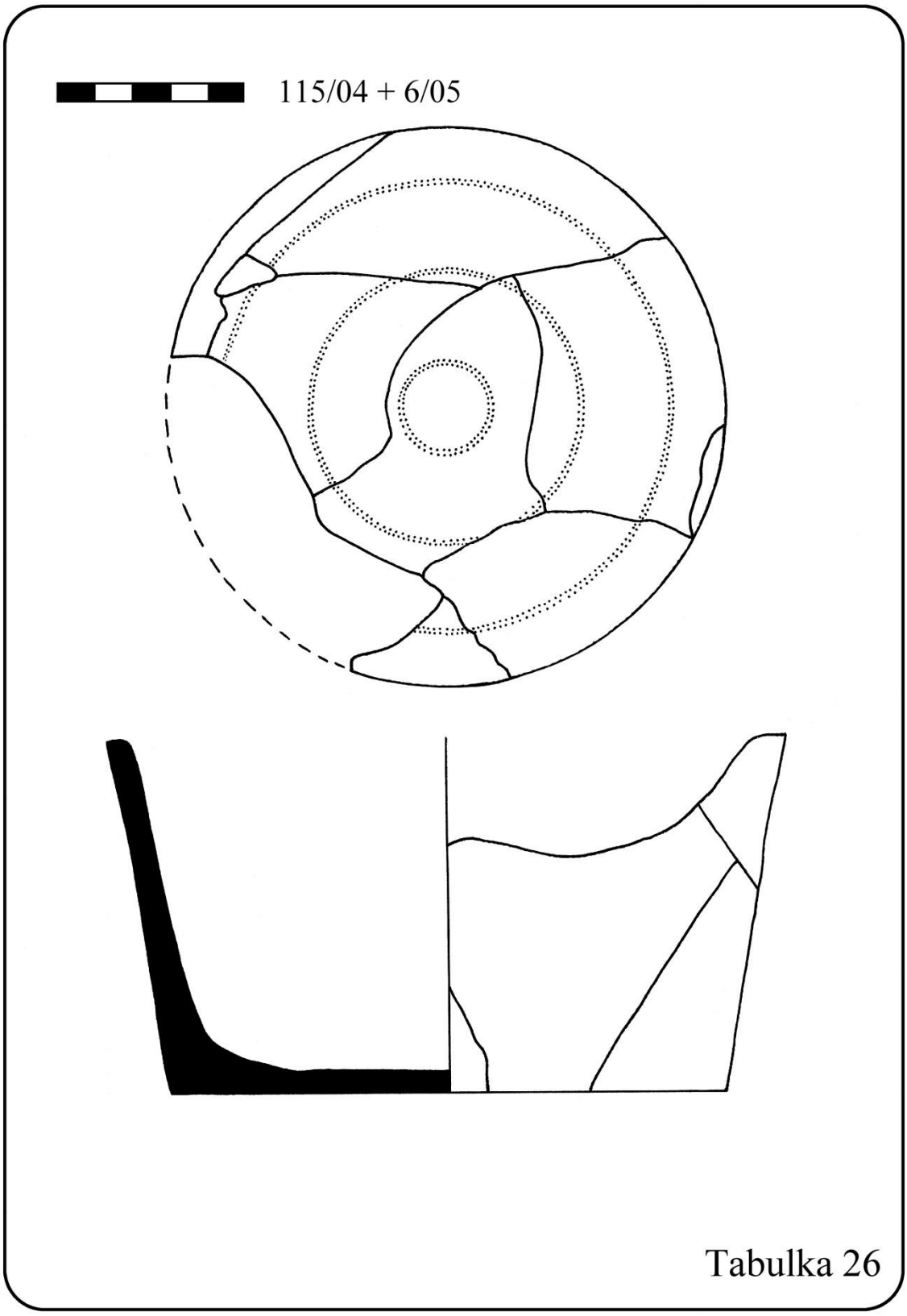

Tabulka 26: Lokalita Strážní ulice

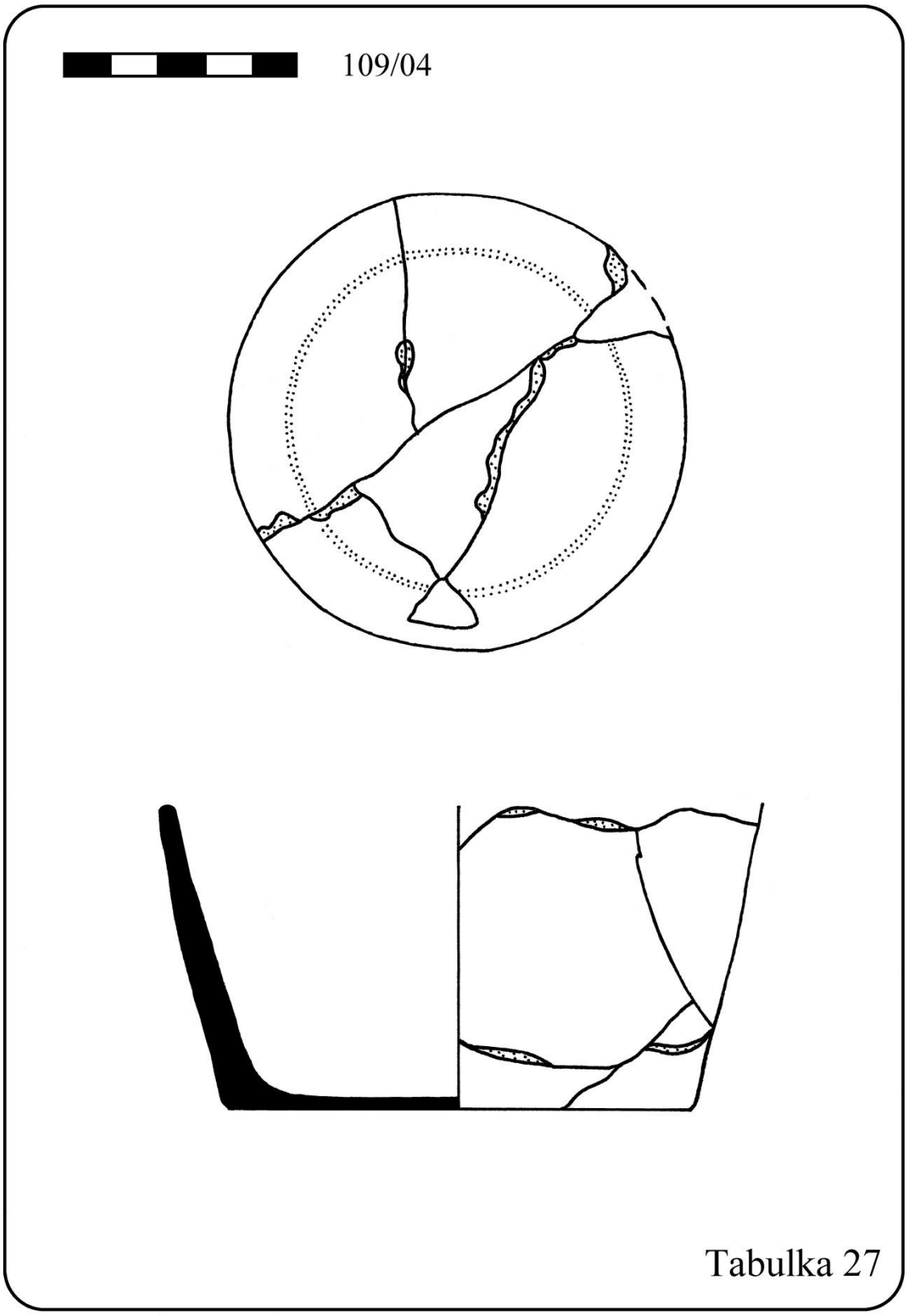

Tabulka 27: Lokalita Na Terase

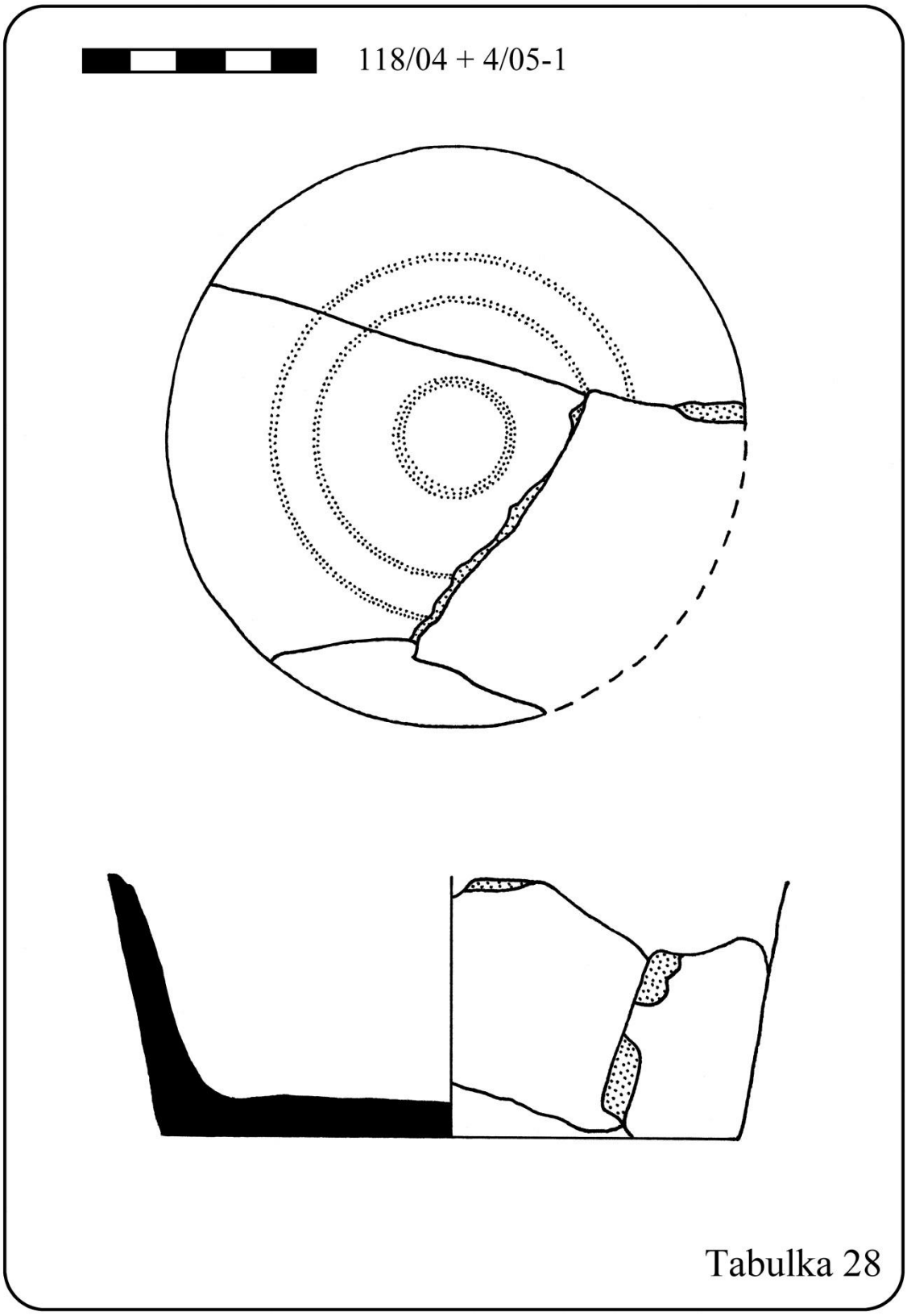

Tabulka 28: Lokalita Strážní ulice